

Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií

PŘÍNOS METODY REMINISCENCE K INTEGRACI ŽEN BEZDOMOVA STARŠÍHO VĚKU

Bc. Lucie Škrabalová

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Horák, Ph.D.

Brno 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci „PŘÍNOS REMINISCENCE K INTEGRACI BEZDOMOVců V SEKUNDÁRNÍM STÁDIU BEZDOMOVECTVÍ“ vypracovala samostatně s využitím pouze citovaných pramenů v této práci.

V Blansku dne 15. 5. 2014

Poděkování

Poděkovat bych především chtěla vedoucímu diplomové práce PhDr. Pavlu Horákovi, Ph.D. za odborné vedení, jeho užitečné rady, podněty a především za jeho vstřícnost, trpělivost a čas, který mi při vedení a konzultacích věnoval.

Mé poděkování patří také respondentkám za jejich ochotu se do výzkumu zapojit a za čas, který mi při rozhovoru věnovali.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat také své rodině, která mě podporovala nejen při psaní této práce, ale také v průběhu celého studia.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1.1 Problematika bezdomovectví v České republice	10
1.1.1 Obvyklá vymezení bezdomovectví.....	10
1.1.2 Statistické údaje o bezdomovcích v České republice.....	13
1.1.3 Možné příčiny bezdomovectví podle tuzemských studií	15
1.1.4 Bezdomovectví u žen	16
1.1.5 Bezdomovectví a sociální vyloučení.....	18
1.2 Reminiscence a její využití u osob bez domova staršího věku	20
1.2.1 Technika reminiscence.....	20
1.2.2 Postoj terapeuta ke klientovi v terapeutickém procesu	23
1.2.3 Formy reminiscenční terapie.....	24
1.2.4 Reminiscenční pomůcky	25
1.2.5 Metody podporující vzpomínání	26
1.3 Možnosti řešení situace osob bez domova za pomoci metody reminiscence.....	27
1.3.1 Řešení situace osob bez domova v sociální práci	27
1.3.2 Metoda reminiscence s bezdomovci	30
II METODOLOGICKÁ ČÁST	33
2.1 Úvod do problému příčin bezdomovectví.....	33
2.2 Cíl práce a jeho odůvodnění.....	34
2.3 Představení organizace, kde byl výzkum proveden	38
2.4 Složení výzkumného týmu	39
2.5 Časový harmonogram výzkumu	39
2.6 Charakteristika výzkumného vzorku.....	41
2.7 Metody a techniky sběru a analýzy dat	42
2.8 Postup reminiscence při práci s klientkami.....	44
III. ANALYTICKÁ ČÁST	47
3.1 Stručný záznam a analýza práce metodou reminiscence s respondentkami	47
3.1.1 Respondentka č. 1 – paní Anastázie.....	47
3.1.2 Respondentka č. 2 – paní Božena	51

3.1.3 Respondentka č. 3 – paní Cecílie	55
ZÁVĚR	59
JMENNÝ A VĚCNÝ REJSTŘÍK.....	67
PŘÍLOHY.....	70
Příloha 1 Životní příběh paní Anastázie	70
Příloha 2 Životní příběh paní Boženy	72
Příloha 3 Životní příběh paní Cecílie.....	74
Příloha 4 Kyvadlové hodiny	76
Příloha 5 Seznam knih pro paní Anastázii	77
Příloha 6 Fotografie knih pro paní Anastázii	78
Příloha 7 CD z přelomu století.....	79
Příloha 8 Radiomagnetofon	79
Příloha 9 Seznam knih pro paní Boženu.....	80
Příloha 10 Fotografie knih pro paní Boženu.....	81
Příloha 11 LP desky ze 70. let pro paní Boženu.....	82
Příloha 12 Fotografie gramofon na LP desky	83
Příloha 13 Seznam knih pro paní Cecílii	84
Příloha 14 Fotografie knih pro paní Cecílii	85
Příloha 15 Magnetofonové pásky pro paní Cecílii.....	86
Příloha 16 Radiomagnetofon pro paní Cecílii	86
Příloha 17 Hrad Dolní Kounice	87
Příloha 18 Jihlávka.....	88
Příloha 19 Základní škola.....	89
Příloha 20 Farnost Dolní Kounice	90
Příloha 21 Koleje Větrník.....	92
Příloha 22 Fakulta ČVUT Praha	93
Příloha 23 Bydliště paní Boženy – Máchova ulice č. 18	94
Příloha 24 Grébovka – Havlíčkovy sady	95
Příloha 25 Kostel sv. Ludmily.....	96
Příloha 26 Krucifix, bible, růženec.....	97
Příloha 27 – Záznam z rozhovorů s respondentkou Anastázií	98
Příloha 28 – Záznam rozhovorů s respondentkou Boženou	105
Příloha 29 – Záznam z rozhovorů s respondentkou Cecílií	112
STAŤ.....	122

ÚVOD

Každý rok se ocitne bez domova nebo pod hrozbou ztráty domova několik tisíc osob, které musí řešit svou životní situaci. Podle údajů MPSV (2013, s. 10) se v Česku nacházelo v srpnu 2013 přibližně 30 000 osob bez domova a počet osob ohrožených bezdomovectvím se pohyboval na úrovni 100 tis. osob.

Bezdomovectví je velmi závažný sociální problém pro společnost a vysoce stresující životní situací pro jedince. Člověk, který se dostane „na ulici“, se musí vyrovnat s extrémními podmínkami, které „venku“ panují. Jak uvádějí Mikulášek a Šivlová (2010, s. 19): *„ulice rázem pohltí jejich rytmus života, na který byl zvyklý, přeměňuje hodnoty i potřeby člověka. Na ulici neplatí žádná pravidla (nebo snad jen pravidla džungle), život venku nemá svůj řád – nebo jen velmi vágní.“* Jedinec se v nich musí naučit přežít, neboť jeho život provázejí neustálé změny. Tím, co drží jeho identitu pohromadě, jsou nezřídka právě jeho vzpomínky. Když lidé přemístění na ulici opustí vše, s čímž dosud žili, a když navíc není nikdo, komu by o svém životě mohli vyprávět, dochází v životě člověka k nové a velmi náročné životní situaci. Je ale cesta zpět „do společnosti“? Nabízí se nějaká šance k plnohodnotnému návratu do společnosti, a jak je možné dosáhnout tohoto cíle?

První sociální služby se České republice začaly pro bezdomovce utvářet od roku 1990 (Ondrák in Kolektiv autorů, 2007) - noclehárny, sociální služby poskytované neziskovými, charitativními a církevními organizacemi. V současnosti je možné hledat pomoc u státních institucí, např. programy První příležitost a Nový start, Job kluby a Start kluby z úřadu práce, nebo dávky okresních správ sociálního zabezpečení (životní a existenční minimum, mimořádná okamžitá finanční pomoc) a nestátních neziskových organizací (dobrovolníci, Charita, Armáda spásy, Naděje, Diakonie). Existuje řada sociálních služeb a možností sociální intervence (jak bude uvedeno v jedné z následujících kapitol), které lze lidem bez domova nabídnout a které jim mohou následně pomoci. Samozřejmě za předpokladu, že tito lidé budou sami chtít a za požadavku osobního nasazení pracovníků sociální péče. Jsem přesvědčena, že těmto lidem je třeba pomoci. A možná i trochu jinak, alternativně, kreativně, než pouze „hodit“ několik mincí do klobouku anebo prostřednictvím tradičních služeb mnoha neziskových organizací, které poskytují služby zaměřené výhradně na materiální pomoc (tedy zajištění základních existenčních potřeb spojených s jídlem a spánkem). Navrhuji reminiscenci, techniku, která *„vychází z filozofie, že každé chování má nějakou příčinu, je doprovázeno emočním laděním v souvislosti se vzpomínkami z minulosti,“* (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 114) a která je

využívána v oboru psychologie a pomůže tak sociálnímu pracovníkovi lépe pochopit chování klienta a jeho potřeby.

Předpokládám, že vyvolání vzpomínek a emocí na život před ztrátou domova, může pozitivně motivovat ženy bez domova k hledání řešení jejich složité situace. Pro muže technika reminiscence může představovat zátěž a být i něčím nepříjemným na procesu resocializace.

V předkládané diplomové práci volím alternativní metodu individuálního vzpomínání, kterou jsem využila ke zkoumání životních příběhů třech klientek navštěvujících jedno z mnoha zařízení města Brna. Podstatou této metody je využívání tzv. vzpomínkové „obálky“, které jsem si pro dané klientky vytvořila a které jsou vhodným prostředkem k navázání smysluplné komunikace s klientem, neboť pomáhají vytvořit atmosféru důvěry a blízkosti, kterou tolik potřebujeme. Pokusím se zodpovědět hlavní výzkumnou otázku, která zní: *"Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinily vznik bezdomovectví u třech žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby?"*

Jednou z možností navázání vztahu klienta a sociálního pracovníka je podle Britského geriatra Roberta Woodse reminiscenční terapie, označovaná nejčastěji jako rozhovor terapeuta se starším člověkem (nebo skupinou seniorů), a to na základě jeho dosavadního života a dřívějších aktivit, o prožitých událostech a získaných zkušenostech, často s využitím vhodných podnětů, jako jsou staré fotografie, předměty, nástroje a pomůcky dříve užívané v domácnostech apod. (Janečková et al., 2008). Volila jsem tuto metodu pro práci s bezdomovci, neboť jsme sama přesvědčena, že tato technika má potenciál prostřednictvím vzpomínek, pozitivních emocí motivovat lidi bez domova k hledání možností, jakým způsobem pozměnit životní situaci směrem k návratu do společnosti.

Pro účely této diplomové práce se zabývám tématem ženského bezdomovectví, které se v mnohém odlišuje od stejné situace mužů, jak uvádí (Hradečtí, 1996).....*"jsou to právě ženy, u koho se fenomén bezdomovectví pojí se vztahovým životem, resp. problémy v této oblasti. Práce se vzpomínkami, úzce spojenými s emocemi a vztahy, je jednou z možností, jak porozumět situaci, nalézt příčiny a možné cesty z bezdomovectví"*.

V červnu roku 2013 jsem oslovila tři ženy bezdomovkyně ve středním věku, v souladu se metodikou kvalitativního šetření, ve které nejde o kvantitu (ověřování hypotéz), nýbrž o porozumění problému v co nejširších souvislostech, a které jsou klientkami organizace poskytující sociální služby pro osoby bez domova, abych se

zabývala nejenom příčinami, které je dovedly do současné životní situace bez bydlení, ale i jejich motivací k hledání možností, jak svou situaci vyřešit, a to za pomoci verbálních metod reminiscence. I když Špatenková a Bolomská (2011, s. 22) popisují, že reminiscence „...je vnímána jako umění, neboť vyžaduje zapojení fantazie, opravdovosti, tvořivosti, dovednosti, citlivosti, vnímavosti, instinktů a znalostí a to vše okořeněné špetkou výstřednosti riskování, schopností něco předvést a estetického úsudku“, od mého záměru mě výroky těchto autorek neodradily.

Téma této diplomové práce jsme volila na základě vlastní zkušenosti, získanou praxí v organizaci, zabývající se bezdomovectvím a pozorováním tohoto problému. Praxe se skládala ze dvou částí. Za prvé obnášela asistenci u sociálních kurátorů organizace a zadruhé jsem se podílela na každodenním chodu azylového domu a noclehárny pro osoby bez přístřeší. Na základě nežádoucího společenského fenoménu, kterým je bezdomovectví, chci upozornit na to, že je nutné si v každém případě uvědomit skutečnost, že bezdomovectví jako extrémní podoba vyloučení ze společnosti, je výzvou pro nás všechny.

Touto prací zamýšlím alespoň malým dílem přispět k obeznámení s tematikou chudoby a sociálního vyloučení a kreativně nabídnout alternativní možnost k řešení bezdomovectví pomocí metody reminiscence.

I TEORETICKÁ ČÁST

Vzhledem k základní myšlence mé diplomové práce, která se zabývá přínosem metody reminiscence k integraci žen bez domova staršího věku, pokládám za důležité teoretickou část rozdělit do třech kapitol, které se postupně zabývají problematikou bezdomovectví v České republice, technikou reminiscence a její využití u osob bez domova staršího věku a možnosti řešení situace osob bez domova za pomoci metody reminiscence. Tato kapitola je důležitá pro pochopení vlastní metody

1.1 PROBLEMATIKA BEZDOMOVECTVÍ V ČESKÉ REPUBLICE

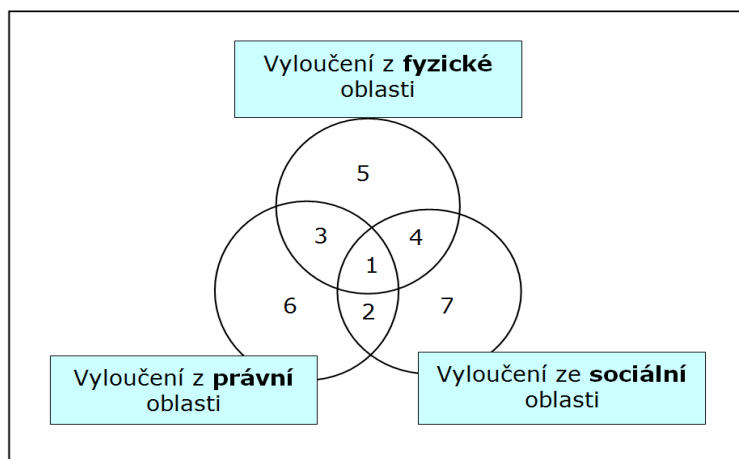
Jelikož se tato práce bude zabývat fenoménem bezdomovectví, považuji za podstatné v následující kapitole nejprve vymezit samotné bezdomovectví a jeho oblasti a následně statistickými údaji o bezdomovectví v České republice podtrhnout legitimitu tématu. V této kapitole se dále zabývám možnými příčinami bezdomovectví, problematikou bezdomovectví u žen a sociálním vyloučením spojeným s bezdomovectvím.

1.1.1 OBVYKLÁ VYMEZENÍ BEZDOMOVECTVÍ

Podle Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 (MPSV, 2013) bezdomovectví dosud není v České republice systematicky ani legislativně definováno, proto se v souvislosti s bezdomovectvím aplikuje řada definic.

Koncepční materiály MPSV (2013, s. 8) pracují s definicí ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení), vytvořenou Evropskou federací národních sdružení pracujících s bezdomovci („FEANTSA“). V tomto pojetí: *„Bezdomovectví je komplexní, dynamický a diferencovaný proces, v jehož rámci různí jednotlivci i skupiny procházejí různými vstupními a výstupními body.“* Tato definice je využívána nejen členy FEANTSA, ale také institucemi Evropské unie v rámci politiky sociálního začleňování. Evropská observatoř bezdomovectví vytýčila tři domény, jejichž absence může být považována za bezdomovectví. Za domény je považováno solidní bydlení nebo také prostor, který je způsobilý k naplnění potřeb osoby a její rodiny – fyzická doména. Dále sociální doména, která představuje možnost uchovat si soukromí a udržet si společenské vztahy. Vlastnictví, jistota užívání a také právní nárok tvoří právní doménu (Hradecký, 2007, s. 10).

Obrázek 1 Tři domény bezdomovectví

Zdroj: Kol. autorů, (2012, s.20)

Na základě uvedených dimenzí získáme několik kategorií bezdomovectví uvedené v tabulce níže:

Tabulka 1 Oblasti bezdomovectví

Č.	Koncepční kategorie	Fyzická oblast	Právní oblast	Sociální oblast
1.	Bez střechy	Žádné obydlí (střecha)	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
2.	Bez domova	Má místo k bydlení, vhodné k obývání	Žádný právní nárok na užívání prostoru (vlastnictví, užívací právo)	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
3.	Nejisté a nevyhovující bydlení	Má místo k bydlení (nejisté a/nebo nevhodné k obývání)	Žádná jistota užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
4.	Nevyhovující bydlení a sociální izolace v legálně obývaném obydlí	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy
5.	Nevyhovující bydlení (jisté užívací právo)	Nevyhovující bydlení (nezpůsobilé k obývání)	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Má prostor pro sociální vztahy
6.	Nejisté bydlení (vhodné k obývání)	Má místo k bydlení	Žádná jistota užívacího práva ztráta vlastnictví	Má prostor pro sociální vztahy
7.	Sociální izolace v kontextu jistého a vhodného bydlení	Má místo k bydlení	Má právní nárok a/nebo jistotu užívacího práva	Žádný soukromý a bezpečný osobní prostor pro sociální vztahy

Zdroj: Kol. Autorů, (2012, s. 20)

Fenomén bezdomovectví má široké vymezení, je velmi obtížné přesně specifikovat jednu definici bezdomovectví podle výčtu určitých faktů. Osoby bez přístřeší se mohou pohybovat v průběhu času mezi různými kategoriemi.

Bezdomovectví z pohledu sociální práce a sociologie

V odborné literatuře z oblasti sociologie a sociální práce se setkáme s řadou odborných definic, které zhodnocují sociální a psychologické aspekty. Kajanová (2009, s. 81) definuje bezdomovectví jako „...stav extrémní izolace bez možnosti nebo dovednosti či ochoty jedince tento stav změnit“. Martinek a kol. (2008, s. 110) hovoří dokonce o nemoci: *Z hlediska subjektivního prožívání jako nemoc, chronickou depresi.*“

Lze shrnout, že bezdomovec je osoba bez nějakého přístřeší, nemající domov. „Podle zákona jde o osoby společensky nepřizpůsobené a péči o ně vymezuje zákon o sociálních službách (zákon č. 108/2006).“ (Kajanová a kol., 2009, s. 81). Zákon č. 108/2006, zavádějící typologii sociálních služeb s taxativním výčtem jejich druhů, začal platit v roce 2007, a pro pomoc lidem bez domova charakterizuje terénní, ambulantní i pobytové služby. Při řešení problému bezdomovectví a pomoci lidem bez domova, není možné tyto lidi vnímat pouze jako skupinu, se společnými specifikami, nýbrž je nutné se zaměřit na každého jedince a jeho životní osud zvlášť.

Kategorizace bezdomovectví

Bezdomovectví je kategorizováno podle několika hledisek (MPSV, 2013, s. 7 - 8). Kategorizace podle doby trvání rozlišuje: „*Bezdomovectví krátkodobé (přibližně do jednoho roku trvání), střednědobé (zpravidla od jednoho roku do pěti let) a dlouhodobé (nad pět let)*“. Kromě uvedených kategorií existuje epizodický charakter bezdomovectví u osob, které v nepravidelných intervalech kolísají mezi běžným způsobem života a ztrátou bydlení.

Podle vnímání veřejnosti se bezdomovectví dělí na zjevné, skryté a potenciální bezdomovectví, což je laicky srozumitelné, ale poměrně nepřesné. Tzv. skryté bezdomovectví zastřešuje lidi žijící mimo větší pozornost nejen veřejnosti, ale i institucí (Martinek a kol., 2008).

Podle příčin bezdomovectví jsou popisovány čtyři základní trajektorie směřující k bezdomovectví. Za první, dlouhá, představující podobu celoživotní dráhy osoby „rodící se do situace sociálního vyloučení“, za druhé krátká, která je založena na souběhu vlivů

(například dlouhodobá nezaměstnanost, zadlužení, vysoké náklady na domácnost, rozpad rodiny), za třetí, zdravotní, spojená s lidmi, kteří mají zdravotní indispozice pro to, aby mohli zvládnout obvyklé způsoby životního stylu a za čtvrté, bezdomovectví jako volba. Podrobněji jsou trajektorie rozebrány v kapitole, která se věnuje příčinám bezdomovectví.

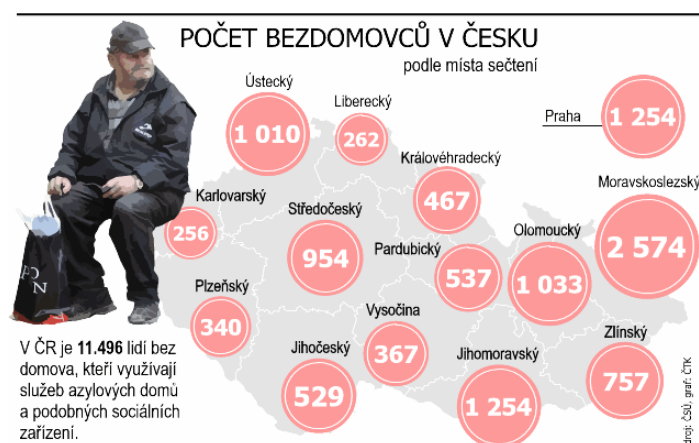
1.1.2 STATISTICKÉ ÚDAJE O BEZDOMOVCIÍCH V ČESKÉ REPUBLICE

Získat přesné počty bezdomovců v ČR je obtížné, existují různá šetření a metodiky. Podle výsledků sčítání bezdomovců Českým statistickým úřadem v roce 2011, které bylo první v rámci ČR, sčítací komisaři identifikovali 11 496 osob, které byly označeny za osoby bez domova. Nejvíce lidí bez domova bylo sečteno v Moravskoslezském kraji (2 574), na druhém místě skončila Praha (1 254) a na třetím Jihomoravský kraj (1 156). Naopak nejméně lidí využívá služeb sociálních zařízení v Karlovarském (256) a Libereckém kraji (262). Podíl žen tvořil 21,5%. Mezi bezdomovci se nacházelo v azylových zařízeních 397 dětí ve věku do 14 let, což je 3,5 % ze všech sečtených bezdomovců, v azylových zařízeních byly převážně se svými matkami. Mezi bezdomovci bylo sečteno nejvíce osob ve věku 45 – 49 let, a to 11,4 %. U žen je nejvíce zastoupena skupina 20 – 24 let (12,3 %). Ve věku 65 let a více bylo jen 4,1 % sečtených bezdomovců (ČSÚ, online).

Takto sečtené osoby tvoří pouze pomyslný „vrchol ledovce“, neboť bezdomovců (včetně skrytých) je několikanásobně více. Podle údajů MPSV z roku 2013 se v Česku v uvedeném roce nacházelo podle odhadů expertů přibližně 30 tisíc bezdomovců, (MPSV, 2013). Podle stejného zdroje je bezdomovectvím aktuálně ohroženo 100 tis. obyvatel. Mezi skupiny, které jsou nejvíce ohroženy bezdomovectvím, patří rodiny seniorů jednotlivců nad 65 let, domácnosti s jedním dospělým s dětmi, domácnosti s dlouhodobě nezaměstnaným.

Počet bezdomovců, kteří využívali služeb azylových domů a podobných zařízení v jednotlivých krajích v roce 2012 (ke dni 17.09.2012), je znázorněn níže:

Obrázek 1 Počet bezdomovců v Česku v roce 2012

Zdroj: ČESKÉ NOVINY (online 2012)

Protože je naše práce zaměřena na bezdomovce v Brně, zajímala nás situace v tomto regionu. Uvádíme výsledky „Sčítání bezdomovců 2010“ v Brně

Tabulka 1 Přehled výsledků „Sčítání bezdomovců 2010 v Brně“

	Věk	Lůžková zařízení	Noční centra	Komerční ubytovny	Instituce	Terénní služby	Celkem
MUŽI	do 25 let	20	4	8	6	13	51
	26–60 let	163	33	96	138	372	802
	61 a více	33	5	9	38	22	107
	nezjištěno	-	4	-	-	16	20
	Σ	216	46	113	182	423	980
ŽENY	do 25 let	40	2	5	0	4	51
	26–60 let	141	7	43	16	81	288
	61 a více	8	2	5	12	4	31
	nezjištěno	-	2	-	-	1	3
	Σ	189	13	53	28	90	373
Děti		0	0	0	0	1	1
Celkem		405	59	166	210	514	1.354

Zdroj: Kol. autorů,(2010, s. 35)

Z celkového počtu 1354 osob bez domova se jednalo o 373 žen, to je 28% z celého souboru, tedy přibližně každá čtvrtá osoba bez domova byla ženského pohlaví. Z tohoto počtu bylo 14% žen do 25 let, 8% nad 60 let a 77% ve věku od 26 do 60 let. Mezi muži a ženami je patrný rozdíl mezi místem jejich pobytu, zatímco každá druhá žena bez domova byla umístěna na lůžkovém zařízení, u mužů je to každý čtvrtý (22%). Tento poměr je opačný u terénních služeb, kde byl evidován téměř každý druhý muž (44%), ale

pouze každá čtvrtá žena (24%). Ženy-bezdomovkyně v Brně byly „více skryty“ v ubytovnách, lůžkových zařízeních, a tedy „mimo ulici“.

Podrobnější informace o bezdomovcích v Česku přineslo sčítání lidu v roce 2011 Českým statistickým úřadem (MPSV, 2013). Podle údajů v kategorii nejvyšší dosažené vzdělání převládají osoby s výučním listem nebo se středoškolským vzděláním bez maturity (47,2 %). Druhou nejpočetnější skupinu tvořili bezdomovci se základním vzděláním (28,5%). Počet ekonomicky aktivních činil 67,8% všech sečtených bezdomovců, více než 57% z ekonomicky aktivních bezdomovců bylo nezaměstnaných, 14,2 % tvořili nepracující důchodci.

1.1.3 MOŽNÉ PŘÍČINY BEZDOMOVCECTVÍ PODLE TUZEMSKÝCH STUDIÍ

Proč se lidé ocitají v situaci, kdy nemají zajištěný domov? Bezdomovectví vzniká jako souhrn několika faktorů. Objektivní příčiny jsou spojeny s dodržováním lidských práv, respektováním zásad rovných příležitostí, politikou zaměstnanosti („boj s nezaměstnaností“) a vyloučením, sociální ochranou, zabezpečením na stáří, začleňováním mládeže na trh práce a řadou dalších. (Hradeční, 1996) K subjektivním lze zařadit faktory materiální, vztahové, osobní a institucionální, jak jednotlivců, tak i rodin....*„spoluvytvářejí celkovou sociální situaci jednotlivého člověka, která je podmíněna zejména úrovní jeho vlastní schopnosti sociální adaptace, související v nejhrubších rysech hlavně s rodinným zázemím, osobností, přítomností/nepřítomností handicapu, dosaženou úrovní vzdělání.“* (Matoušek in Matoušek, Kolářková, Kodymová, 2010, s. 318).

Zatímco objektivní (vnější) faktory ovlivňují formu bezdomovectví, subjektivní (vnitřní) faktory ovlivňují šanci jedince na návrat zpět do společnosti, hranice mezi těmito skupinami faktorů nemusí vždy být jednoznačné. (Štěchová, online, 2014)

Životní trajektorie bezdomovců

Cesta na společenské dno osob bez domova vede několika životními trajektoriemi (Kol. autorů, 2012). První, tzv. dlouhá má často podobu celoživotní dráhy, která začíná s minimálním sociálním, kulturním ekonomickým kapitálem člověka. Je důsledkem nerovného přístupu k příležitostem ve společnosti, tato dráha charakterizuje přibližně 30-40% osob bez domova v ČR. Tato dráha je typická pro mladší osoby, vyrůstající mimo rodinu, lidi s nejnižší kvalifikací.

Druhá, krátká trajektorie je výslednicí mnoha faktorů, které v krátké době vedou k bezdomovectví. V aktuální životní situaci se obvykle schází dohromady vlivy zadlužení, dlouhodobé nezaměstnanosti, zdravotních komplikací, vysokých nákladů na chod domácnosti. Místo schopnosti situaci řešit převládá útek ze situace a kompenzace (alkohol, drogy, trestné činy apod.), které končí pro aktéra rozpadem rodiny a vyloučením z domácnosti. Pro osoby s touto trajektorií je příznačné, že započali svou dospělost ekonomickými aktivitami, a v určité chvíli nezvládli rozpor mezi požadavky na obvyklý standard vybavení rodiny a možnostmi, která domácnost měla, nenaučili se zacházet s předpoklady, které měli k dispozici. Jde většinou o lidi středního věku všech vzdělanostních skupin. Specifickou skupinou jsou senioři, kteří finančně nezvládnou pokrýt své životní náklady, navíc jsou často v sociální izolaci. Tato skupina představuje přibližně polovinu bezdomovců a její podíl narůstá. Třetí trajektorie, přezdívaná jako zdravotní (příčina je zdravotní stav), představuje lidi, kteří jsou indisponováni pro zvládnutí obvyklých způsobů životního stylu. Typickou skupinou jsou psychické poruchy, neschopnost sociální adaptace apod. Ve skupině bezdomovců představují přibližně 10%, ale s věkem tato kategorie narůstá. Čtvrtá trajektorie je dobrovolné rozhodnutí. Tuto kategorii v našich podmínkách představuje jen minimum osob, na rozdíl od vyspělých zemí. Je předpoklad, že do budoucna bude narůstat.

Rozdílnost životních trajektorií osob bez přístřeší poukazují na zásadní skutečnost, že bezdomovectví je výrazně diferencovaným problémem, ke kterému se musí přistupovat jako ke složitému, mnohavrstevnému fenoménu.

1.1.4 BEZDOMOVECTVÍ U ŽEN

„Ženské bezdomovectví vlastně kopíruje linii genderově stereotypního rozdělení naší společnosti. Ženská sféra je tradičně ta domácí, skrytá, zatímco muž se pohybuje ve sféře veřejné. Pokud žena odhalí svoje soukromí na ulici, například tím, že spí na lavičce a ne ve vlastní posteli, vystavuje se jiné stigmatizaci než muž: neztratila pouze práci, ale nedokázala v očích kolemjdoucích udržet spořádanou domácnost, nedokáže u sebe mít své děti (...) Žena bez domova zkrátka nemá v pořádku svoji soukromou sféru, kterou by měla obývat, a tak se raději skrývá před našimi zraky.“ (Stuchlíková, online, 2014)

Ženské bezdomovectví je v mnoha rysech odlišné od mužského, především je více „skryté“. *„Protože ženy většinou chtějí předejít riziku života v podmínkách zjevného bezdomovství, je u nich charakteristické bezdomovství skryté.“* (Hradečtí, 1996, s. 34)

Příčiny situace, kdy se ženy ocitají na ulici, jsou většinou spojeny s problémy vztahovými, nejčastěji partnerskými. K častým příčinám bezdomovectví patří domácí násilí a týrání, pokud se žena dostane do situace, kdy je nucena opustit domácnost (velmi často bezodkladně či rychle), a zajistit si společně s dětmi bydlení, zjišťuje, že azylových zařízení pro matky s dětmi není dostatek. Situace se sice částečně zlepšila po přijetí zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, kdy jsou sociální služby poskytovány v terénu, ambulantně nebo formou pobytové služby po přechodnou dobu. Existuje taktéž možnost vykázaní agresora ze společného obydlí, či zákazu vstupu do něj vydaného právním předpisem. V případech vykázaní je osobě, nejčastěji ženě, ohrožené násilím nabídnuta pomoc do 48 hodin od doručení rozhodnutí. Pomoc může mít formu poskytnutí krátkodobého ubytování, stravy, sociální terapie, pomoci při uplatňování práv a zájmů ze strany intervenčních center, zřizovaných v kraji (Průdková, Novotný, 2008). Přes uvedené možnosti pomoci to situaci dlouhodobě neřeší, neboť dříve či později si tyto ženy pro sebe i děti budou muset nalézt odpovídající bydlení, které by je ochránilo před dalšími útoky či ohrožením. Reakce části žen je navazovat vztahy s muži, u kterých hledají ochranu a bezpečí. (Glasser, Bridgman, 1999)

Situaci, kdy ženy zůstanou bez domova, řeší povětšinou pomocí sociální sítě, přebývají u partnera, přítelkyně, rodičů s nejistou perspektivou vlastního bydlení. Často se v této situaci ocitají i jejich děti, které mají v péči. Pokud jde o osamělé ženy, mívají svůj původ v nejvíce znevýhodněných vrstvách společnosti, kde je možné nalézt kombinaci mnoha subjektivních i objektivních faktorů, jako je nízké vzdělání, nevyhovující rodinné prostředí, špatný zdravotní i psychický stav. (Hradečtí, 1996).

Rovněž bezdomovecká situace znamená pro ženy větší tlak. Z psychologického hlediska znamená bezdomovectví ztrátu zázemí, jistoty, sociálních vztahů, celkovou nezakotvenost s neustálými přesuny z místa na místo, bez pocitu sounáležitosti. Přináší větší míru stresu a nutnost vyrovnávat se s neustálým ohrožením, které život na ulici přináší. (Vágnerová, 2013)

Podle Evropské komise - Manuálu pro gender mainstreaming politik sociálního začleňování (Evropská komise, online, 2013) jsou ženy všech věkových skupin ohroženy vyšší mírou chudoby a vyloučení než muži. Jde o 16% žen starších 18 let (14% mužů ve stejné věkové kategorii) a 21% žen ve věkové kategorii nad 65 let (16% mužů ve stejné věkové kategorii). Ohrožené jsou více osamělé matky a starší ženy, etnické menšiny, ženy se zdravotním postižením apod. Jak uvádí Haasová (2005, s. 20-21) počet žen – bezdomovkyň narůstá, i když to není ze statistik azylových domů zřejmé. „Ženy se tolik

neobjevují ve statistikách, ani nejsou tolik vidět na ulicích. Spojujeme je se skupinou skrytých bezdomovců“.

1.1.5 BEZDOMOVECTVÍ A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

Podle Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (MPSV, online, 2014): „Bezdomovectví je synonymem pro extrémní sociální vyloučení, jehož je chudoba nejen příčinou, ale i důsledkem.“

Bezdomovectví je spojeno se sociálním vyloučením, „vytlačení“ jednotlivce na okraj sociální skupiny a společnosti. Vyloučení brání jedincům v plné participaci na životě společnosti a v naplnění jejich občanských práv. „Podstatou není problém vyloučení-chudoby, resp. distribuce bohatství ve společnosti, ale pout, která spojují jednotlivé segmenty společnosti, jakož i pout, která váží jedince k celku. V obecném pojetí můžeme sociální exkluzi vnímat jako proces, který výrazně polarizuje společnost a jako důsledek selhání některé z dnešních klíčových institucí – demokratického systému, pracovního trhu, sociálního státu či rodiny a komunity.“ (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008, s. 45)

Bezdomovectví je samo o sobě extrémní izolací od běžné společnosti, rodiny, přátel, pracoviště, je to přerušení až ztráta kontaktu s bývalým životem a jeho hodnotami. Aby člověk neztratil sebeúctu, začne se stýkat s lidmi na své úrovni, zde se nemusí stydět za svůj pád na společenské dno. (Štěchová, online, 2014) Vyloučení je často spojeno s odtržením od hodnotového a normativního systému společnosti, který bezdomovci nepřijímají a neřídí se jím.

Projevy sociálního vyloučení osob bez domova podle výzkumu charakterizují oblasti rezignace na budoucnost, sociálně nepřijatelného chování (např. žebrání, vybírání popelnic) a výrazné prostorové koncentrace bezdomovců v „typických“ lokalitách. (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008)

Vágnerová (Vágnerová a kol. 2013) v souvislosti a bezdomovectvím zmiňuje čtyři oblasti vyloučení, které uvádím v následujícím schématu:

Schéma č. 1 Oblastí vyloučení podle Vágnerové

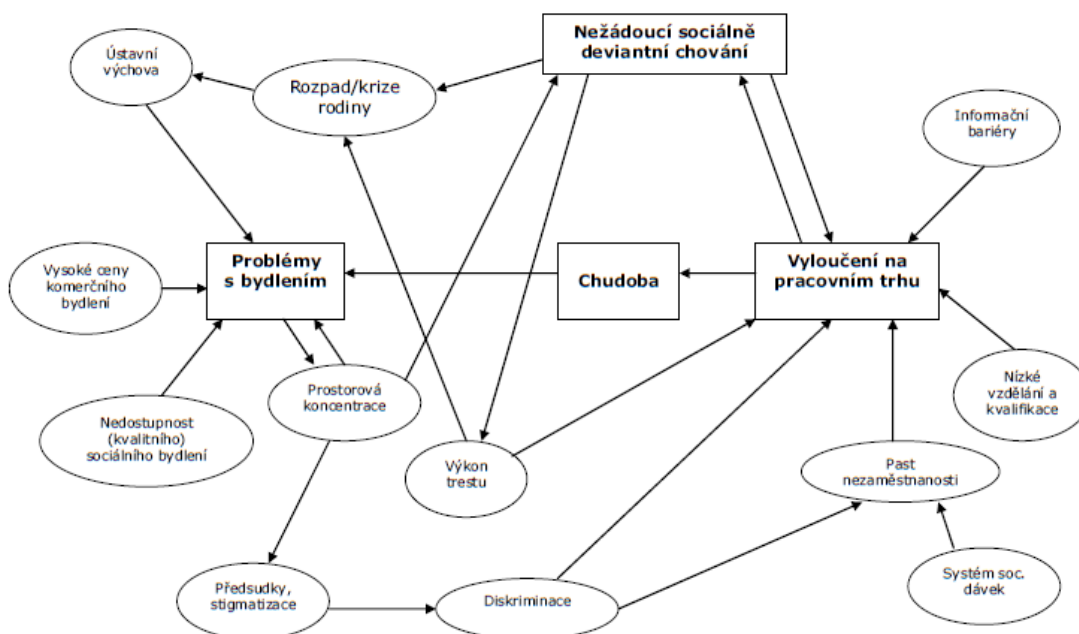
– ztráta profesní pozice, tedy finančních prostředků nezbytných k ekonomické soběstačnosti,   – vyloučením ze společenství rodiny, narušení vztahů k rodině,   – redukováný životní styl,   – nárůst závislosti na podpoře charitativních organizací.

Zdroj: (Vágnerová a kol. 2013)

Podle průzkumu aktérů sociální politiky na lokální úrovni (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008), přes individuální odlišnost příčin vyloučení u bezdomovců existuje převažující společný jmenovatel, a to dlouhodobé vyloučení z trhu práce, které ve většině případů vrcholí rozpadem rodiny a odchodem nezaměstnaného partnera (nejčastěji muže) ze společné domácnosti. Významné jsou vazby u faktorů chudoby a nežádoucího sociálního chování. V následujícím obrázku je znázorněno vnímání vzájemných vazeb u sociálního vyloučení.

Obrázek 2 Mechanismy sociálního vyloučení

Schéma č. 1 Mechanismy sociálního vyloučení

Zdroj: Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008, s. 47

Zjištěné příčiny vyloučení potvrzují i jiné studie. Štěchová (online, 2014) udává jako nejčastější příčinu bezdomovectví ztrátu zaměstnání, se kterou úzce souvisí nedostatek financí, problémy se začleněním na trh práce. Situace se často komplikuje, vede k negativním změnám v osobnosti i životním stylu. Tyto faktory častí ústí v náročnou životní situaci pro rodinu, partnerský život a následný rozvod nebo rozchod s partnerem, partnerkou. V konečném důsledku pak k sociálnímu vyloučení.

Postoj veřejnosti k problému bezdomovectví

Veřejnost vidí u bezdomovectví hlavně vnější znaky, které vnímá jako ohrožující faktor, zdroj možných nemocí, drobné kriminality a případného útoku. Agentura marketingových a sociálně informačních analýz AMASIA, s. r. o., ve spolupráci s

občanským sdružením NADĚJE, svým výzkumem zjistila, že „49 % Pražanů považuje bezdomovce za velký problém a měla by je policie pozavírat, a to v 31 % do vězení a v 16 % do psychiatrického ústavu. „ (Hradečtí, 1996, s. 12–14).

1.2 REMINISCENCE A JEJÍ VYUŽITÍ U OSOB BEZ DOMOVA STARŠÍHO VĚKU

Druhá kapitola popisuje samotnou techniku reminiscence, charakterizuje postoj terapeuta ke klientovi při reminiscenci, jednotlivé reminiscenční pomůcky, formy reminiscenční terapie a metody podporujícího vzpomínání. Tato kapitola je důležitá pro pochopení vlastní metody reminiscence v metodologické a následně empirické části diplomové práce, ve kterých se snažím zodpovědět hlavní výzkumnou otázku: *"Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinili vznik bezdomovectví u třech dotazovaných respondentek - žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby"*

1.2.1 TECHNIKA REMINISCENCE

Pojem reminiscence (z lat. *reminiscere* – vzpomenout si, rozpomenout se, obnovit v paměti) je definována jako vybavování událostí ze života člověka, které probíhá buď o samotě nebo spolu s jinou osobou či skupinou lidí. Jde o „*formu psychosociální intervence, která je založena na něčem, co lidé dělají spontánně a většina z nich rádi.*“ (Janečková et al., 2008, s. 18). Vzpomínky jsou nedílnou součástí našeho života, kompasem naší životní cesty, dávají smysl naší přítomnosti a směr naší budoucnosti. Většinou se traduje, že vzpomínání je darem, třebaže mnohdy darem dunajským a hlavně výsadou stáří (Špatenková, Bolomská, 2011). Jsme přesvědčeni, že vzpomínání je přirozenou, normální aktivitou jakéhokoli člověka, v jakémkoli věku. Samozřejmě, má-li na co vzpomínat.

Coleman popisuje reminiscenci „*jako způsob adaptace na problémy a četné ztráty či změny spojené se stářím. Vzpomínky umožňují člověku, aby si udržel svoje sebevědomí a svoji identitu.*“ (Coleman, 1974 in Janečková, Vacková, 2010, s. 45).

Schopnost aktivně si vybavovat vzpomínky patří k základním vlastnostem lidské psychiky. Při vzpomínání vstupují staré paměťové stopy do vědomí člověka, a ten má možnost znovuprožívat události svého života, přehodnocovat je a začleňovat do svého životního příběhu a do obrazu sebe sama. „*Jde o ožívování minulosti v představách, při vyprávění příběhů či při kreativní činnosti o subjektivní interpretaci minulé zkušenosti své vlastní i druhých lidí, osobních zážitků i historických událostí.*“ (Janečková, Vacková, 2010,

s. 14). Vybavování vzpomínek a hodnocení prožitého života je tak pro člověka a pro jeho duševní zdraví základní životní potřebou. Je myslitelné, že v přirozených podmínkách mohou skutečné pohnutky a zážitky je vyvolávající upadnout do zapomnění (případně být potlačeny), a přesto vědomě ovlivňovat chování dané osoby. Rovněž mechanismus racionalizace, tj. vysvětlování chování obecně přijatelnými pohnutkami, které jsou v lepším souladu se sebehodnocením dané osoby než pohnutky skutečné, je běžný, např. alkoholik racionalizuje své pití svou obtížnou životní situací, ač ve skutečnosti vyplývá z jeho slabé vůle a sklonu k alkoholu. Mohou vyvolávat složité komplexní traumatické zážitky a dlouhodobé frustrace neuskutečnitelných nebo nepřijatelných potřeb. Tak se emocionální zážitky a psychická traumata mohou nevědomky přenášet do nových situací a vztahů a přenášet dětské pocity, zkušenosti a fantazie ve vztahu k otci a matce. (Kratochvíl a Šopek, 1980).

Zde se právě nabízí reminiscence, neboť Cohen 1974 navrhuje tři kategorie funkcí, které může reminiscence plnit:

Schéma č. 2 Kategorie funkcí reminiscence dle Cohena

– intrapersonální – zde vzpomínání napomáhá udržet vnitřní emoční rovnováhu a vědomí sebe sama, hraje zásadní roli při hledání smyslu života, pocitu identity a životní koherence;   – interpersonální (prosociální) – vzpomínání se odehrává v rozhovoru s druhými, vzpomínky poskytují podněty pro přátelskou sociální interakci, např. společenskou konverzaci;   – poznávací, informační, výukovou – vzpomínky pomáhají při řešení problémů, nabízejí dřívější zkušenost, jsou předávány jako informace o minulé době, o prožitých historických událostech (Cohen in Janečková, Vacková, 2010).

Zdroj: (Cohen in Janečková, Vacková, 2010)

Musíme počítat i s variantou, že pro každého člověka není reminiscence vhodná. Klient musí mít pozitivní vztah ke svým minulým vzpomínkám, ochotu být otevřený, musí v něm vzbudit zájem a hlavně touhu odrazit se ode dna a začít pracovat sám na sobě. Budeme-li vycházet z Kasanové (2004), uvádějící tři fáze, kterými bezdomovec prochází, budeme hledat respondenty pro tuto spolupráci ve druhém stádiu rozvoje bezdomovectví, označované jako regrese (viz kap. Reminiscence s bezdomovci).

Je-li ještě ke všemu extrovert – aktivní, společenský a hovorný, je to jenom k dobru. Takový jedinec může právě při navazování sociálních kontaktů a při konverzaci

využít svoje vzpomínky a navodit psychickou pohodu a spokojenost. U introvertů ale může způsobit apatii, negativní vnímání sebe sama, sebelítost a nedostatek životního smyslu. (Janečková, Vacková, 2010). Vzpomínky je obtěžují, mohou vyvolat i deprese, jsou břemenem, kterého se nemohou zbavit.

Při zapomínání a ztrátě komunikačních dovedností reminiscence upozorňuje klienty na původní, silné stránky jejich osobnosti. Na druhou stranu ale vzpomínky nejsou považovány pouze za projev stáří, senility, neschopnosti starého člověka přizpůsobovat se pokroku, přijímat změny moderní doby. Stáří je vnímáno jako: *„Součástí zdravého stárnutí, umožňuje vyrovnat se s prožitými křivdami, přehodnotit špatná rozhodnutí, dospět k životní moudrosti a vyrovnaní, a to nejen na osobní úrovni, ale na úrovni sociální skupiny, komunity, celého národa. Proto jsou vzpomínky využívány nejen v sociální práci, ale jsou také cenným materiálem pro společenské vědy a pro způsob zacházení společnosti jako celku se společně prožitou minulostí.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 38)

Někdy přicházejí vzpomínky jako náhodné myšlenky nebo denní snění. Jindy se jedinec ohlíží zpět zcela záměrně, snaží se události vybavit a přetvořit. Pro vzpomínání je charakteristické, že je určitým způsobem emocionálně zabarvené, ovlivněné osobností vzpomínajícího. Nejedná se tedy o pouhé racionální přemýšlení nad minulými událostmi, strohým vyprávěním minulosti, nebo faktickým záznamem předchozích událostí, ale je v něm mnohem víc. Prožité události nejsou vnímány jako životní film, ale s dějem přichází vybavování si emocí, zvuků, vůní. Vzpomínání se tak stává senzoricke, vizuální zkušeností, na kterou se vážou emoce. (Špatenková, Bolomská, 2011)

V neposlední řadě je nutné oddělit reminiscenční terapii od reminiscenční aktivity. Jestliže budeme chápat reminiscenci jako vybavování si událostí ze života člověka, potom reminiscenční terapii je nutno pojmut jako rozhovor terapeuta se člověkem o jeho dosavadním životě, jeho dřívějších aktivitách, prožitých událostech a zkušenostech.

Reminiscenční terapie je speciální metodou práce se seniory, která je založena na uznání důležitosti vzpomínání. *„Ukazuje se, že pouhá poznávací nebo informační funkce (obsah konverzace, poučení či informace pro druhé) nemá žádný přímý dopad na zdraví. Nýbrž ty funkce vzpomínání, které se vztahují k osobnímu „já“, mají naopak přímý, důležitý a dlouhodobý vliv zejména na duševní zdraví seniorů.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 30). Nicméně takto zaměřené aktivity uspokojují mnoho lidských potřeb, přinášejí radost, potěšení, vnášejí smysl do jejich života, mají vliv na jejich zdraví a pocit identity.

Jak je vidět, jedná se o hlubokou a bohatou zkušenost, o aktivní proces, při kterém je minulost jakoby znovu prožívána. Důležitým *„milníkem při zrodu samotné reminiscenční terapie se stala teorie rekapitulace života (life review)“* (Špatenková,

Bolomská, 2011, s. 19). Rozdíl je vidět v charakteristice cílů obou metod. Jestliže při vzpomínání je cílem co nejpřesnější záznam minulosti, pak u reminiscence se jedná o vzájemné pochopení a dosažení určitých změn v přítomnosti. „*Pozornost je věnována i rolím a funkcím, které vzpomínání sehrává v životě konkrétního člověka. Vzpomínání na minulost je zde podporováno proto, aby byl vzpomínající schopen si na základě reflektování minulosti blíže uvědomit, kým je*“ (Špatenková, Bolomská, 2011, s. 20). Nejdůležitější je ovšem samotná práce a postoje terapeuta, facilitátora, pečovatele.

1.2.2 POSTOJ TERAPEUTA KE KLIENTOVI V TERAPEUTICKÉM PROCESU

Role reminiscenčního terapeuta je v našich podmínkách zatím novou záležitostí, nicméně Rogers (in Kratochvíl, 1997) doporučuje jako nutné a dostatečné podmínky terapie takové postoje, uplatňující se neohledně na teoretickou orientaci a použité metody. Popis jednotlivých postojů je uveden v následujícím schématu.

Schéma č. 3 Postoje terapeuta ke klientovi při reminiscenci podle Rogerse

– <i>empatie, vcítění</i>: kdy terapeut chápe a pociťuje to, co klient sděluje, stejně, jak to cítí a chápe klient sám;   – <i>akceptování klienta</i>: v tomto postoji terapeut vřele a kladně akceptuje klienta a váží si ho neohledně na to, zda chování, které klient projevuje, lze považovat za hodnotné nebo za politováníhodné. Rogers mluví o úctě a pozitivním přijetí bez kladení podmínek, kterou lze označit jako vřelost;   – <i>kongruence</i>: což představuje soulad mezi terapeutovým chováním a prožíváním. Terapeut zde reaguje jako skutečná osoba, chová se podle toho, jaký skutečně je, nepoužívá přetvářky, jeho chování v terapii není maskou, nemusí skrývat své pravé reakce nebo se jich bát; jedním slovem: opravdovost.

Zdroj: (Rogers in Kratochvíl, 1997)

„*Chování terapeuta není pasivní ani lhostejné, ale přátelské, respektující a srdečné*“ (Kratochvíl a Šopek, in Kolektiv autorů, 1980, s. 35). Jeho postoje, hodnoty, znalosti a dovednosti jsou důležitější, než jeho formální vzdělání (Špatenková, Bolomská, 2011). Musí být nadán trpělivostí, rozvahou a nesentimentálním, realistickým pohledem na věc, i když s láskou a oblibou ke vzpomínání a zájmem o minulost účastníků reminiscence. Měl by být také vyzbrojen znalostmi a tolerancí na velká psychotraumata stárí, jako jsou např. osamělost, vážné choroby, deprese, umírání a smrt.

Pouze s tímto přístupem poskytuje klientovi jistotu, že se může svobodně vyjadřovat, že je respektován jako hodnotný člověk a dává mu příležitost, aby v permissivní přátelské atmosféře své problémy přerostl a nabyt zralejšího postoje k sobě i ke světu. K takovéto situaci ale „*dochází teprve po třech týdnech sezení, kdy konečně klient prožívá pocit, že je pochopen*“. (Strossová, 1980, s. 71)

Celkově lze shrnout, že v terapeutickém procesu vede terapeut klienta pro navázání kontaktu k jeho osvobození od všeho chorobného a snaží se o rozvíjení všeho zdravého, ke kritickému náhledu na vzniklou situaci a k reálnějšímu pohledu na svět, tedy k co nejlepšímu znovu- začlenění do společnosti.

1.2.3 FORMY REMINISCENČNÍ TERAPIE

Reminiscenční terapie nabývá různých forem, které se mohou vzájemně překrývat. Špatenková, Bolomská (2011) uvádějí konkrétní podoby reminiscence, které jsem zobrazila v dalším schématu.

Schéma č. 4 Formy reminiscenční terapie

<i>Diskuze o aspektech minulosti</i>
– pomocí promítání filmů, diapositivů, poslouchání rozhlasu, návštěva výstavy, vycházky do okolí nebo míst, kde lidé pracovali nebo žili. Vhodné je podpořit diskuzí a interakcí.
<i>Vytvoření prostředí</i>
– které co nejvíce připomíná domov – na základě společenské interakce klienty rozptýlit a umožnit jim popovídat si v prostředí, alespoň zdánlivě připomínajícím domov.
<i>Kontext pro vytvoření něčeho hmatného</i>
– cílem této formy reminiscence je vytvořit něco konkrétního, např. složit hudbu, napsat báseň, vytvořit ilustrace a odhalit skryté hodnoty.
<i>Prostředek ke snížení pocitu izolace a dopadu institucionalizace</i>
– cílem je odbourání pocitu izolace u dlouhodobě ubytovaných klientů, které vede ke zkreslenému pohledu nejen na samotný život, ale i pohledu na sebe sama, vyvolává nevraživost, hostilitu, agresivitu, což je zcela nežádoucí. Špatenková, Bolomská doporučují propojení zařízení s okolním světem za pomoci rodinných příslušníků, škol, dobrovolníků, kroužků dětí atd.

<i>Obecný kontext pro prohlubování porozumění</i>	
–	jehož cílem je podnícení zájmů pracovníků o klienty a intenzivnější komunikaci mezi sebou, např. při vytváření bibliografie klienta, vzpomínkových výstav, apod.

Zdroj: (Špatenková, Bolomská, 2011).

1.2.4 REMINISCENČNÍ POMŮCKY

Při praktické aplikaci reminiscenční terapie je možné pracovat se širokým spektrem rozmanitých zdrojů. Špatenková, Bolomská (2011) je konkretizují na: *reminiscenční pomůcky*, které je možné si zapůjčit, koupit, vyrobit a použít pro stimulaci konverzace a vzpomínání. Tak vznikají vzpomínkové krabice, vlastní tajné skříňky. Také Janečková, Vacková (2010, s. 131) uvádějí: „*každý máme místo, kam ukrýváme důležité věci svého života (tajnou skříňku).*“ Dále na *komunitní zdroje*, které jsou popisována místa, jež je možné navštívit (knihovny, muzea, galerie, místní školy, restaurace) a v poslední řadě *lidské zdroje* – zahrnují lidi, kteří mohou spolupracovat a na reminiscenci se podílet (hlavně se jedná o dobrovolníky, rodinné příslušníky, studenty, žáky, umělce a ostatní lidi zvenčí).

Reminiscenční pomůcky mohou být vizuální, auditivní, či jinak senzoriku stimulující. K nejčastějším reminiscenčním **vizuálním pomůckám** patří hlavně: fotografie obyčejných lidí a obyčejných věcí, obrázky, kresby, diapozitivy, články z novin, časopisů, inzeráty, informace z knih, filmy promítané v televizi, na DVD s oblíbenými herci a filmovými hvězdami. Tyto poklady reminiscenční krabice zachytí i to, co nelze vyjádřit slovy. Navazují vzájemný kontakt, pomáhají získat důvěru, vzbudit zájem, zvědavost, vytvořit vztah. Motivují jedince k vyprávění a ke spolupráci: Co byste tam chtěl mít? Co je pro vás důležité? Co potřebujete vyjádřit? Jaké chcete mít barvy? Vzpomínková krabice slouží především pro osobní potřebu, pro radost jednotlivce. Je to „...*prostor, odrážející jeho identitu, je způsobem udržení kontinuity života, je krásným objektem, jehož prostřednictvím můžeme navázat komunikaci.*“ (Janečková, Vacková, 2010, s. 128).

„*Sluchová paměť zachovává zvuky velice přesně a čistě.*“ (Špatenková, Bolomská, 2011, s. 35). Proto je vhodné využívat i **auditivní pomůcky**, jako např. nahrávky zvuků okolo nás (zpěv ptáků, vodopády, šum lesa, šum obilí ve větru, bouřka, déšť), nahrávky hudby klasiků i hudby populární, zvláště dechovky, nahrávky mluveného slova (poezie, beletrie, „četby na pokračování“, dětský „hajaja“, nebo „nedělní pohádky pro děti“), záznamy besed se zajímavými lidmi, projevy politiků, divadelní hry vysílané v rozhlase.

Další senzorická stimulace zahrnuje různé **vůně**, při kterých můžeme využít naftalýn, škrob na prádlo, levanduli, mýdlo na praní, chuť oblíbených jídel připravovaných na rodinných oslavách dle regionů, např. koláče „Boží milosti“, ale i burčák, či víno z rodného kraje. V neposlední řadě je nutné jmenovat i **dotýkání** se různých předmětů (kamínky, mušle, hrníčky), plyšových hraček, studených i příjemně teplých předmětů. Tyto stimulace není na místě podceňovat, vždyť i Špatenková, Bolomská uvádějí: *„Dokonce i jedinci, kteří nejeví zájem o fotografie a účast v diskuzích, někdy okamžitě zareagují, jestliže mohou prozkoumávat barvu, vůni, váhu a povrch nějakého předmětu“*. (2011, s. 36).

1.2.5 METODY PODPORUJÍCÍ VZPOMÍNÁNÍ

I když v řízení našeho jednání převládají motivy vědomé, mohou se za zvláštních okolností uplatnit i pocity nevědomé zapomenuté či potlačené. Ve stresových, krizových situacích, posttraumatických událostech, frustraci potřeb i intrapsychických konfliktů jsou v pozadí, proto se danými metodami snažíme dojít k výsledku, zlepšující sebepoznání, odstranění příčin deprese či neuróz a vymizení jejich symptomů.

Reminiscenční metody zaměřené na životní bilancování a hodnocení prožitého života (životní rekapitulace, validace, exprese emocí) pomáhají vyrovnat se s problémy, pochopit význam různých životních událostí a nalézt smysl života a životní spokojenosti. (Janečková, Vacková, 2010).

Verbální metody

Verbální metody se využívají ke vzpomínání, které přichází jako asociace, a to v ústní nebo písemné podobě. *„Narativní přístup (z lat. narro – vyprávět, líčit, podávat zprávu, vykládat; narration – vypravování) pracuje s vyprávěnými vzpomínkami.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 23). Lidé si povídají ve dvojicích, ve skupině, ale vyprávět může i například pouze jeden člověk většímu počtu posluchačů. Vzpomínat může klient, pečovatelská při běžném kontaktu se svým klientem nebo terapeut, facilitátor, asistent při společném sezení. (Janečková et al., 2008). Nejčastěji jde o vyprávění příběhů ze života (*life story*), předem připravených se zvoleným tématem, nebo nikoli, kdy se lidé společně pobaví a zasmějí.

K verbálním technikám s reminiscenčními prvky může patřit i společný zpěv známých písní recitace básní naučených ve škole, hlasité předčítání z pamětnické literatury nebo dobových tiskovin, hraní rolí, přehrávání obřadů a rituálů, komických situací ze

života (např. škola, svatba) a hraní divadla nacvičeného podle scénáře připraveného na základě vyprávěných vzpomínek (příběhy z naší vesnice, naše první lásky). (Janečková et al., 2008).

Své vzpomínky mohou staří lidé také zapisovat (zápisky, životní příběhy), a to buď rukou do sešitu, na psacím stroji, popřípadě i do počítače. Zapsané vzpomínky doplněné fotografiemi a různými dokumenty mohou být uspořádány do kronik, deníků, dopisů, pamětí, knih života (*life book*). Jak uvádí Janečková, je to dobrý námět pro smysluplné zapojení rodinných příslušníků nebo pro práci dobrovolníků kteří mohou vyprávěné vzpomínky zapisovat. (Janečková et al., 2008)

Neverbální kreativní metody

Neverbální kreativní metody umožňují vyjádřit vzpomínky pomocí těla či výtvarných prostředků (Janečková et al., 2008), například: výtvarná tvorba (vzpomínací boxy, koláže, kresba, modelování), práce – pečení, vaření, žehlení, praní, šití, sekání trávy a hrabání sena, práce lopatou, psaní na psacím stroji a jiné pracovní aktivity známé z dřívější doby, pantomimické hry (znázorňování různých profesí činností – skupina hádá, co kdo předvádí, např. sporty, pracovní činnosti), vzájemné zrcadlení (např. jak jsme se líčili a zkrášlovali), neverbální divadlo (pantomimické hraní rolí), tanec, oblékání starých kostýmů, doplňků, móda, vycházky a výlety po stopách vzpomínek (Janečková et al., 2008, s. 19).

Většina reminiscenčních aktivit má charakter narativní (vyprávěcí) a jejich hlavním cílem je navození dobré nálady (Janečková, Vacková, 2010).

1.3 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ SITUACE OSOB BEZ DOMOVA ZA POMOCÍ METODY REMINISCENCE

Tato kapitola v první řadě pojednává o způsobech řešení situace osob bez domova v sociální práci (systému péče o bezdomovce a jeho koncepce a jaké existují další formy pomoci pro bezdomovce). Dále se kapitola zabývá technikou reminiscence při práci s bezdomovci.

1.3.1 ŘEŠENÍ SITUACE OSOB BEZ DOMOVA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

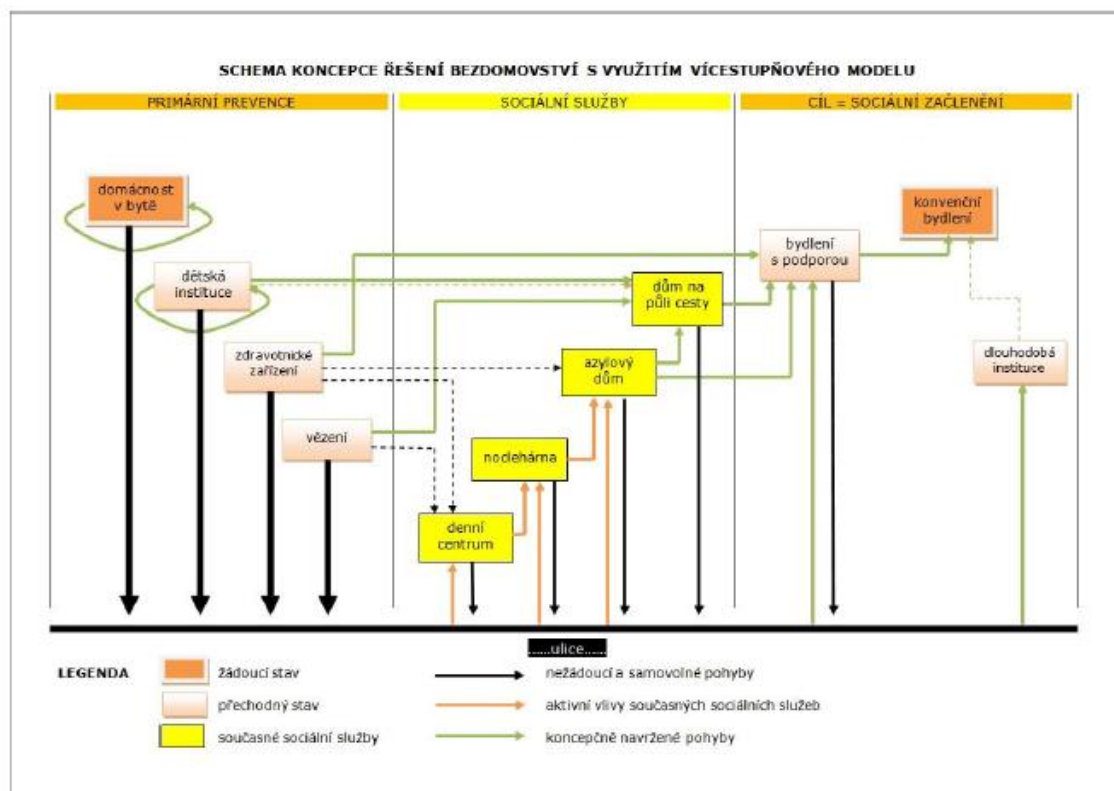
Z definice Hežové (in Autorský kolektiv, 2010, s. 71): „*Bezdomovectví není pouze osobním, privátním sociálním problémem jednoho člověka, ale vyústěním praktického*

uspořádání celé společnosti.“ Z tohoto faktu musíme vycházet, chceme-li nalézt možnou cestu ze současné problémové situace lidí bez domova.

Systém péče o bezdomovce

Podle Koncepce bezdomovectví (MPSV, 2013) odpovídá současný systém práce s bezdomovci v ČR tzv. vícestupňovému modelu sociálního začleňování bezdomovců, který je implementován v návaznosti na zákon o sociálních službách. Tento systém vzájemně propojených sociálních a jiných služeb garantuje návaznost služeb a prostupnost mezi nimi, umožňuje reagovat na akutní potřebu člověka, který ztratil bydlení, svůj domov, a to formou ambulantní, terénní i pobytovou. Problematická se jeví skutečnost, že po azylových domech chybí návazné služby, které by umožnily postupovat v řešení bezdomovecké situace, vzniká postupný návyk na sociální služby, který přerůstá v závislost. Efektivita celého systému je eliminována absencí bydlení s podporou a nedostupnost nájemního bydlení.

Obrázek 3 Schéma konceptu řešení bezdomovectví

Zdroj: Hradecký In: Kolektiv autorů, 2013, s. 28

Jak je patrné ze schématu, člověku bez domova, který se dostal do takové krize, kterou už nedokáže zvládnout sám, je nabízena systematická pomoc formou nízkoprahových denních center, nabízejících individuální profesionální poradenskou, terapeutickou, materiální a instrumentální pomoc, ale i ubytování a terénní sociální práci. V rámci sociálního bydlení jsou nabízeny tzv. holobyty, gheta i známý „*housing first*“, rychlý, efektivní a méně nákladný, protože předchází upadání osobnosti člověka, který přežívá na ulici. (Plachý, 2012)

Další formy pomoci lidem bez domova

Pozitivní změny jsou nezbytné k upevňování a obnovování sociálních kompetencí, spojených s uplatňováním ve společnosti obecně, na trhu práce, v rodině a komunitě, politice. V oblasti pracovní se může jednat „*o chráněná a tréninková pracovní místa, asistovaná bydlení apod. s možností přechodu do reálného – přirozeného světa.*“ (Hežová, in Autorský kolektiv, 2010, s. 71). Objektivně nejúčinnější je i pomoc dlužníkům nájemného v obecných bytech, o nichž veřejná správa ví, a to dříve, než dojde k soudnímu vystěhování. Ondrák se opírá o „*příklad z Vídně, kde se úřad včas dovídá od soudu, komu vystěhování hrozí, dokud ještě bydlí.*“ (Ondrák in Kolektiv autorů, 2007, s. 83)

Samozřejmě, že mezi prioritní sociální pomoc spadá posilování preventivních mechanismů, bránících dalšímu sociálnímu propadání postiženého z důvodů finanční gramotnosti a jeho upadání do hlubších a hlubších dluhových pastí. Tento velký a běžný „moderní problém“ současnosti je právě možnost potenciálního sociálního vyloučení. Proto je nutné podporovat prevenci ohrožených skupin obyvatelstva před ztrátou bydlení v tom nejširším možném slova smyslu: podporovat vzdělání, podporovat rozvoj co nejširšího spektra sociálních kompetencí jednotlivců i skupin, hlavně finanční gramotnosti, podpory stability rodin, minimalizace prekérní práce. (Baláž, 2010)

Jedincům po výkonu trestu, trestně stíhaných, závislým na návykových látkách, se věnují sociální kurátoři a poskytují poradenství: v kontaktech na úřad práce, záležitosti spojené se zdravotním pojištěním a dávkami sociální péče, pomoc při vyřizování dokladů a peněžité dávky do výše tisíc Kč. (Matoušek, 2007).

Na místě je hlavně nepřehlížení lidské důstojnosti, obnovení sebeúcty a sebedůvěry, nepřehlížení kompetencí řídit svůj život a přijetí zodpovědnosti jako pilíře, na kterém je nutné stavět pozitivní změnu v životě lidí na okraji společnosti. Sociální pomoc musí hledat cesty, jak svoji pomoc nabídnout hlavně dříve a efektivněji, než bude pozdě, např. možnost využití obecních bytů. Přitom ale nesmí lidem odmítat jejich zodpovědnost a právo na svobodné rozhodování a řízení svého života.

Jestliže zde nevznikne dostatečný prostor se problémům věnovat, není dostatečná vůle, dochází k nárůstu sociálních problémů, zvláště těch, kde se projevuje vyšší závislost sociálně ohrožených osob v sociální tísní na sociální pomoci státu či nestátních institucí. Přitom bohužel mnoho jedinců z majoritní skupiny je přesvědčeno, že tito lidé byli vždycky chudí, nepracující, závislí na alkoholu a drogách, že pobíráním dávek sociální pomoci jsou vlastně zneuživatelé systému a „že všichni lidé bez domova si svoji součastnou situaci zvolili sami a dobrovolně, a je jen otázkou jejich volby, zda takto žít.“ (Hežová, in Autorský kolektiv, 2010, s. 72-73).

V okamžiku, kdy sociální problémy spojené s vyloučením ještě více narůstají a překračují určitou hranici, přichází reakce, která na sebe bere podobu boje a potírání samotného problému, které nahrazují hledání adekvátní pomoci. Doprovází ji přesvědčení o jasné vině těch, kterých se problém týká a vzápětí i jejich závislost na majoritní skupině. (Hežová, in Autorský kolektiv, 2010).

1.3.2 METODA REMINISCENCE S BEZDOMOVCI

Pro práci s bezdomovci navrhujeme reminiscenci, techniku, která „vychází z filozofie, že každé chování má nějakou příčinu, je doprovázeno emočním laděním v souvislosti se vzpomínkami z minulosti“. (Klevetová, Dlabalová, 2008, s. 114) Reminiscence označuje vzpomínání, vyvolávání vzpomínek a jejich podporování. Tato metoda se běžně používá v práci se seniory, nemocnými (demence apod.), pomáhá uvědomit si dřívější události v životě, popřípadě pomoci vyrovnat se s životními ztrátami. Reminiscence respektuje prožívání zážitků z dětství, z manželství či z činností, které kdysi jedinec vykonával. (Klevetová, Dlabalová, 2008)

V práci se seniory se techniky reminiscence využívá velmi často v přístupu k osobám s demencí (resp. jde o propojení reminiscence a validace). Podstata validační terapie vychází z předpokladu, že každé chování má svou příčinu v nevyřešených a nezpracovaných emočních zážitcích a situacích z minulosti. Základním principem je správně validovat (hodnotit) vzdálené emocionální příčiny a přijmout je. (Malíková, 2011). Cíle validační terapie uvádí řada autorů, zahrnují především (Malíková, 2011, s. 240-241):

Schéma č. 5 Cíle validační terapie

- obnovu sebeúcty,
- odůvodnění prožitého života,
- řešení konfliktů z minulosti, pomoci vyřešit nedořešené problémy,
- zlepšení verbální a neverbální komunikace,
- prevence „stažení se do sebe“,
- vztah založený na důvěře,
- snížit stres způsobený životními ztrátami,
- dosáhnout toho, aby se lidé cítili spokojenější.

Zdroj: (Malíková, 2011, s. 240-241)

Na rozdíl od seniorů, se kterými se zážitková terapie většinou realizuje (bez rozdílu, zda trpí demencí či nikoli), mají bezdomovci tu výhodu, že jsou věkově mladší. Musíme si uvědomit, že myšlení a uvažování je u některých zastřeno různými typy závislostí (alkohol, drogy), a připustit změny na úrovni osobnostní, celkovou vysoce stresující situaci, nicméně i za těchto okolností je reálné, aby technika reminiscence (v kombinaci s validační terapií) umožnila naplnit tytéž cíle jako v případě seniorů. V našem případě se cíle týkají především pochopení situace, faktorů, které vedly k situaci bezdomovectví, řešení konfliktů a problémů z minulosti, snížení stresu ze ztrát. *„Klient má sám schopnost pochopit ty stránky vlastní osoby a vlastního života, které způsobují jeho neuspokojení, strach nebo trápení. Má také schopnost a tendenci přetvářet sama sebe i své vztahy k životu ve smyslu sebeuskutečňování a zrání tak, aby u něho rostlo vnitřní uspokojení.“* (Kratochvíl, 1997, s. 56). A zde vidíme hlavní rozdíl aplikace reminiscenční terapie mezi seniory a lidí bez domova.

Klient si prostřednictvím vzpomínek může připustit vzpomínky, dostat se do kontaktu s prožíváním uplatnit vlastní sebeakceptaci i rozvoj vlastních možností. *„Má k dispozici svoje vzpomínky na podobné situace a důsledky různého chování v těchto situacích. Poměrně přesně vnímá vnější situaci v celé její složitosti. Lepší může zapojit celý svůj organismus, svoji vědomou mysl, aby zvážil, ohodnotil a posoudil každý podnět, potřebu a požadavky, jejich relativní váhu i intenzitu.“* (Rogers, 1995, s. 101). Ovšem jak již bylo popsáno, pro každého bezdomovce není reminiscence vhodná. Takový člověk se musí nejen bedlivě vybírat, ale musí se vystihnout i ta správná chvíle, neboť jak popisuje Kasanová (2004) osoby bez domova prochází třemi stádii rozvoje bezdomovectví:

V prvním stádiu se pokouší opět sám zařadit do života, hledá si práci, usiluje o navázání kontaktu s rodinou i přáteli. Chodí upravený, čistý, elegantní a od ostatních

bezdomovců si zachovává určitý odstup a věří, že se jeho situace změní k lepší budoucnosti. Tyto jedince, když potkáme na ulici, nikdy nedokážeme rozpoznat, že se jedná o lidi bez domova, nestojí ani o sociální pomoc. Jedinci z této skupiny považujeme pro naši spolupráci za nevhodné.

Ve druhém stádiu (regrese) ale člověk bez domova poznává, že nejjednodušší administrativní úkony se zdají být složité, hlavně z důvodu absence adresy, telefonu. Registrují se na úřadě práce a stravují se ve vývařovně polévek. Postupně ale ztrácejí sebeúctu, progresivně se přestanou zajímat i o zaměstnání a úpravu zevnějšku. Aby k této situaci nedošlo, preventivně jsme se zaměřili právě na tuto skupinu. Propad na ulici je pro ně náhlý, nečekaný a nemohli se na něj nijak připravit. Nezřídká proto volí jednoduché zvládací strategie, jako žebrání, konzumaci alkoholu, hlavně z důvodu, aby zapomněli, a volí život ve skupině sobě rovných. Tuto situaci považujeme za zcela nežádoucí, klient nesmí do popisované fáze propadnout. Právě zde může reminiscence hrát i roli prevence sociálně patologických jevů, je-li aplikována včas a v pravou chvíli. Člověk právě nyní nesmí zapomenout. Nesmí ztratit víru, že to, co měl rád, s čím žil, čemu věřil a co bylo smyslem jeho života do této doby, může pustit, ztratit, zapomenout. Právě zde přichází na řadu reminiscence a „utažení uzdy“, přichází na řadu význam naší práce.

Ve třetím stádiu, označovaném jako rezignace, se již vzdávají své minulosti, nemají přátele, vzdali se možnosti dostat se z ulice a razantně pozměnili žebříček svých hodnot. Pouze malá část je jich schopna pracovat a být zařazená do „normálního života“. Žijí jednoduše a primitivně, v místech běžně neobývaných, bez dokladů a finanční pomoci, nemají ambice ani motivaci vypadat slušně a čistě, nejsou registrovaní. Protože nepřijímají žádnou pomoc, nechtějí ani pracovat, ani bydlet v útulcích, považovali jsme i jedince této skupiny za nevhodné. Při naší péči a nabídce ubytovny, by byla nejen narušena jejich svoboda, ale museli by dodržovat i určitý režim, čemuž se sami vyhýbají. Živí se žebráním a vybíráním odpadků a tento životní styl jim vyhovuje.

II METODOLOGICKÁ ČÁST

Metodologická část práce se nejprve zabývá příčinami bezdomovectví, poté se zaměřuje na cíl práce a jeho vlastní odůvodnění, v této podkapitole jsou vypracované dílčí výzkumné otázky a otázky pracovní, kterými budeme směřovat k zodpovězení hlavní výzkumné otázky. Další úseky metodologické části jako jsou představení organizace, složení výzkumného týmu, časový harmonogram...., popisují průběh samotného výzkumu – kde, kým a v jakém čase byl výzkum realizován. Následně charakterizujeme výzkumný vzorek, který se skládá ze tří respondentek. Poté přecházíme na metody a techniky vlastního výzkumu, kde uvádíme nevhodnější výzkumnou strategii pro práci. Závěrečný díl věnujeme postupu reminiscence při práci s vybranými klientkami.

2.1 ÚVOD DO PROBLÉMU PŘÍČIN BEZDOMOVECTVÍ

V metodologické části vycházíme z předpokladu, že pro naše klientky je současná situace nežádoucí, bezvýsledná a zoufalá, bohužel nevědí, jak a proč tento problém řešit (i když samy chtějí, což byl základ). Vidí vzdálený cíl, ale netuší, kde získat odvalu a dostatek síly, motivace, aby dlouhou cestu k reálnému cíli došly. Vzpomínkovou metodou bychom v nich tuto sílu (motivaci) chtěly vzbudit.

Život jedinců bez domova provázejí neustálé změny. Domníváme se, že to, co drží integritu člověka pohromadě, jsou právě jeho vzpomínky. Z tohoto tvrzení bychom chtěli vycházet a na něm stavět pozitivní kroky. Reminiscenční terapií je obvykle označován řízený rozhovor s jedincem o jeho dosavadním životě a dřívějších aktivitách, o prožitých událostech a získaných zkušenostech, o které svým osudem přišel nebo se musel zříci. Pro větší motivaci využíváme vhodné podněty – staré fotografie, předměty, nástroje a pomůcky dříve užívané, o kterých víme, že k nim měla klientka jakýkoliv vztah. Tím v ní vlastně vzbudíme zájem a motivaci zabývat se možností návratu do společnosti, do života, který zná z doby před etapou bezdomovectví.

Práce spočívá v aktivním zkoumání příčin vzniku bezdomovectví respondentek, za tímto účelem využívá metodu reminiscence. Protože jde o intenzivní spolupráci klientky s námi, na základě několika sezení, kdy se respondentka zabývá vzpomínkami na minulost

se zaměřením na „bezdomovecký problém“, volili jsme formální (předem připravenou) individuální metodu práce. Právě tímto přístupem chceme klientku ujistit, že je stále vnímána a respektována jako jedinečná lidská bytost, jako individualita. Nehledě na to, že pro naslouchajícího je v tomto vztahu snazší přizpůsobit se individuálnímu tempu vzpomínajícího, jak doporučují Špatenková, Bolomská (2011). Díky tomu, že je k dispozici relativně dostatek času, vzniká zde také prostor pro témata, která jsou pro vzpomínajícího obzvlášť důležitá.

Klientky se musí zorientovat nejen ve zvláštích své výchovy, v zážitcích svého dětství a jeho významu pro formování osobnosti a vytváření dispozic k dnešní sociální situaci, ale i v roli, kterou sehrály jejich vztahy v různých etapách jejich života, mezi něž spadají i konflikty a prožitky posledních let a životní situace, které přímo předcházely propadu na ulici. V ujasňování neuvědomělých tendencí se snažíme získat náhled na jejich náhodné, zdánlivě nepochopitelné činnosti, očekávání, tužby i sny. Následovat musí syntéza s hledáním východiska pro zážitkovou terapii. Formální individuální reminiscence je předem připravená a cíleně specifikovaná, zaměřena pro každou klientku zvlášť a to nejen připravenými otázkami, ale i odpovídajícími sbírkami reminiscenčních pomůcek, které odpovídají jejich prožitkům. Tato příprava aplikační práce nám zabrala mnoho času. Ale nakonec se nám podařilo sehnat po knihovnách, antikvariátech, bazarech, na starých půdách a u babiček na chalupě staré noviny, časopisy, knihy, slabikáře, fotografie (zde jsme využili i fotografie měst a kulturních památek na webových stránkách), staré věci a staré předměty běžné potřeby (valchu, krucifix, růžence, bibli), hudební nahrávky z 50. a 60. let, a další.

Využití reminiscence u lidí bez domova pro nás leželo čistě a jenom v tom, jak zabavit tyto lidi způsobem, který jim byl kdysi blízký. Tolik práce a času nám dalo sehnat hudbu a podněty, které by představitelky jednotlivých generací rozpoznaly. Snažili jsme se, aby naše práce pro ně měla význam. Při tom, jak jsme usilovali o vybírání pouze vhodných podnětů, jsme zjistili, jak se ve skutečnosti jejich věk nesmírně různí, nejen chronologicky, ale i co se týče zralosti osobnostní, sociální a emocionální.

2.2 CÍL PRÁCE A JEHO ODŮVODNĚNÍ

Cílem empirické části práce je demonstrovat využitelnost metody reminiscence u žen – tří bezdomovkyň vyššího věku ke zjištění faktorů, které se podílely na vzniku jejich bezdomovectví a tím identifikovat faktory jejich vyloučení. Bezdomovkyně využívají sociálních služeb organizace, (jenž charakterizují v následující podkapitole). Ženy se nacházejí ve druhé fázi bezdomovectví, kde ohrožená skupina volí jednoduché zvládací

strategie svého stavu (žebření, konzumaci alkoholu, hlavně z důvodu, aby zapomněli, a volí život ve skupině sobě rovných).

Základní výzkumná otázka, kterou se pokusím zodpovědět v následující, analytické části této práce, zní: *"Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinily vznik bezdomovectví u třech žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby?"*

Základní výzkumnou otázku jsem pomocí operacionalizace rozdělila do několika dílčích výzkumných otázek a následně otázek pracovních. První tři dílčí výzkumné otázky, které se ptají na minulost respondentek (dětství, rodinné vazby, životní cíle před bezdomovectvím) jsem volila na základě vazby na koncept reminiscence uvedený v teoretické části práce, kdy reminiscenční metoda se specializuje na životní balancování a hodnocení prožitého života a tak pomáhá pochopit význam různých životních událostí a nalézt smysl života. Následující čtvrtou otázku můžeme vidět za mezník, kdy si respondentky uvědomí, jaké měly schopnosti a kompetence ke zvládání nároku okolí a jejich životních situací. Následující tři DVO reagují na "bezdomovecké období" respondentek (faktory bezdomovectví, podpora širšího okolí a současné cíle), protože pojetí reminiscence vychází z faktu, že pro dosažení určitých změn v přítomnosti musí dojít k vzájemnému pochopení současné situace. Tyto DVO, které nejprve reagují na minulost respondentek a následně přechází do přítomnosti, až budoucnosti pomohou, aby si klientky uvědomily problémy a četné ztráty či změny spojené s bezdomovectvím.

Schéma č. 6 dílčí výzkumné a pracovní otázky

DVO	Pracovní otázky
<u>DVO 1: Jaká byla základní životní situace třech dotazovaných respondentek v období jejich dětství?</u>	<ul style="list-style-type: none"> – Jaké základní charakteristiky vykazují rodiče respondentky? – Z jakých materiálních a finančních poměrů pochází respondentka?
<u>DVO 2: Jaké byly a jsou rodinné vazby dotazovaných žen bez domova vůči jejich</u>	<ul style="list-style-type: none"> – Jaký postoj zaujímal rodiče k respondentce? – Co očekávali rodiče od respondentky? – Emoční prostředí. Jak byly uspokojeny citové a vztahové potřeby?

<p><u>rodičům, popř. vůči širšímu příbuzenstvu?</u></p>	<p><i>První dvě otázky zjišťují, jaké faktory v primární rodině (životní podmínky, vztahový rámec) se v době dětství mohly podílet na vzniku bezdomovectví. Třetí otázka se zaměřuje na emoční prostředí</i></p>
<p><u>DVO 3: Jaké si kladly respondentky životní cíle?</u></p>	<p>– Jaký byl životní cíl respondentek před tím, než se ocitly v bezdomovecké situaci? Profesní cíl. Osobní-rodinný cíl. <i>Tato otázka zjišťuje životní aspirace respondentek. A tedy i motivačních faktorů, které by mohly mít svůj význam při zvažování návratu do společnosti.</i></p>
<p><u>DVO 4: Jaké jsou schopnost zvládat požadavky prostředí, úroveň kompetencí ke zvládnutí nároků?</u></p>	<p>– Měla respondentka dostatečné kompetence k tomu, aby zvládla požadavky životních situací, ve kterých se nacházela? <i>Otázka zjišťuje potřebné kompetence zajistit si zdroje materiální, finanční, sociální, vztahové k tomu, aby zvládaly aktuální životní situace.</i></p>
<p><u>DVO 5: Jaké jsou klíčové body (faktory) situace, kdy se respondentka stala bezdomovkyní?</u></p>	<p>– Které konkrétní faktory měly vliv na situaci, že se ocitly bez domova? Subjektivní i objektivní. – Který faktor byl nejdůležitější? <i>Otázka je zaměřena na zjištění základních klíčových bodů (faktorů),</i></p>

	<i>kteřé zapřičinily bezdomovectví klientky.</i>
<u>DVO 6: Jaká je podpora širšího okolí?</u>	<ul style="list-style-type: none"> – Existuje v současnosti někdo, kdo by mohl a chtěl poskytnout respondentce podporu z okruhu sociálního okolí vyjma rodiny? – Existuje v současnosti někdo, kdo by mohl a chtěl poskytnout respondentce podporu z okruhu rodiny? <p><i>Otázka je motivační-hledání zdrojů, které mohou napomoci respondentce změnit situaci.</i></p>
<u>DVO 7: Jaké jsou současné cíle respondentek?</u>	<ul style="list-style-type: none"> – Jaké cíle si klade respondentka cíle v časovém horizontu 5 let? – Jaké jsou motivační faktory ke změně? – Co může respondentku vést ke zvažování návratu zpět do společnosti? <p><i>V hledání odpovědi na otázku, které faktory zapřičinily bezdomovectví respondentek, jsme se zaměřili na subjektivní faktory (metoda reminiscence s nimi pracuje jako se základním materiálem) i objektivní. Navíc dílčí výzkumné otázky hledají motivační potenciál, hledají odpověď na otázku, jaké cíle a jaké zdroje má k dispozici klientka, aby dokázala změnit stávající situaci.</i></p>

2.3 PŘEDSTAVENÍ ORGANIZACE, KDE BYL VÝZKUM PROVEDEN

Následně jsme hledali organizaci, *kde* bychom mohli průzkum provádět, neboli přesně vymezit region, místo, v němž bude výzkum realizován. Protože pracuji v organizaci, zabývající se bezdomovectvím, oslovili jsme vedoucího pracovníka zařízení, který nám vyšel maximálně vstříc.

Organizace poskytuje dvě sociální služby, azylový dům a noclehárnu. Noclehárna umožňuje ambulantní službu, do které uživatelé docházejí, aby zde mohli přenocovat a využít hygienické zařízení. Azylový dům poskytuje pobytovou službu na přechodnou dobu, se společnými sociálními prostory (koupelna, WC, kuchyňský kout, veranda, knihovna, posilovna), a v ubytovacích jednotkách s vlastním sociálním zázemím. Obě služby jsou určeny pro plnoleté, soběstačné osoby, muže i ženy. Noclehárna má kapacitu 43 lůžek (28 lůžek pro muže a 15 lůžek pro ženy). Je otevřena denně 19,30-7,30 hod. V letním období je 6 měsíců uzavřena. Azylový dům má kapacitu 36 lůžek pro muže a ženy starší 18 let (tři jednotky čtyřlůžkové, dvě jednolůžkové a šest dvoulůžkových). V každé jednotce je k dispozici kuchyňský kout s lednicí a sociální zařízení s pračkou. Jedna jednolůžková jednotka je navíc uzpůsobena pro osobu tělesně postiženou osobu pohybující se na invalidním vozíku. Zařízení je umístěno v centru města, v městské části Brno-střed, v blízkosti autobusového a vlakového nádraží, strategicky dobře situováno, otevřeno nepřetržitě. Poblíž se nachází Oddělení sociální prevence a pomoci, kde sídlí sociální kurátoři, Středisko osobní hygieny a Úřad práce.

V organizaci pracuje vedoucí organizační složky, pracovníci v sociálních službách v přímé obslužné péči, referent majetkové správy a kurátoři oddělení sociální prevence a pomoci. Na základě smlouvy magistrátu města Brna zabezpečují kurátoři přijetí jedince do azylového domu nebo do noclehárny. Každou Žádost o poskytnutí služby sociální kurátor zaeviduje do Pořadníku uživatelů. Pokud by nebyla volná ubytovací kapacita, sdělí zájemci, že žádost byla zařazena do sociálního pořadníku a bude jí vyhověno při uvolnění kapacity. Zároveň zájemce seznámí s povinností osobního kontaktu se sociálním kurátorem minimálně 1 krát měsíčně, kterým projevuje trvalý zájem o sociální službu. Během jednání sociální kurátor seznámí podrobně uživatele se službami, které centrum poskytuje, se Smlouvou a Domácím řádem, výší a termínu úhrady za ubytování, povinnostmi sestavování a plnění individuálního plánu a s další nabídkou služeb Střediska osobní hygieny.

2.4 SLOŽENÍ VÝZKUMNÉHO TÝMU

Řešitelem výzkumu je autorka práce. S ohledem na zvolenou metodu, rozhovor formou reminiscence jsem se rozhodla požádat o spolupráci zkušeného sociálního pracovníka z praxe, vedoucího zařízení, kde jsem výzkum realizovala.

Na jedné straně jsem si byla vědoma toho, že musím klientům při reminiscenci naslouchat a poskytnout jim čas. Na druhé straně jsem se ale necítila dost kompetentní k tomu, abych dokázala dobře zareagovat na složité emocionální stavy při vybavování vzpomínek. Došla jsem k závěru, že řešit výzkum budu za supervize vedoucího zařízení, který má dlouholetou a rozmanitou praxi s ohroženou skupinou. Jeho zkušenosti vyplývají z několika profilů práce s ohroženou skupinou např. streetworker, sociálního kurátor, sociální pracovník v různých typech zařízení pro lidi bez přístřeší apod. Supervize probíhala "dohledem" supervizora na sezeních s respondentkami, jak jsem psala výše, mi pomohl zvládnutí emocionálního prožívání respondentek, které se projevilo zejména na prvních sezeních, kde vzpomínaly na dětství.

2.5 ČASOVÝ HARMONOGRAM VÝZKUMU

Tato kapitola zahrnuje časový harmonogram průběhu mého výzkumu. Při přípravě vlastního průzkumu jsme si byli vědomi podstatného: tento průzkum se musí provádět ve třech fázích z důvodu časové náročnosti techniky reminiscence. Nejdříve si musíme klienty vyhledat (vlastně si uvědomit *s kým* budeme pracovat) a po přípravě otázek realizovat nastávající druhou fázi: rozhovor, založený na reminiscenci. Ve třetí etapě získaná data analyzovat. V červnu roku 2013 jsme se společně s konzultantem snažili vytipovat klientky, vhodné pro reminiscenci, dle kritérií uvedených v schématu.

Schéma č. 7 Kritéria pro výběr respondentek

Pohlaví	Zkušenosti s bezdomovectvím	Věk	Psychický stav	Vlastnosti osobnosti
Ženy-bezdomovkyně	V tzv. sekundárním stádiu	Osoby ve středním věku	Bez psychiatrického onemocnění	Otevřenost, schopnost sebereflexe, motivace ke spolupráci, komunikativnost ochota sdílet se

Vycházeli jsme z faktu, že „ženy jsou mnohem více nakloněny účasti na aktivitách, které s sebou nesou možnost zapojit se do společenské interakce, zatímco pro muže to může představovat zátěž a účast na resocializaci být i něčím nepříjemným“ (Špatenková,

Bolomská, 2011, s. 74). Neopírali jsme se o primární příčinu bezdomovectví (prezentovanou sociálním úpadkem jedince v roli bezdomovce, řešitelnou preventivní složkou sociálního systému), ale pouze o sekundární příčinu, na úrovni osobnostních faktorů, které s sebou přináší i ztrátu síly „*se sebou něco dělat*“. Tato sekundární příčina je otázkou právě pro ambulantní sociální služby, neboť klient sám má většinou tendenci zabývat se pouze primárními příčinami situace bezdomovectví. Jsme přesvědčeni o pravdivosti tvrzení autorů: „*Až si uvědomí (osoba bez domova-pozn. autora) vznik sekundárních příčin (bezdomovectví), může pochopit, že bariéry k návratu do společnosti jsou překonatelné.*“ (Marek 2012, s. 19). Volili jsme právě reminiscenci – vybavování událostí z minulých let života, zážitky.

V měsíci červenec-srpen jsme z dostupné dokumentace (osobní složky klientů, záznamy z průběhu sociální práce a výpovědi spolupracovníků - lékař, sociální pracovníci zařízení, kurátoři) zjišťovali osobnostní rysy vytipovaných bezdomovkyň, protože pro každého jedince není reminiscence vhodná. Jednalo se nám především o komunikační dovednosti včetně potřebné míry otevřenosti, schopnost sebereflexe (tedy i určitou úroveň rozumových schopností), ochotu „dále na sobě pracovat“ - motivace ke změně situace, cílevědomost. Důležitým faktorem byl aktuální psychický stav, absence psychiatrické diagnózy.

Museli jsme zjistit základní informace z minulosti, které se týkaly předpokládaných příčin současné situace. K tomu jsme využili především informací od pracovníků, kteří byli s klientkami ve stálém kontaktu a dostupné sociální dokumentace. Pro někoho má třeba větší smysl, když slyší o aktuálním dění kolem sebe, než když se soustředí na minulost (např. týraná žena). Ve spolupráci s lékařem ambulantního zařízení jsme museli zvážit, zda v jejich případě nejde o nerozpoznanou, a tedy neléčenou psychiatrickou diagnózu, např. depresi. Museli jsme zjistit, zda daný jedinec nepropadá lítosti, smutku, negaci – tito lidé sice vzpomínají rádi, možná i často, ale mohli by vykazovat méně pozitivních emocí, vzpomínky v nich mohou vyvolávat sebelítost a výsledek práce by byl zkreslen. Po zjištěných informacích jsme museli připravit pro každou klientku tzv. vzpomínkové krabice. To znamená, že po vytipování respondentek a jejich souhlasu jsme museli připravit pomůcky - věci a fotografie, které mohly být (dle našeho úsudku na základě seznámení s údaji o klientkách) součástí jejich životů před etapou bezdomovectví. Tento požadavek byl velice náročný nejen na čas, ale i finančně (např. cestování autobusem do Prahy).

Z šesti vytipovaných respondentek jsme oslovili tři ženy, kterým jsme přiřadili jména za účelem práce (podle abecedy): Anastázii (30 let), Boženu (60 let) a Cecílii (45

let), představující právě střední věkovou skupinu bezdomovkyň, na kterou se chceme zaměřit. Reminiscenční terapie s nimi probíhala *v září*, jednou týdně, po dobu dvou měsíců (osmitýdenní sezení s každou klientkou), po dobu jedné hodiny, zcela osamoceně, jak doporučuje Janečková, Vacková (2010).

2.6 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU

Výzkumný vzorek tvoří tři respondentky. Tento malý soubor je v souladu s metodikou kvalitativního šetření, kdy nejde o kvantitu (ověřování hypotéz), nýbrž porozumění problému v co nejširších souvislostech, do hloubky.

Respondentky tvoří tři ženy - **Anastázie** (30 let), **Božena** (60 let) a **Cecilie** (45 let), které po seznámení s metodou souhlasily se zařazením do výzkumu.

Podrobná charakteristika respondentek je uvedena v příloze.

Schéma č. 8 Základní charakteristiky respondentek

Respondentka	Věk	Vzdělání	Povolání	Základní informace o životní situaci
Anastázie	30 let	Vysokoškolské ČVUT v Praze	Architektka, OSVČ projektovala několik staveb	Dobře finančně zajištěná rodina s dominantní matkou, silný ochranný postoj matky ve výchově. Studia mimo domov, kde si vybudovala závislost na drogách
Božena	60 let	Základní škola	Pomahač, prodavačka, uklízečka, přidavačka v tiskárně	V rodině absence pocitu bezpečí a harmonie, agresivní otec-hádky s matkou, útoky z domova, opakovaná trestní činnost sklony k alkoholismu už od dětství, které vedly k propuštění z práce. Bydlení pod mostem
				Pití alkoholu a násilí v rodině,

Cecílie	45 let	Základní škola	Pomocná síla v hotelu, práce ve veřejném stravování	špatné školní výsledky. Postupně alkoholismus i Cecílie+ tablety na nervy. Postupně tvrdé drogy. Zkrachovalé manželství kvůli jejím závislostem
---------	--------	----------------	--	--

Nejvíce se námi zvolené respondentky shodují v závislosti na omamných a návykových látkách, jako jsou alkohol a drogy. U respondentek B a C pozorujeme sklony k alkoholismu již od dětství, kdy tento jev mohly sledovat ve svých rodinách, zatímco respondentka A k návykovým látkám našla cestu až na Vysoké škole, kde se vymanila z vlivu matky, získala svobodu a vzhledem k jejímu věku netrpí závislostmi tak dlouhou dobu jako respondentky B a C. Pokud srovnáme vzdělání a zaměstnání respondentek vidíme, že resp. B a C mají základní vzdělání, pracují většinou na pomocných pozicích (uklízečka, prodavačka apod.) a respondentka A vysokoškolské vzdělání od čeho se odvíjí i její lepší postavení na pracovním trhu, ale tím pádem

2.7 METODY A TECHNIKY SBĚRU A ANALÝZY DAT

Z povahy práce a cílů práce vyplývá jako nejvhodnější výzkumná **strategie kvalitativního výzkumu**. „Kvalitativní přístup představuje řadu rozdílných postupů, které se snaží najít porozumění zkoumanému sociálnímu problému.“ Tento přístup nepracuje s měřitelnými charakteristikami, jeho cílem je popsat fenomén (*aspekt, proces-v našem případě vznik bezdomovectví*) co nejkomplexněji včetně vztahů s dalšími aspekty. (Reichel, 2009, s. 40)

„Kvalitativní výzkum staví na tzv. induktivním postupu. Na začátku výzkumného procesu je pozorování, sběr dat. Pak výzkumník pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech, po významu těchto dat, formuluje předběžné závěry a výstupem mohou být nově formulované hypotézy nebo nová teorie“. Cílem je porozumět lidem v sociálních situacích. (Disman, 1993, s. 287, 289)

Schéma č. 9 Charakteristika kvalitativního přístupu:

Cílem je vytváření nových hypotéz, nového porozumění a nové teorie.

Využívá se mnoho informací o malém počtu jedinců, počet respondentů je silně redukován.

Generalizace na populaci je problematická a někdy i nemožná.

Standardizace je nízká, a tedy i nízká reliabilita.

Výzkum má potenciálně vysokou validitu.

Zdroj: (Disman, 1993, s. 284-288)

V kvalitativním výzkumu: „*Nahrazujeme hypotézy formulací výzkumných otázek, které jemněji diferencují výzkumné cíle. Plní dvě klíčové funkce: v první řadě zaostřují, zužují a konkretizují výzkum, tj. kromě toho „kam“, ukazují i „jak“ ho vést.*“ (Švaříček, Šedová, 2007). Na základě výzkumné otázky: „*Jaké jsou hlavní faktory zapříčiňující vznik bezdomovectví u dotazovaných respondentek - žen bez domova?*“ jsme zvolili jako metodu shromáždění dat rozhovor.

Rozhovor (interview) je technika hojně využívaná v kvalitativních přístupech. Aplikačních variant rozhovoru existuje zejména celá řada. Nejčastěji se setkáme s rozhovorem volným (neboli nestrukturovaným), kdy otázky nejsou předem dány, vznikají v průběhu přirozené komunikace s respondentem. Rozhovor reflektuje osobnost i aktuální situaci respondenta, výhodou je spontaneita výpovědi obsahující často „hlubinné údaje“. Na straně druhé, klade značné nároky na schopnosti tazatele, a problematický bývá i záznam rozhovoru. V narativním rozhovoru je jedinec vybídnut k volnému vyprávění na nějaké téma, o životní události, zážitku, příběhu apod. Tento typ rozhovoru je obtížně vyhodnotitelný (je obtížné nacházet uzlové body životních zlomů, situace, v níž se rozhodlo o další životní dráze apod.). (Reichel, 2009, s. 110-11)

„*Polostrukturovaný rozhovor (rozhovor pomocí návodu, částečně řízený apod.) se vyznačuje tím, že je připraven soubor otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo striktně stanoveno jeho pořadí. Tazatel může formulace pokládaných otázek částečně modifikovat, nezbytné však je, aby byly položeny všechny, je možné, aby tazatel pokládal doplňující dotazy.*“ (Reichel, 2009, s. 112). Polostrukturovaná varianta rozhovoru kombinuje výhody a minimalizuje nevýhody krajních forem rozhovoru, tj. volného, nestrukturovaného a strukturovaného. Určitá volnost je příhodná k vytvoření přirozenějšího kontaktu tazatele s respondentem. Míra formalizace ulehčuje utřídění údajů a jejich případné vzájemné porovnávání, zobecňování atd. (Reichel, 2009, s. 112)

Jako konkrétní metodu proniknutí k subjektivnímu popisu jsme volili **polostrukturované interview**. Tato možnost samozřejmě vyžaduje od výzkumníka

alespoň hrubou orientaci ve zkoumané problematice. Vycházeli jsme z konstatování, že *základem všech reminiscenčních technik je rozhovor, jehož předpokladem je aktivní a empatické naslouchání.*“ (Janečková, Vacková, 2010, s. 71)

Všeobecně lze konstatovat, že připravené okruhy (témata, otázky) tvoří kostru rozhovoru, který by si ale měl zachovat přirozený průběh, aby se dotazovaný cítil uvolněně a bezpečně, a ne jako u výslechu. Hlavním účelem je získat informace, klienta motivovat, ne dodržet danou strukturu, a proto si v průběhu rozhovoru můžeme flexibilně přizpůsobovat připravené otázky a pokud možno spontánně reagovat na nově vynořená zajímavá témata. Při prvním kontaktu se pro získání důvěry a kvalitního kontaktu s participantem rozhovor obvykle začíná tzv. zahřívacími tématy, lépe je volit povrchnější otázky. Z etického hlediska je nutné participanta na začátku rozhovoru informovat o účelu výzkumu, ale ne moc konkrétně, aby nedošlo k přílišnému ovlivnění dalšího průběhu rozhovoru. Dále je dobré ho upozornit, že informace budou zůžítkovány anonymní formou, bez uvedení jména a identifikačních údajů, a vyžádat si souhlas s nahráváním rozhovoru.

Existuje mnoho zásad, kterých by se měl tazatel držet, aby získal dobrá data. Otázky v kvalitativním interview by měly být podle Hendla *„otevřené, neutrální, citlivé a jasné.*“ (Hendl, 1997, s. 55). Takzvaná sondáž slouží k prohloubení odpovědi v určitém směru a její strategie spočívá v doplňujících otázkách a nonverbálních náznacích. Během rozhovoru musí tazatel udržovat motivaci dotazovaného k vyprávění tím, že se určitým způsobem chová, ale zároveň nesmí svým chováním ovlivnit obsah sdělení tím, že kladně nebo záporně reaguje na odpovědi dotazovaného.

Barker v technice tzv. hloubkového rozhovoru: *„klade důraz na to, aby výzkumník aktivně naslouchal, ale nesděloval participantovi své úsudky, nebo aby se nenechal odradit tím, že dotazovaný hned na první otázku neodpoví, a zkoušel klást otázky jiné. Také je dobré naučit se používat ticho jako prostředek stimulace.*“ (Barker, 1999, s. 35). Uvědomujeme si ovšem, že i zde je rozhovor, neboli komunikace mezi tazatelem a respondentem, z několika důvodů ohrožena.

2.8 POSTUP REMINISCENCE PŘI PRÁCI S KLIENTKAMI

Jak již bylo popsáno (kap. Časový harmonogram), průzkum u respondentek začal seznamovacím, zahřívacím kolem v prvním týdnu v září 2013. S každou klientkou jsme vedli rozhovor, na který byla osobně pozvána, jeden den v týdnu, trvajícím jednu hodinu (i s přivítáním a ukončením), po dobu dvou měsíců, což odpovídá osmi sezením, zcela osamoceně, v místnosti k danému jednání připravené. V práci uvádíme pouze první tři

rozhovory s klientkami, které považujeme za zcela klíčové do proniknutí problému a navázání naší spolupráce. Nutno konstatovat, že byla náročná nejen příprava tělesná, ale i psychická a hlavně materiální. K danému nás nutí i daný rozsah magisterské práce.

Po úvodním zahřívacím kole se musíme u každé ženy předně zaměřit na odstranění nebo aspoň snížení pocitu únavy z bezvýchodné situace a zlepšení celkové nálady. Individuálně jsme klientky ubezpečily, že nemusí mít strach, neboť toto není žádná psychoterapie, že od nich nebudeme nic chtít a nebudeme je do ničeho nutit. Je nám pouze příjemné, že my mladší se něco dozvíme, hlavně věci, které v knížkách nenajdeme, a nás velice zajímají. Třeba, jak se lidé dřív koupali nebo jaké to dřív bylo v tomto kraji. Možná, že ony samy již trochu zapomněly, co všechno dokázaly, udělaly a budou si to moci připomenout.

Prostorové uspořádání a posazení účastníků je důležitým faktorem komunikace. Velký prostor nedává pocit důvěrnosti, je tam špatně vidět, slyšet, průchozí místnost rozptyluje pozornost, příliš velký, příliš dlouhý nebo široký stůl kolemsedící odděluje. Je ideální sedět kolem menšího kulatého konferenčního stolku na židli i křesílkách, nebo stolu, o který se mohou opřít, pohodlně postavit šálek, pohoštění a odložit si předměty vzpomínání. *„Osvědčilo se, když facilitátorky seděly blíž sebe, vnímaly se navzájem, podporovaly jedna druhou a byly v zorném úhlu všech zúčastněných.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 83).

Prostor, který jsme ve Středisku vymezili a kde se budeme scházet, vyzařuje pohodou a láká k posezení. K tomu slouží tematizace prostředí a jeho uspořádání tak, aby v něm bylo příjemně a útulno: upravené, vybavené dekorativními předměty, které stimulují vzpomínky (např. ubrus, květiny, připravené vzpomínkové krabice a knihy na stole, nezapomněli jsme ani na takovou maličkost, jako jsou nástěnné kyvadlové hodiny – viz příloha 4). *„Zkrášlení prostředí je součástí kvalitní reminiscenční práce.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 70).

Místa zde sice není moc, jen několik židlí a dva stoly, jeden konferenční a druhý kuchyňský, ale čistě upravený, s barevnými ubrusy, čerstvými květinami a čerstvě upečenou bábovkou, dost klidu na to, aby nám atmosféra oboustranně vyhovovala a abychom nebyli rušeni a vyhnuly se zvědavým pohledům. Bloky sezení jsme přerušili přestávkou, která poskytla klientkám čas na odpočinek, zhodnocení minulého sezení a pro nás naplánování dalšího s jinou klientkou. Je nutné jednoznačně stanovit, kolik setkání se uskuteční, kdy bude blok zahájen a kdy ukončen. Jde o pravidlo, které umožní, aby si klientky termíny snadno zapamatovaly a dostaly šanci zúčastnit se. Zároveň se odstraní nebezpečí, že by došlo k záměně termínu.

Délku sezení jsme plánovali obvykle na jednu hodinu a průběh strukturovali tak, aby zůstala chvíle na uvítání v úvodu i zhodnocení sezení v závěru a rozloučení. Bylo příjemné, že si klientky mohly během sezení vypít šálek kávy nebo čaje, měly k dispozici malé občerstvení (sušenky). Tyto aktivity jsou součástí příjemné atmosféry, ale je třeba počítat s tím, že zaberou určitý čas. Před započítáním samotné práce pocity klientek oscillovaly mezi dvěma protichůdnými póly: na jednu stranu se těšily, ale zároveň se i trochu obávaly. Zvláště, když jsme se optali, zda k zachycení přesných odpovědí můžeme využívat diktafon, s čímž nakonec souhlasily.

Snažili jsme se navodit kolem sebe atmosféru bezpečí a jistoty, přispívající ke sdílnosti a uvědomování si souvislostí. Hlavní roli zde přece hraje životní historie a současná osobní situace klientek. Projevovali jsme nejen náklonnost, trpělivost, vcítění i odbornost, ale byli jsme si vědomi, že naše klientky potřebují než pouhou slušnost hlavně přijetí, spoluúčast, porozumění, pocit, že nám není na obtíž a že jej za cokoli neodsuzujeme. Tím jsme se také k jednání vyzbrojili. K překonání počátečních obav napomohlo i několik zdánlivých maličkostí (úprava prostředí, tlumená hudba, teplo, klid, čaj, pohoštění, vzpomínková krabice).

Při prvním, druhém a třetím sezení (jejich průběh popisujeme), jsme zjišťovali všeobecná témata, co má respondentka ráda, co nemá ráda, koníčky, přátele, všechno, co si dokáže představit, na její neduhy, klady i zápory. Zaměřili jsme se hlavně na dětství, mládí, rodinu a původní bydliště. Pro další spolupráci jsme hledali hlavně odpověď na otázku, kde by chtěla respondentka být za 5 let.

Čtvrté a páté sezení jsme zaměřili konkrétně, sezení již měla již specifický nádech, dle zaměření jednotlivých respondentek, k nimž jsme využili hlavně připravených knih. Cílem bylo zjistit důvod současné situace klientek.

Závěrečná šestá, sedmá a hlavně osmá sezení byla zaměřena do budoucnosti.

Po každém sezení jsme dbali i na závěr, ukončení práce s klientkou. Připomněli jsme jí, kolik setkání a kdy ji ještě čekají a protože jsme nechtěli nechat terapii a práci klientky vyznít do ztracena, využili jsme rekapitulaci všeho, čeho se podařilo společně ten den dosáhnout.

III. ANALYTICKÁ ČÁST

3.1 STRUČNÝ ZÁZNAM A ANALÝZA PRÁCE METODOU REMINISCENCE S RESPONDENTKAMI

Podrobný přepis rozhovoru s respondentkami uvádím v příloze. V této kapitole bude uvedeno stručné zhodnocení průběhu rozhovorů, jejich analýza a vyhodnocení.

3.1.1 RESPONDENTKA Č. 1 – PANÍ ANASTÁZIE

Paní Anastázie je 30-ti letá vysokoškolačka, která odmalička trpěla zvýšenou péčí rodičů, především matky, nechá se snadno ovlivnit. Na studiích v Praze se dostala do party, kde se seznámila se zábavou, alkoholem a drogami, snažila si dokázat, že se obejde bez matky. Po studiích začala pracovat v Brně, ale z důvodu velkých abstinenčních příznaků a prohlubující se závislosti na drogách o práci přišla.

Pokaždé, když mělo proběhnout sezení s paní Anastázií, vytvořili jsme malou knihovničku z osmi knih, na které jsme spoléhali, že paní Anastázií osloví (seznam uvádíme v příloze 5, a jejich fotografii v příloze 6). Protože je paní Anastázií 30 let, narodila se okolo roku 1983, volili jsme jako hudební clonu hudbu z radiomagnetofonu (příloha 8), z přelomu století na CD (viz příloha 7). Jako T v rozhovoru označuji terapeuta, jako A – paní Anastázií.

Průběh návštěv

Při první návštěvě (2. 9. 2013) jsme u paní Anastázie po všeobecných otázkách, vyvolaly vzpomínky na domov a původní bydliště v Dolních Kounicích, které s malými nejistotami přivítala. Následovaly chvílky věnované původnímu zaměstnání a závislosti s nejlepším konce, jaký mohl být: paní Anastázie by chtěla do 5 let „*přijít domů, kde má postel, kde si může něco uvařit k jídlu, v klidu se umýt.*“

Při druhém sezení (9. 9.) jsme byli připraveni vzpomínat na její pobyt v Praze na Koleji Větrník, o kterém se zmínila minule, a ukázali fotky, které se setkaly s větší odezvou. Vzpomínala na přítelkyni Hanu i počátek svého úpadku – závislosti. Paní Anastázie byla uvolněnější, otevřenější než první den, a bylo vidět i její nadšení a snahu.

Při třetím dni terapie (16. 9.) už se mnoho změnilo jen ve vzhledu respondentky a její vizáži. Bylo vidět, že jí záleží na celkovém dojmu. Dokonce přinesla k posezení i sušenku, jako projev náklonnosti, čímž nás překvapila. Informace o vysoké škole, době

studií v Praze a architektuře přineslo ovoce. Stejně tak, jako kniha Kobosila a Koláčka (viz příloha 2). I když na naši otázku: „jak vidíte naši spolupráci, co máte v plánu?“ Odpověděla: „Asi si půjdu kreslit nějakou stavbu“, pouze potvrdila, že vidí spolupráci na krátkou dobu. Její uvažování je konkrétní, v čase, nekouká do budoucnosti a snad by si ji ani netroufla definovat, nebo pojmenovat.

Paní Anastázie v nás vyvolala velký zájem. Rychle jsme se přeorientovali a přeladili na její potřeby, učili jsme se naslouchat, mimoslovně klientku povzbuzovat a vyjadřovat porozumění. V kontaktu s ní jsme jednali se zaujetím, poslouchali a pozorně vnímali, přesto jsme se snažili být uvolnění. Nechávali jsme klientce prostor pro její vlastní aktivitu a všechny informace jsme brali vážně. Snažili jsme se, aby z našeho chování vycítila svou vlastní hodnotu. Paní Anastázie si musí stanovit pozitivní cíl.

Je nám jasné, že zde nás čeká ještě mnoho práce. V následujícím měsíci se musím zaměřit na zkontaktování přítelkyně paní Anastázie a promluvit s oběma dohromady, protože ona je ten „tažný kůň“, který ovládá opratě naší respondentky. Paní Anastázie musí vyslechnout i názor druhého; tímto způsobem bychom chtěli podpořit a ještě více motivovat paní Anastázie sama nic rozhodovat nechce, moc si nevěří.

Proto nás překvapilo, když za týden se dostavila paní Anastázie s přáním, zda bychom ji nemohli sehnat nějakou literaturu o architektonických stavbách, stejně tak hezkou, jakou jsme měli při sezení, popřípadě i o jejich tvůrcích. Považovali jsme tuto žádost jako svůj velký úspěch. A hlavně výzvu.

Společné setkání paní Anastázie a její přítelkyně při reminiscenční terapii, přispělo nejen ke zlepšení vtahu mezi nimi, ale přineslo i velkou úlevu, neboť je vzájemně více sblížilo, podpořilo sociální začlenění a pomohlo redukovat stres.

Klíčová zjištění z jednotlivých zkoumaných oblastí

DVO 1: Jaká byla základní životní situace třech dotazovaných respondentek v období jejich dětství?

Pracovní otázka: Jaké základní charakteristiky vykazují rodiče respondentky?

Základní charakteristiky dětství paní Anastázie, jsou takové, že matka byla vysokoškolačka s vyšším společenským statusem, otec byl středoškolák v odborné profesi.

Respondentka pochází z velmi dobrých materiálních a finančních podmínek. Podmínky pro výchovu dítěte nemateriální byly podstatně „chudší“. V rodině byla vysoká konzumace alkoholu v rodině (závislost).

Pracovní otázka: Z jakých materiálních a finančních poměrů pochází respondentka

Navenek velmi dobré zázemí finanční a materiální „kamuflovalo“ v rodině nedostatek skutečných citových vazeb (*nikoliv pouze povrchní „zahrnování projevy zájmu“*), které by uspokojily potřeby dítěte.

DVO 2: *Jaké byly a jsou rodinné vazby dotazovaných žen bez domova vůči jejich rodičům, popř. vůči širšímu příbuzenstvu?*

Pracovní otázka: Jaký postoj zaujímali rodiče k respondentce?

Rodiče zaujímali k respondentce navenek velmi ochranný postoj, což vedlo k nedostatečným vazbám s vrstevníky. Matka demonstrovala dominantní postoje nejenom vůči dceři, ale i vůči manželovi, který se z výchovy dcery „stáhl“.

Dále byla typická volná výchova – „*já si mohla dovolit prakticky všechno*“.

Co očekávali rodiče od respondentky? Anastázie se nevyjadřuje přímo. Lze pouze vysuzovat z liberální výchovy, že požadavků bylo minimum.

Pracovní otázka: Emoční prostředí. Jak byly uspokojeny citové a vztahové potřeby?

Emoční prostředí. Anastázie byla zakořeněna do širších vazeb prarodičů, širší rodiny, církevního společenství (na rozdíl od primární rodiny): „*Všichni se měli rádi. Podávali si vzájemně ruce se sousedy kolem stojícími a já tuto chvíli měla nejraději. Na chvíli jsem někomu patřila*“. „*Já na dětství, jak jsem řekla, nerada vzpomínám*“.

Pocit „nezakořeněnosti“, dysfunkční (pravděpodobně) vztah k rodičům v původní rodině hledala Anastázie v širších vazbách v komunitě.

DVO 3: *Jaké si kladly respondentky životní cíle?*

Pracovní otázka: Jaký byl životní cíl respondentky před tím, než se ocitly v bezdomovecké situaci?

Paní Anastázie si kladla za cíl realizovat se v profesy architektky, aby mohla své teoretické poznatky uplatnit v praxi a v oboru. Rodinný cíl respondentka neuvádí, nechce o něm hovořit. Stejně jako rodiče Anastázii neposkytli příležitost k tomu vytýčit si cíle, někam směřovat výchovně, stejně tak Anastázie neumí definovat vlastní cíle a koncentrovat se na jejich naplnění.

DVO 4: Jaké jsou schopnost zvládat požadavky prostředí, úroveň kompetencí ke zvládnutí nároků?

Pracovní otázka: Měla respondentka dostatečné kompetence k tomu, aby zvládala svou životní situaci?

Anastázie měla dostatečné kompetence k tomu, aby si zajistila dobré finanční i materiální podmínky, ať prostřednictvím vlastní práce nebo získání podpory rodičů, popřípadě širší rodiny. Získala i odbornost ke specializované a dobře honorované profesi. Chyběla ji však kompetence (dovednosti, schopnosti) navazovat rovné partnerské vztahy, aniž by byla ve vztahu submisivní, závislé partnerky. Absence sociálních dovedností k budování partnerských a přátelských vztahů. Nyní chybí předpoklady k ukončení závislosti (dvakrát neúspěšně na léčení).

Anastázie má velmi dobré předpoklady k tomu zvládat požadavky prostředí na úrovni hmotné, tedy zajistit si nezbytné prostředky pro své priority (což jsou v tuto chvíli drogy, nikoliv bydlení). Nemá ale kompetence sociální, vytvořit si kvalitní vztahovou síť.

DVO 5: Jaké jsou klíčové body (faktory) situace, kdy se respondentka stala bezdomovkyní?

Pracovní otázka: Které konkrétní faktory měly vliv na situaci, že se ocitly bez domova?

Kombinace několika „spouštěčů“: závislost na droze (ke které ji přivedly emoční vazby na přítelkyni), pocit nekompetentnosti k řešení svých problémů (a tedy i drogové závislosti). K tomu se samozřejmě pojí nedostatek finančních prostředků k uspokojení potřeb získat drogu.

Typický je pocit malé kompetence zvládat životní situace: „Žiju na ulici, kde mne dostal strach z toho, že bych nezvládla žít normální život.“ „Brala jsem drogu jako vzpouru proti společnosti, do které jsem nemohla zapadnout.“ „Nedokázala jsem přestat s drogami – největší problém.“

V případě Anastázie se jeví jako podstatně významnější subjektivní faktory – osobnost, nízké sebevědomí, pocit neschopnosti zvládat nároky života, nedostatečné vztahové vazby. Objektivní faktory (nedostatek finančních prostředků) jsou sekundární.

DVO 6: Jaká je podpora širšího okolí?

Pracovní otázka: Existuje v současnosti někdo, kdo by poskytl respondentce podporu z okruhu sociálního okolí vyjma rodiny?

V současnosti jí poskytuje podporu přítelkyně, u které bydlí (o 20 let starší „...mám ji jako matku“ „Víš, co chce a ukazuje to také mě“).

Nehovoří o nikom z rodiny, kdo by jí byl schopen poskytnout podporu.

DVO 7: Jaké jsou současné cíle respondentek?

Zdraví jako absence nemoci (důsledky drogové závislosti).

„Přijít domů, kde mám postel, kde si můžu něco uvařit k jídlu, v klidu se umýt“.

Cíle Anastázie jsou minimalistické: zdraví a základní materiální zajištění.

Zakončení

Při hledání odpovědi na otázku, které faktory se podílely na bezdomovectví respondentky Anastázie, musíme hledat příčiny především v subjektivních faktorech, tedy na úrovni osobnostní, pocitu vlastní nízké kompetence zvládat nároky okolního prostředí, v nedostatečných kompetencích sociálních – udržet si rovnoprávné vztahy (nebýt závislý na úsudku jiných, nebýt ovlivnitelná a submisivní vůči partnerům), nedostatek životních aspirací. Významným faktorem je závislost na droze. Objektivní faktory, nedostatek finančních prostředků k zajištění bydlení je sekundární, nicméně samozřejmě se podílí na bezdomovecké životní situaci. Příčiny jsou především vnitřní, psychologické, respondentka svým způsobem opakuje „rodinné vzory“ včetně závislostí (nikoliv alkohol, ale drogy).

Respondentka Anastázie zastupuje ženy bez domova, kterým by k nalezení cesty z bezdomovectví, a tedy sociálního vyčlenění mohly pomoci intervence zaměřené na osobnost, konkrétně poradenství psychologické (psychoterapie) a léčba závislostí (odvykací léčba). Její současná situace je více než odrazem, pro ni nepříznivé, objektivní situace ve společnosti odrazem situace v původní rodině.

3.1.2 RESPONDENTKA Č. 2 – PANÍ BOŽENA

Paní Boženě je 60 let a je nejstarší respondentkou, přišla o majetek, rodinu i iluze o lepším světě. V rodině chyběl pocit bezpečí a harmonie. Z důvodu strachu, nejistoty a násilí utíkala Božena z domu na ulici, postupně ji ulice pohltila, páchala trestnou činností, za kterou byla několikrát i ve vězení. Paní Božena je závislá na alkoholu a lécích. Žije se psem pod mostem monotónní život.

Pokaždé, když mělo proběhnout sezení s paní Boženou, vytvořili jsme knihovničku z 12 starých knih, a to jak ze školy, tak hlavně o zvířatech, neboť víme, že má ráda nejen svého psa, ale i všechna jiná zvířata. Spoléhali jsme, že paní Božena o ně projeví zájem (seznam uvádíme v příloze 6, a jejich fotografie v příloze 10). Protože je paní Boženě 60

let, narodila se okolo roku 1953, volili jsme jako hudební clonu hudbu ze 70. let na LP deskách (viz příloha 11), pouštěnou ze starého gramofonu (příloha 12).

Shrnutí návštěv

Pro první sezení jsme se zaměřili na krajinu jejího dětství, domov, první radosti i první žaly, první lásky, vůně první školní třídy a vůně borového lesa v létě, bezdnost srpnové noční oblohy, slavnostní akord kostelních zvonů. Astor musel zůstat ve vedlejší místnosti a čekat. V rozhovoru je paní Božena uvedena jako B; T je terapeut.

Již v průběhu sezení paní Božena několikrát navštívila i centrum Armádu spásy, kde se mohla najíst, ohřát a poskytoval i skutečný azyl v místní lůžkové části. Jenže právě těmito lidem (z pod mostu) se nechce dodržovat kodex, který tu visí rozepsán hned u vchodu do jídelny. Pravidla, jejichž opakované porušení se trestá okamžitým odchodem. V recepci u vchodu se zájemce prokáže dokladem a zaplatí 20 Kč, nesmí být opilý a souhlasí s tím, že se dostane do evidence. A to už se některým nelíbí. V jídelně si může dát jídlo, které si přinesl, nebo teplou polévku. Další se zapisují do pořádku u zdravotní sestry, která sem pravidelně dochází. V koupelně se může osprchovat. Vládne zde přirozená samospráva: žádný alkohol, žádný osobní zápach, kuřáci musí podlehnout své touze na mraze venku. Klient, který tu vyvolá výtržnost, už má dveře zavřené, konflikty se netrpí. Ale kdo se přenesení přes režim noclehárny, stejně jak paní Božena, tomu je nabídnuto místo v ubytovně pro lidi bez přístřeší.

K paní Boženě jsme se chovali vždy velmi pozitivně, dovedli ji ocenit i potěšit a přitom se snažili působit přirozeně. Dokázali jsme se ptát i naslouchat, připojit se k jejím problémům, a tím se snažili vytvořit bezpečnou atmosféru. Nechávali jsme vyjádřit paní Boženu její kladné i záporné pocity, nepřesvědčujíc ji o tom, že to je nebo může být i jinak. V jakémkoli výsledku jsme stáli spíše v pozadí, nechajíc klientku přijít si na řešení sama.

Klíčová zjištění z jednotlivých zkoumaných oblastí

DVO 1: Jaká byla základní životní situace třech dotazovaných respondentek v období jejich dětství?

Pracovní otázka: Jaké základní charakteristiky vykazují rodiče respondentky?

Rodiče respondentky vykonávali nízko kvalifikované profese, avšak na tu dobu velmi dobře honorované, otec pracoval jako taxikář a matka jako vrchní servírka.

Pracovní otázka: Z jakých materiálních a finančních poměrů pochází respondentka?

Respondentka pochází z rodiny, kde byl teoreticky předpoklad vyšších příjmů (matka pracovala několik zaměstnání), rodina však z finančních prostředků pravděpodobně neuměla hospodařit a zůstávala ve velmi špatných materiálních podmínkách – 4 osoby žily na 20m² o dvou malých místnostech (bez zařízení, společné WC, bez vody).

Respondentku provází od dětství pocit nedostatku – finanční i materiální.

DVO 2: *Jaké byly a jsou rodinné vazby dotazovaných žen bez domova vůči jejich rodičům, popř. vůči širšímu příbuzenstvu*

Pracovní otázka: Jaký postoj zaujímal rodiče k respondentce?

O vztazích k rodičům víme tolik, že dítěti dopřávali volnou výchovu, v podstatě v dětských letech se stala závislou na alkoholu v důsledku faktu, že jí rodiče alkohol nejenom poskytovali, ale „vnucovali“ („*Babička se rozčilovala, že mi v 8 letech nechtěli v restauraci nalít pivo k obědu*“). „*V jedenácti jsem pila pravidelně.*“). Matku si vybavuje jako pracovně velmi aktivní: „*Svařovala (doma) od rána do večera PVC pytle...tyto pytle jsem já, sestra, někdy i obě a i s otcem počítali, protože matka byla přesvědčená, že musí být nejlepší pracovníci v podniku.*“

Podmínky pro uspokojení vyšších potřeb (vzdělání, zábava apod.) byly minimální. Jak uvádí, neměla ani stůl, kde by si psala úkoly. V 16 letech odešla z domu.

Respondentka pochází z rodiny, kde probíhalo permanentně domácí násilí, dokonce několikrát v dětství zvažovala suicidium (požití léků).

Pracovní otázka: Co očekávali rodiče od respondentky?

Přímo nevyjadřuje. Je ale zřejmé, že podmínky pro zařazení do života (podpora studia, profesní) nevytvářeli.

Pracovní otázka: Jak byly uspokojeny citové a vztahové potřeby?

V raném dětství pravděpodobně ano, pak nikoliv („*Měla jste ráda rodiče? Snad jako dítě. Pak jsme si už nerozuměli.*“). O rodičích hovoří v souvislosti s obavami a strachem před domácím násilím (nejčastěji následovalo po vysoké konzumaci alkoholu), citová vazba na babičku (Měla ráda babičku. „*Byla přesvědčená, že já, coby dítě, mohu doopravdy všechno. V tom viděla moji svobodu.*“)

Rodinné vazby byly pravděpodobně dysfunkční, v rodině se běžně vyskytovalo domácí násilí. Bližší vztah byl s babičkou.

DVO 3: Jaké si kladly respondentky životní cíle?

Pracovní otázka: Jaký byl životní cíl respondentek před tím, než se ocitly v bezdomovecké situaci? Profesní cíl.

Respondentka si nekladla vysoké životní cíle, nehovoří o nich (stejně jako o jiných důležitých věcech). Pracovala v řadě pomocných profesí. Velkou část života prožila v nápravném zařízení (10 výkonu trestů).

Pracovní otázka: Rodinný cíl – o rodině nechce hovořit.

Respondentka si nekladla životní cíle ani pracovní, ani osobní (obdobně jako v původní rodině). Spíše „přežívá“ v současnosti, což platí dosud.

DVO 4: Jaké jsou schopnost zvládat požadavky prostředí, úroveň kompetencí ke zvládnutí nároků?

Pracovní otázka: Měla respondentka dostatečné kompetence k tomu, aby zvládala svou životní situaci?

Vypadá to, že nikoliv. Respondentka neprokázala kompetence zajistit se dostatečně materiálně řádným životním stylem, ani sociálně, vybudovat si fungující vztahy. Nemá schopna se ani zařadit do společnosti, normami nejenom pohrdá, ale ani je nedodržuje (kriminální minulost).

DVO 5: Jaké jsou klíčové body (faktory) situace, kdy se respondentka stala bezdomovkyní?

Pracovní otázka: Které konkrétní faktory měly vliv na situaci, že se ocitly bez domova? Subjektivní i objektivní

Bezdomovecká situace je souhrnem mnoha faktorů, subjektivních i objektivních. Ze subjektivních se do značné míry podílí na bezdomovectví alkoholová závislost, nedostatečné hodnotové vzory (neschopnost uznávat normy, resp. je dodržovat), malé životní ambice, které si zachovává dodnes (stačí ji prostor pod mostem). Z objektivních faktorů se na situaci podílí opakované pobyty v nápravném zařízení a podmínky návratu zpět do společnosti včetně odpovídajícího bydlení.

DVO 6: Jaká je podpora širšího okolí?

V současnosti neexistuje nikdo z rodiny ani mimo ni, který by byl ochoten a schopen respondentku podpořit.

DVO 7: Jaké jsou současné cíle respondentek?

Jaké cíle si klade respondentka v krátkodobém a dlouhodobém horizontu? „*Já do budoucna moc nekoukám. Musíte myslet na dnešek.*“ Respondentka žije přítomností, stejně jako žila v dětství a jak žili její rodiče.

Zakončení

Získané informace od respondentky Boženy nejsou rozsáhlé, v podstatě lze říci, že sděluje jen část informací a jen ty, které považuje za vhodné (například se nevyjadřuje k pobytu ve výkonu trestu apod.).

V případě paní Boženy se kombinují faktory subjektivní, podmíněné z velké části původní rodinou a objektivní – podpora osob po výkonu trestu, dostatek odpovídajícího bydlení, možnosti uplatnění na trhu práce.

V tomto případě je však velmi diskutabilní, zda by tyto formy pomoci měly svůj efekt, neboť všechny vyžadují určitou míru zapojení do společnosti, které respondentka primárně odmítá.

3.1.3 RESPONDENTKA Č. 3 – PANÍ CECÍLIE

Paní Cecílii je 45 let, v rodině se objevovalo násilí (rvačky, výčitky) spojené s konzumací alkoholu. Utíkala na ulici, kde páchala přestupky (krádeže potravin), několikrát v polepšovně poté ve vazbě. Alkohol se pro ni stal lékem proti depresi, strachu i bolesti. Postupně se seznámila i s tvrdými drogami, kterým propadla. Její situace se navíc komplikuje díky velmi špatnému zdravotnímu stavu, který ovlivňuje její postoj k budoucí situaci.

Pokaždé, když mělo proběhnout sezení s paní Cecílií, vytvořili jsme knihovničku z 5 starých knih, a to jak učebnic, tak krásné literatury, včetně Památného odznaku k 60. letům služeb Čedoku. Spoléhali jsme, že paní Cecílie o ně projeví zájem (seznam uvádíme v příloze 13, a jejich fotografii v příloze 14). Protože je paní Cecílii 45 let, narodila se okolo roku 1968, volili jsme jako hudební clonu hudbu z 80-90. let na magnetofonových páskách (viz příloha 15), pouštěné ze starého radiomagnetofonu (příloha 16). Rozhovor paní Cecílie je uváděn pod C, terapeut pod T.

DVO 1: Jaká byla základní životní situace třech dotazovaných respondentek v období jejich dětství?

Pracovní otázka: Jaké základní charakteristiky vykazují rodiče respondentky?

Respondentka pochází z úplné a velmi dobře situované rodiny obchodníků (majitelů obchodu).

Pracovní otázka: Z jakých materiálních a finančních poměrů pochází respondentka?

Bohatství rodiny v oblasti kulturního potenciálu, vzdělanostního, duchovního apod. bylo minimální.

DVO 2: Jaké byly a jsou rodinné vazby dotazovaných žen bez domova vůči jejich rodičům, popř. vůči širšímu příbuzenstvu?

Pracovní otázka: Jaký postoj zaujímal rodiče k respondentce? Co očekávali rodiče od respondentky?

O rodinných vazbách klientky a vztahu s rodiči toho nevíme mnoho kromě základních informací o rodinné konstelaci otce - agresivního alkoholika a matky v roli submisivní oběti. Ze základních indicií (neměla se kam vrátit z „pastáku“ ani vězení), lze předpokládat, že rodina s ní (úmyslně) neudržovala a neudrжуje vztahy.

Pracovní otázka: Jak byly uspokojeny citové a vztahové potřeby?

Emoční klima v rodině bylo velmi neutěšené, otec byl alkoholik a matka submisivní osobnost, která se nedokázala vůči otci vymezit ani zabránit agresivním výpadům v rodině.

Respondentka reagovala od 14 let vytvořením náhradní vrstevnické skupiny s kriminálním kontextem. Opakovaně v diagnostickém ústavu a zařízeních pro výchovu dětí, každý pobyt byl „další školou trestné činnosti“. Závislost na alkoholu od doby dospívání.

DVO 3: Jaké si kladly respondentky životní cíle?

Životní cíle se celý život „točily“ kolem přání vést normální, spokojený život bez závislosti na alkoholu a drogách, což se celoživotně nedaří.

DVO 4: Jaké jsou schopnost zvládat požadavky prostředí, úroveň kompetencí ke zvládnutí nároků?

Pracovní otázka: Měla respondentka dostatečné kompetence k tomu, aby zvládala svou životní situaci?

Respondentka v podstatě od dětství nevykazuje základní kompetence k tomu, zvládat běžné životní situace. Neumí si vesměs obstarat materiální zdroje jiným způsobem než trestnou činností (která je obvykle páchána v zaměstnání) či společensky neakceptovanou (prostituce).

Sociální kompetence k vytváření vztahů mají taktéž minimální potenciál. Vytváří vztahy s lidmi, kteří jí mohou pomoci, jak to vnímá, nicméně jí vždy až na výjimku „stáhnou“ hlouběji na dno.

Od rané dospělosti nemá ani v důsledku alkoholové a drogové závislosti potřebný potenciál zdravotní, od 26 let bez ledviny a s diagnózou závislosti, před 7 lety diagnostikována AIDS.

V současné době se zhoršuje stav fyzický i psychický, přiznává halucinace („*Zase začaly divné a strašidelné halucinace. Mou mysl napadali černí démoni, přízraky a d'áblové.*“) Respondentka řeší situaci únikem do náboženského světa (napříč církvemi a vyznáními). Řešení životních situací nechává na jiných. Nejprve to byl manžel Drahomír („*Tento muž se dostal do mého nitra a já se najednou začala stydět i za svoje oblečení a celkovou vizáž.*“ „*Nebyla jsem na problémy sama*“). Poprvé vdaná v 18 letech za silně věřícího muže, který měl představu „*že ji zachrání*“, vztah nevydržel, vrátil se k rodičům. „*Dal mi hrozně moc. Byla jsem úplně sama a on mi dobrovolně pomáhal.*“

DVO 5: Jaké jsou klíčové body (faktory) situace, kdy se respondentka stala bezdomovkyní?

Jako ve většině životních situací i zde se prolíná řada faktorů subjektivních i objektivních.

Ze strany respondentky se na bezdomovectví podílí osobnostní faktory (sebehodnocení: „*násilná povaha a agresivní přístup*“), nedostatečná vůle (závislost – „*bez alkoholu neudělám nic*“), výrazný zdravotní handicap. Významná je závislost na drogách (od doby prvních zaměstnání) a následné zdravotní komplikace. Bezdomovcem se stala v důsledku nemožnosti získat ubytování (manželství se rozpadlo). Špatné životní situaci také nahrává nemožnost zařadit se na trh práce – zdravotní handicap. V současné době pracuje jako prostitutka (i s dg. AIDS). „*Nemám jinou možnost. Všechno je tak hrozně drahý.*“ Objevuje se opakovaná trestná činnost krádeže (když došly peníze).

DVO 6: Jaká je podpora širšího okolí?

V rámci rodinných vztahů nelze očekávat žádnou podporu. Mimo rodinu má, resp. spíše nemá podporu druha, který je vůči ní agresivní. („*Pořád mě bil. Stejně brzo umřu, ale nechci, aby mě dál někdo bil.*“)

Odkázána na pomoc komunity bezdomovců, resp. několik z nich. (*„Myslí každý na sebe. Je to těžký“.*)

DVO 7: Jaké jsou současné cíle respondentek?

Jaké cíle si klade respondentka v krátkodobém a dlouhodobém horizontu?

Současné životní cíle jsou redukovány na přežívání, resp. dožití při své diagnóze a po pěti letech *„být u pánaboha“*.

Zakončení

Při hledání příčin bezdomovectví respondentky Cecílie je zřejmé, že jde o kombinaci subjektivních faktorů (osobnost) i objektivních. Stejně jako předešlé respondentky i ona vyrůstala v nehodném rodinném prostředí se zkušeností alkoholismu a násilí v rodině.

Na rozdíl od předchozích respondentek, lze vyjádřit hypotézu, že sociální vyloučení klientky je z velké části způsobeno společností, resp. minimální nabídkou sociálních a odpovídajících zdravotních služeb. Při své diagnóze (AIDS) by ve společnosti měla existovat nabídka adekvátního ubytování s potřebnými zdravotními a návaznými službami (psychologické).

ZÁVĚR

Svou prací jsem chtěla odpovědět na základní otázku, stanovenou v úvodu: *"Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinily vznik bezdomovectví u třech žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby?"*

Záměrem bylo nejenom tyto faktory definovat pomocí metody reminiscence, ale také umožnit respondentkám, aby na základě vlastních zážitků, vybavení si pozitivních emocí z doby, kdy měly „střechu nad hlavou“, dokázaly nalézt motivaci k ochotě přemýšlet o možnostech návratu do společnosti, života v podmínkách stálého domova. Z rozhovorů s respondentkami vyplývá, že metoda reminiscence pomáhá velmi dobře odhalovat subjektivní faktory vedoucí k bezdomovectví. Hledá odpověď na otázku, které dílčí vlivy měly vliv na současnou situaci, kdy se ocitly bez domova. Rovněž zde existuje potenciál k motivaci ke změně, vzpomínat, zažít pozitivní emoce, které se váží k minulosti, pokusit se na ně navázat.

Jak je ale patrné z rozhovorů, vzpomínky vedou nejenom k pozitivním emocím a návratům do příjemných životních situací z minulosti, ale rovněž otevírají traumata staršího data, pojící se s dětstvím, vztahy, naplňováním potřeb dítěte, partnerských vztahů a očekávání apod. Právě v tomto aspektu je určitá míra rizika zvládnutí potenciálních traumat dostatečně kvalifikovaně, aby klient neodcházel v psychicky dekompenzovaném stavu. Samotné využití předpokládá vysoké odborné i kvalifikační předpoklady.

Tento fakt je zřejmý i z rozhovorů s respondentkami. Některé klientky se na reminiscenci těšily (paní Anastázie i paní Božena), užívaly si ji, měly vysokou účast na aktivitách, dávaly přednost společnosti druhých lidí, udržovaly s nimi četné kontakty a měly celkově méně psychologických problémů. Tito jedinci vzpomínali často a rádi, reminiscence byla pro ně příjemná společenská aktivita.

V případě respondentky Cecílie se reminiscence dotýkala nezpracovaných traumat, negativních emocí. Měla reminiscenci doslova spojenou s lítostí, smutkem, negací – jak říkala, vzpomínala sice často, ale vykazovala méně pozitivních emocí, vzpomínky u ní vyvolávaly sebelítost, která se týkala celého jejího života. Obtížněji se zapojovala do práce, po každém setkání však odcházela v psychicky kompenzovaném stavu.

Snažili jsme se působit terapeuticky a povzbudivě, přesně volit slova a věnovat plnou pozornost tomu, co říkají klientky, aby ztratily zábrany a vytvořila se koheze. Vhodně kladené otázky a srozumitelná komunikace, schopnost naslouchat a empaticky reagovat, to vše pozitivně ovlivňovalo průběh celé resocializace. Klientky se setkaly s náhledem na

svůj problém z jiného úhlu a naučily se o svém problému nejen hovořit, ale hlavně vyjadřovat názory. Byly nuceny se rozhodovat sami za sebe, učit se sebeprosazení.

Závěrem lze konstatovat, že příčiny bezdomovectví a tedy vyloučení ze společnosti byly v prvních dvou případech (Anastázie a Božena) dány povětšinou subjektivními faktory – osobnost a osobní situace klientky, v případě respondentky Cecílie byla zřetelně zastoupena složka subjektivní i objektivní. Je patrné, že společnost v příběhu paní Cecílie selhala systémově, neboť na její situaci, která závažná sociálně, ale především ze zdravotního hlediska (dosud neléčitelnou chorobou), není schopna reagovat potřebnou reintegrací v odpovídajícím zařízení naplňující potřeby sociální, zdravotní i psychické.

Reminiscence, jako osvědčená terapeutická metoda, zejména při práci se seniory, by podle mého názoru, a na základě zkušeností uvedených v práci, mohla nalézt odpovídající uplatnění při sociální práci s některými klienty bez domova, pro které by tento způsob práce mohl být inspirující pro hledání cest zpět do společnosti a má tedy integrační charakter.

Podle mého názoru metoda je vhodná pro klienty, kteří jsou schopni a taktéž ochotni dostatečně sebereflexe, u nichž jsou klíčové faktory vzniku bezdomovectví vázány subjektivně, tzn. situace je zapříčiněna osobností klienta, nedostatečnými kompetencemi řešit situaci, konkrétně sníženou schopností hledat a nalézat zdroje podpory, řešit svůj zdravotní a psychický stav. Metoda je náročná na čas, prostor, pomůcky, ale zejména odborné kompetence sociálního pracovníka, který jí provádí.

Reminiscence je využívána jako terapeutická metoda, z podstaty vzpomínání a vyvolávání emocí je zřejmé, že se pracuje s minulostí a potenciálně traumaty, které, v případě, že se v rozhovoru vyskytnou, musí být odborně ošetřeny, aby nezhoršily klientův psychický stav. Pokud jsou ošetřeny rizika metody reminiscence práce s klientem, může metoda přinést řadu pozitivních efektů.

Celkově je na základě vyhodnocení práce možno konstatovat, že začlenění do reminiscenční terapie vedlo k posílení sebevědomí respondentek, k příjemnému prožitku, uvolnění, připomenutí společných kořenů. Využití vzpomínek u respondentek napomohlo k vybavení situací „před bezdomovectvím“ s motivačním potenciálem hledání možností, jak se vrátit do společnosti. *Domníváme se proto, že reminiscence je prostředkem, který může motivovat k návratu do společnosti, usnadnit přechod z „ulice“ do nového domova, umožní přemostění, propojení, udrží aspoň do určité míry kontinuity, která byla přerušena.*

Seznam pramenů a literatury

1. AUTORSKÝ KOLEKTIV: BALÁŠ, O., HEŽOVÁ, M., LOUKOTA, R., PROKOPOVÁ, L., PTÁČEK, L., SEJBAL, J., STANOEV, M. 2010. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovectví. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. 78 s. ISBN 978-80-254-9015-0.
2. BARKER, G. 1999. *Použití kvalitativních výzkumných metod při postupech rychlého posuzování (Rapid Assessment) zneužívání drog ve společnosti*. 1. vyd. Boskovice: Albert; Brno: Sdružení Podané ruce. 60 s. ISBN 80-85834-78-2.
3. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 1993. 374 s. ISBN 80-7066-822-9.
4. GLASSER, I. BRIDGMAN, R. 1999. *Braving the street: the anthropology of Homelessness*. New York: Berghahn Books, 1999.
5. HAASOVÁ, J. 2005. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova: sedm skutečných příběhů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1238-1.
6. HENDL, J. 1997. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Karolinum. 243 s. ISBN 80-7184-549-3.
7. HRADEČTÍ, V., I. 1996. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. 1. vyd. Praha: Naděje, občanské sdružení. 111 s. ISBN 80-902292-0-4.
8. JANEČKOVÁ, H., HOLMEROVÁ, I., KAŠLÍKOVÁ, T. 2008. Úloha vzpomínek a možnosti jejich terapeutického využití při práci se seniory. *Rezidenční péče*. Odborný čtvrtletník pro management ústavů sociální péče. 2008, č. 1, Roč. 4. s. 18 – 19. ISSN 1801-8718.
9. JANEČKOVÁ, H., VACKOVÁ, M. 2010. *Reminiscence: využití vzpomínek v práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Portál. 152 s. ISBN 078-80-7367-581-3.
10. KAJANOVÁ, A., URBAN, D., DAVDOVÁ, E., ELICHOVÁ, M. 2009. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami. Etnické, marginální a rizikové skupiny*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. 104 s. ISBN 978-80-7394-181-9.
11. KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
12. KOLEKTIV AUTORŮ. 1980. *Základy psychoterapie*. 1. vyd. Brno: ÚDVSZP v Brně; Katedra psychologie a pedagogiky. 164 s.

13. KOLEKTIV AUTORŮ. 2007. *Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce. Projekt strategie sociální inkluze bezdomovců ČR*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing; a. s., 2007. 104 s. ISBN 978-80-247-2348-8.
14. KOLEKTIV AUTORŮ. 2012. *Souhrnný materiál pro tvorbu Koncepce práce s bezdomovci v ČR na období do roku 2020* (končená verze). Praha, H.S.P. , 2012. Výstup projektu ESF CZ.1.04/6.1.00/09.00016
15. KRATOCHVÍL, S. 1997. *Základy psychoterapie; směry, metody, výzkum*. 1. vyd. Praha: Portál. 392 s. ISBN 80-7178-179-7.
16. MALÍKOVÁ, E. 2011. *Péče o seniory v pobytových sociálních [sic] zařízeních*. 1. vyd. Praha: Grada. 328 s. ISBN 978-80-247-3148-3.
17. MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. 2012. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
18. MAREŠ, P., HORÁKOVÁ, M., RÁKOCZYOVÁ, M. 2008. *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: VÚPSV, v.v.i. ISBN 978-80-7416-014-1
19. MARTINEK, M. a kol. 2008. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 1. vyd. Praha: JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická. 176 s. ISBN 978-80-904137-2-6.
20. MATOUŠEK, O. a kol. 2007. *Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. 1. vyd. Praha: Portál. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
21. MATOUŠEK, O. – KOLÁČKOVÁ, J. – KODYMOVÁ, P. (eds). 2010. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0.
22. MIKULÁŠEK, O., ŠIVLOVÁ, K. 2010. *Realita – Fikce - Příběh. Sborník z konference pořádané pod záštitou Mons. Jana Graubnera, olomouckého arcibiskupa a MUDr. J. Chlálánkové, poslankyně PSP ČR. Jak se žije na ulici – Zjevné bezdomovectví*. Olomouc, 30. 11. 2010. 1. vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2010. 48 s. ISBN 978-80-254-8895-9.
23. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2013. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Praha: 2013. s. 61. ISBN neuvedeno.
24. PLACHÝ, A. 2012. *Člověk na ulici před dvaceti pěti lety a dnes. Dvacet let vývoje bezdomovectví v naší společnosti*. Rozšířený sborník z konference charity Olomouc; konané u příležitosti 10. ročníku „Dnů o bezdomovectví“ a v rámci oslav 20. výročí vzniku střediska Samaritán pro lidi bez domova; pod záštitou Mons. J

- Graubnera, olomouckého arcibiskupa, a primátora statutárního města Olomouce Martina Novotného. 1 vyd. Olomouc: Charita Olomouc, 2012. 70. s. ISBN 978-80-905260-0-6.
25. PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P. 2008. *Bezdomovectví*. 2008. 1. vyd. Praha: Triton. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
26. REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.
27. ROGERS, C. R. 1995. *Jako byt' sám sebou: pohľad terapeuta na psychoterapiu*. 1. vyd. Bratislava: Iris. 353 s. ISBN 80-88778-02-6.
28. ŠPATENKOVÁ, N., BOLOMSKÁ, B. 2011. *Reminiscenční terapie*. 1. vyd. Praha: Galén. 112 s. ISBN 978-80-7262-711-0.
29. ŠTĚCHOVÁ, M., LUPTÁKOVÁ, M., KOPOLDOVÁ, B. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 112 s. ISBN 978-80-7338-069-4.
30. ŠVARÍČEK, R; ŠEĐOVÁ, K. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
31. VÁGNEROVÁ, M. a kol. 2012. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. 1.vyd. Praha, UK. ISBN 978-80-246-2209-5.
32. *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory osobám v nepříznivé sociální situaci, nabyt účinnost 1. ledna 2007, definuje péči o bezdomovce (jako o osoby společensky nepřízpůsobené).*

Internetové zdroje

ČESKÉ NOVINY. *Počet bezdomovců v Česku*. [online]2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/index_img.php?id=236935

ČESKÉ NOVINY. *V ČR je 11 500 bezdomovců, kteří stojí o pomoc, třetina má práci*. [online]2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/v-cr-je-11-500-bezdomovcu-kteri-stoji-o-pomoc-tretina-ma-praci/905068&id_seznam=21951)

DOLNÍ OKOUNICE. [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.dolnikounice.cz/shlédnuto>

EVROPSKÁ KOMISE. *Manuál pro tender mainstreaming politik sociálního začleňování*. [online]2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5130>

FARNOST KOUNICE. <http://www.mpsv.cz/cs/5130>

<http://farnostkounice.webnode.cz/historie-farnosti/ze dne 2008>

STUHLÍKOVÁ, V. *Neviditelné ženy: o genderových aspektech bezdomovectví*. [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/neviditelne-zeny-o-genderovych-aspektech-bezdomovectvi>

ŠTĚCHOVÁ M. *Bezdomovci a vybrané sociálně-patologické jevy*. [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/4-2009-bezdomovci-a-vybrane-socialne-patologicke-jevy.aspx>

TURISTIK. *Hlavní město Praha*. [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.turistik.cz/cz/kraje/hlavni-mesto-praha/okres-hlavni-mesto-praha/praha-okres-hlavni-mesto-praha/budova-cvut-na-karlove-namesti/>; © Copyright 2000 - 2013

WIKIPEDIA. [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Fakulta_architektury_%C4%8CVUT; © Copyright 2000 - 2013

ZÁKLADNÍ ŠKOLA DOLNÍ OKOUNICE [online] 2014 [cit. 2014-05-08]. Dostupné z: <http://www.zsdomnikounice.cz/> ze dne 24. 2. 2009

Anotace

Práce popisuje základní reminiscenční techniku, rozhovor terapeuta s klienty bez domova, jako možný způsob jejich motivace k integraci do společnosti. Opírá se o jejich dosavadní život, vzpomínky a zážitky, sebepoznání, zdravé sebehodnocení, hledání alternativních přístupů k řešení problémů.

Na několika kazuistikách žen bez domova, které se nachází v tzv. fázi rezignace dle typologie Kasanové, ilustrujeme tuto techniku, zaměřujeme se na témata vzpomínek, jejich analýzu a upozorňujeme na význam osobnosti člověka k jeho vzpomínkám.

Velký důraz je kladem na podmínky ke vzpomínání. Průzkumné šetření vybraného souboru respondentek umožňuje konstatovat, že i zdánlivě „malé“ sociálně-psychologické intervence mají velmi dobrý vliv na postoje lidí bez domova směrem k motivaci řešit svou životní situaci. Vzpomínky zvyšují potřebu zabývat se životem mimo sociální vyloučení, zvažovat možné varianty návratu do životní situace před ztrátou domova, což považujeme za velice důležité a pro další práci přínosné. Práce ukazuje alespoň malým dílem, jak přispět k obeznámení s tematikou chudoby a sociálního vyloučení, včetně kreativní nabídky alternativní možnosti k řešení.

Annotation

This work describes the basic technique of reminiscence, interview the therapist with clients homeless as a possible motivation for their integration into society. It is based on their past life memories and experiences, introspection, healthy self-esteem, the search for alternative approaches to solving problems.

n several case reports of homeless women , which is in the stage of resignation by typology Casanova illustrate this technique , we focus on the themes of memories , analysis and highlights the importance of human personality to his memories.

Great emphasis is put on the conditions for remembering. Exploratory survey respondents selected file makes clear that even seemingly " small" social- psychological interventions have a very good effect on people's attitudes towards homeless motivation to deal with their situation . Remembering increase the need to deal with life outside of social exclusion , consider possible options to return life situation of losing their homes, which we consider very important and useful for future work . thesis shows at least a small part to contribute to familiarization with the theme of poverty and social exclusion , including creative menu options for alternative solutions

JMENNÝ A VĚCNÝ REJSTŘÍK

B

Baláš 14, 27, 29, 30,
Barker 44,

bezdomovectví 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
40, 42, 43, 51, 54, 57, 58, 59, 60,
Bolomská 20, 22, 23, 24, 25, 26, 34, 40,
Bridgman 17,

D

Davdová 12, 122,
Disman 42, 43,
Dlabalová 7, 30,

E

Elichová 12, 122,

G

Glasser 17,

H

Haasová 17, 124,
Hežová 29, 30,
Hendl 44,
Hradečtí 15, 16, 17, 20,
Holmerová 20, 21, 22, 25, 26, 27,
Horáková 18, 19,
Hotovcová 40,

J

Janečková 20, 21, 22, 25, 26, 27, 41, 44, 45,

K

Kašlíková 20, 21, 22, 25, 26, 27,
Kratochvíl 21, 23, 31,
Klevetová 30, 125,
Kajanová 12, 122,
Kolářková 15,
Kodýmová 15,
Kopoldová

L

Loukota 14, 27, 29, 30,
Luptáková 15,

M

Malíková 30, 31,
Marek 40,
Mareš 18, 19, 124,

Martinek 12,
Matoušek 15, 29,
Mikulášek 7,

N

Novotný 17, 124

P

Plachý 29,
Prokopová 14, 27, 29, 30,
Průdková 17, 124,
Ptáček 14, 27, 29, 30,

R

Rákoczyová 18, 19, 124,
Reichel 42, 43, 126,
reminiscence 20, 21, 22, 23, 24, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 44, 47, 59, 60, 65, 120,
122, 124, 125, 128, 129,
resocializace 59, 120, 121,
Rogers 23, 31,

S

Sejbal 14, 27, 29, 30,
sociální pomoc 29, 30, 31,
Stanoev 14, 27, 29, 30,
Strnad 40,
Stuchlíková 16,

Š

Šed'ová 43,
Šivlová 7,
Špatenková 9, 20, 22, 23, 24, 25, 34, 39,
Štěchová 15, 18, 19,
Švaříček 43,

U

Urban 12, 122,

V

Vacková 20, 21, 22, 25, 26, 27, 41, 44, 45, 124, 125, 126,
Vágnerová 17, 18, 124,
validace 26, 30, 125,
vyprávění 20, 22, 25, 26, 43, 44, 124,
vzpomínková krabice 25, 46,

Klíčová slova

Bezdomovectví. Reminiscence. Resocializace. Sociální pomoc. Validace. Vyprávění.
Vzpomínková krabice.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA 1 ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH PANÍ ANASTÁZIE

Paní Anastázii je 30 let a pochází z dobře finančně zajištěné brněnské rodiny, bydlící v Dolních Kounicích, kde dominantní roli hrála matka, žena s vysokoškolským vzděláním, zastávající funkci v jedné velké hospodářské organizaci. Otec, středoškolsky vzdělaný úředník, měl na dceřinu výchovu pouze okrajový vliv. Anastázie je od malička hýčkané dítě nejen proto, že zůstala jedináčkem, ale i proto, že byla v dětství často nemocná a vyžadovala zvýšenou péči rodičů. Ochranitelský postoj uplatňovaný zejména ze strany matky přetrval však až do doby, kdy už dávno nebyla tím neduživým nemocným dítětem jako kdysi, a sehrál v jejím životě velmi nepříznivou úlohu. Zdánlivě měla všechno – lásku rodičů, věci, po kterých toužila, dostatek duševního i hmotného. Jenže on to právě nebyl dostatek, ale spíše přebytek, se kterým se Anastázie nedovedla vyrovnat. Kromě toho ji příliš silná citová vazba na matku neumožňovala navazovat přirozené kamarádské kontakty s vrstevníky, ač je, jak sama později přiznala, postrádala.

Protože se dobře učila, po absolvování gymnázia studovala na vysoké škole (ČVUT). Vybrala si obor, který bylo možné studovat pouze v Praze, a přistěhovala se na kolej, kde konečně začala žít bez věčné kontroly a samostatně. Hlavně bez kontroly a péče své matky, začala vychutnávat život plnými doušky. Na jednom mejdanu se seznámila s hochem, který jí imponoval svým suverénním vystupováním a znalostí života. S ním se následně dostala do party, která ji přivedla k drogám. Aby chlapci, se kterým brzy navázala intimní známost, dokázala, že je přinejmenším tak dobrá, jako její kamarádi, financovala různé večírky a návštěvy nočních podniků. Peněz měla z počátku dost – matka nechtěla, aby se musela uskrovnovat. Po určité době se ale i jí začaly zdát dceřiny zvyšující se požadavky neúměrné potřebám studentky, která žije na koleji a stravuje se v menze. K dovršení všeho vyschl pramen jejích příjmů právě v době, kdy se již prostřednictvím svých nových „přátel“ důvěrně seznámila s účinky omamných látek, připravovaných v tajné laboratoři.

Anastázie patřila k typu lidí, kteří se poměrně snadno dostanou do područí silnější osobnosti. K jejímu neštěstí byl takovou osobností člověk, člen drogové subkultury. Jeho vlivem se během jednoho roku stala z nadané vysokoškolačky toxikomanka, ochotná udělat pro získání drogy vše. Když došly peníze od matky, vypůjčovala si u svých dobře situovaných příbuzných pod různými záminkami značné vysoké obnosy. Od své tety takto vylákala 15 tisíc Kč. Naštěstí pro ni se síť kolem skupiny lidí, v níž se poslední dobou pohybovala, zatáhla dříve, než se mohla dopustit závažné trestné činnosti.

Sama mi jednou řekla: „toužila jsem tak silně si dokázat, že se obejde bez její pomoci, že v okamžiku, kdy jsem zjistila, že to nedokážu, jsem volila raději závislost na něčem, co si můžu kdykoli sama obstarat“.

Po škole pracovala nějaký čas zpět v Brně jako architektka. Nastával-li ale odvykací syndrom, byla schopná si další dávku vpichovat i skrz oděv v postranní ulici nebo v kanceláři. Protože se vedoucímu nezavázala, že se bude pravidelně podrobovat testům, následovala okamžitá ztráta zaměstnání. Chvilku pracovala jako úspěšná architektka OSVČ a projektovala několik staveb. Její život se začal točit jen kolem jednoho: shánění, přípravy a následné aplikaci drogy. Typické abstinenční příznaky, projevující se nespavostí, nechutenstvím, bolestmi hlavy, nauzeou, neklidem, pocením, záškuby svalstva i svalovými křečemi, ji odváděly od práce a denních povinností. Bez finančních prostředků nemohla hradit bydlení, byla vystěhovaná a skončila na ulici. V té chvíli navštívila i naše zařízení. Drogy jsou pro ni oporou, berlou, o kterou se může opřít při vzdorování nepříjemných pocitů. Vystačí si se svým typickým, vcelku jednoduchým náčiním, jako jsou zápalky, lžíce a injekční stříkačka. K zanechaným stopám patří ruce, nohy i další části těla, poseté zhnisanými vpichy.

PŘÍLOHA 2 ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH PANÍ BOŽENY

Paní Božena je již dáma v letech (60 let), která přišla o všechno – majetek, rodinu, iluze o lepším světě i svou hrdost. V nitru má však své přátele, touhy a skromné cíle.

Do našeho zařízení přišla před šesti lety, na návrh místní policie, která ji objevila pod mostem. Nejdříve žila v parku u zdejšího kostela, jen pár metrů od velkého nákupního centra. Tam se také chodívala ohřát a v době obědů i na obhlídku tamních restauračních zařízení, k nemalé radosti majitelů. Co ale našla malé černé štěně, pohozené v krabici u nádraží, přestěhovala se pod most. Se svým psem Astorem se z nich stala nerozlučná dvojice a přátelé. Koupala se v řece, která nemůže být tak špinavá, když v ní plavou ryby, říkala. Na plynovém vařiči si uvařila vodu na čaj, kávu i skromný oběd, spala na matracích. Jednoho dne úplně náhodou objevila, že kousek od jejího ležení vede trubka s horkou vodou. A dokonce, že je tam i kohout, takže se z ní dá upouštět. Ale nebyla pyšná na to, že bydlí právě tady.

Paní Božena si byla vědoma, že za současnou situaci si může sama a že to je „její blbost“. Vrátila se z vězení, v posledních osmi letech to byl její desátý trest, v trestním rejstříku měla zapsáno od krádeží, až o pokus o vraždu. Nikdy se necítila svobodná, dokonce i ve vězení pociťovala svázanost. Kde se to všechno zkazilo? Vždycky tvrdila, že všechno špatné, co kdy udělala, byla chyba někoho jiného. Ale teď už je unavená z toho, co předstírala sama sobě. Nikdo jí nemusel říkat, kde je její slabina - od dětství je otrokem pití a léků. Když byla ještě děvče, její otec byl taxikář a vydělal hodně peněz, matka pracovala jako vrchní servírka v místním hotelu. V žádném případě nebyli chudí. Ale dát malému děvčeti dobré a radostné dětství, to chce víc, než jen peníze nebo něco, co se dá koupit. Sobotní večery byly pro Boženu problémem a vyvolávaly v ní neustále hrůzu.

Rodiče odcházeli do společnosti a po příchodu pod vlivem alkoholu ji s přáteli budili, vynucovali si společnost a nutili ji k pití. Následovaly rány, dunění a bouchání, řinčení skla, když otec bil matku. Mnohokrát od otce utíkala ke své sestře, vždy s malou Boženou, ale pokaždé se po týdnu vrátily. Tolikrát si chtěla vzít život požitím léků. V rodině chyběl pocit bezpečí a harmonie. Od stálého strachu, nejistoty, zraňování a agónie, která ji trhala na kusy, utíkala Božena z domova. Byla vystrašená, vyčerpaná, zmatená a plná sebelítosti. Seděla, plakala a říkala si, kolik desetiletých dětí je v takové situaci, jako ona. Pláč jí ale neulevil. Najednou ji napadla myšlenka: co kdybych zemřela? Rázem ji opustily chmurné myšlenky, protože dospěla k závěru, že by šla do nebe. Nemiluje snad Bůh každého?

Po základní škole několikrát pracovala, pomahač, podavač, prodavač, uklízečka, naposledy jako přidavač v tiskárně, ale pokaždé byla propuštěna pro alkohol.

A najednou neměla ani práci, ani bydlení.

Odebrala se pod most a od té doby vypadaly její dny pořád stejně. Ten most zářil jak skvělý úkryt, daleko od zvědavých očí. Hned ráno se vydávala na sběr. A protože věděla, kde hledat, vydělala na žrádlo pro psa, jídlo pro sebe a zbylo jí i na praní v prádelně. Scházela se s ostatními bezdomovci v koloniích, kteří před někým nebo něčím utíkali. Před bývalým manželem, manželkou, alimenty, před dluhy, které si nasekali, pár z nich určitě i před kriminálem.

Několikrát navštívila i centrum Armádu spásy, kde se mohla najíst, ohřát a poskytoval i skutečný azyl v místní lůžkové části. Jenže právě těmto lidem (z pod mostu) se nechce dodržovat kodex, který tu visí rozepsán hned u vchodu do jídelny. Pravidla, jejichž opakované porušení se trestá okamžitým odchodem. V recepci u vchodu se zájemce prokáže dokladem a zaplatí 20 Kč, nesmí být opilý a souhlasí s tím, že se dostane do evidence. A to už se některým nelíbí. V jídelně si může dát jídlo, které si přinesl, nebo teplou polévku. Další se zapisují do pořadníku u zdravotní sestry, která sem pravidelně dochází. V koupelně se může osprchovat. Vládne zde přirozená samospráva: žádný alkohol, žádný osobní zápach, kuřáci musí podlehnout své touze na mraze venku. Klient, který tu vyvolá výtržnost, už má dveře zavřené, konflikty se netrpí.

PŘÍLOHA 3 ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH PANÍ CECÍLIE

Cecílie je 45. letá žena, pocházející také z úplné rodiny. Otec vlastnil obchod, který prosperoval a jak sám prý říkal: byl to stroj na tisk peněz. Kupoval a prodával hodinky, kamery, dalekohledy, kola, prstýnky, kazetky a rádia a podobné věci. Obrat byl stabilní a zisky dobré. Takže chudobou netrpěla, nota bene matka mohla využít polovičního pracovního úvazku v továrně. Pracovala pouze pro to, aby ji utekl čas. Kvůli penězům ale nemusela. Po materiální stránce byli dobře vybaveni, po stránce vnitřního majetku, jako je pokoj, klid, spokojenost a pravá láska, neměli nic. Byli úplní žebráci. Matka byla v jádru dobrá žena, většina problémů a trápení, která zakoušela, byla krutost a sobeckost jejího otce. Nadměrně pil a dovedl k tomu i matku. Následovaly rvačky, výčitky. Rodiče často pořádali večírky s přáteli a známými, které sice začínaly klidně, ale končily chaosem, násilím, slovními i fyzickými výpady proti dospělým i dětem.

Paní Cecílie již od svých 14. let se pouštěla s kamarády do „odvážných“ činů, hlavně krádeží v obchodech i bytech, kde věděli, že se to vyplatí. Kradli peníze, cigarety, oblečení i alkohol, které následně prodávali na černém trhu. Nechávali si pouze alkohol, jímž se opíjeli a peníze utráceli na diskotékách, za časopisy a jiné „důležité“ věci. Tento ideální život milovala. Několikrát je chytla policie, byla poslána do polepšovny, kde panovala velká škola zločinu, nebo do vazby. Školní výsledky byly tak otřesné, že vyhlídky na dobré zaměstnání nebyly růžové. K tomu pobyt v polepšovně nebylo dobré doporučení pro práci si hledající mladé dívky. Největší její slabostí bylo pití, které již v této době začalo hrát větší a větší roli a stávalo se velkým problémem. Pila tak hodně, co snesla. Čím víc pila, tím více chtěla. Alkoholem léčila vše: deprese i bolest. Než odešla ze školy, pila alespoň tři sedmičky vína a několik plechovek piva každý týden. To ale nestačilo. K danému množství alkoholu požívala otcovy tablety na nervy, které vyvolávaly příjemné halucinace (připadala si jako loupaný pomeranč). Na různé stíny, které viděla, začala útočit a agresivita se stupňovala. S nimi se dostala až na psychiatrii. Zde se zamýšlela nad tím, kam to všechno povede. Ale už v těchto chvílích bylo pozdě. Rodiče zaseli semínka zloby svým příkladem, který jí po celé roky dávali, a ta semínka teď začala vydávat svou hrůznou úrodu.

Pracovat začala jako pomocná síla v hotelu v oáze klidu, daleko od džungle velkoměsta a cítila, že to je šance pro nový začátek – možnost zlepšit se. Poprvé se mohla o sebe postarat sama. Nevydržela – alkohol je silný vítr do plachet. Přání smrti bylo součástí jejího vnitřního já.

V osmnácti letech pracovala ve veřejném stravování – v hotelu, což zařídil otec, následně i v malé restauraci, s ubytováním. Zde se setkala tvrdými drogami, aplikovanými různými způsoby. Kromě toho, že jsou nebezpečné, ji přivodily obrovskou ztrátu váhy, vředy v ústech, neustálou desorientaci a mnohé střety se zákonem. V kombinaci s alkoholem byla Cecílie násilnická a každého nenáviděla. Hlavně policii. V pětadvaceti letech se seznámila s chlapcem a rozhodli se, že se vezmou hned, jak ji pustí z vězení. I když si neuměla představit, jak by mělo jejich manželství fungovat, když neuměla žádné řemeslo, neměla žádnou práci, ani příjem. Kromě toho byla nevyhlášený otrok pití. Byla to bláznivá nabídka, ale chlapec jí často vyprávěl o své víře, neboť byl odevzdaným římsko-katolíkem, každou neděli chodil do kostela. Povzbuzoval ji, aby věřila v Boha, ale Cecílie to nemohla pochopit. Když roztočila po osmi dnech všechny peníze, novomanžel to vzdal a vrátil se k rodičům.

Potulovala se po ulicích, až jednoho dne začala navštěvovat organizaci poskytující sociální služby. To už jí bylo 40 let.

PŘÍLOHA 4 KYVADLOVÉ HODINY

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 5 SEZNAM KNIH PRO PANÍ ANASTÁZII

1. JORDAN, J., 1993. *Dobrodružství čarodějky Dorky*. 1. vyd. Bratislava: SLOVART PRINT, s. r. o. 126 s. ISBN 80-7146-054-0.
2. KOBOSIL, F., KOLÁČEK, S. 1972. *Rodinné domky v zahraničí*. 1. vyd. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury n. p. 308 s.
3. LADA, J. 1985. *Mikeš*. 9. vyd. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež. 320 s.
4. MOLAVCOVÁ, J. 1993. *Pohádky a písničky pro šikovné děti*. 1. vyd. Praha: EXAKT SERVICE s. r. o., 80 s. ISBN 80-901380-1-2.
5. PÁLKA, O. 1977. *Rozum do kapsy*. 3. opravené a doplněné vyd. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež, v Klubu mladých čtenářů. 480 s.
6. ŘÍHA, B., KALOUSEK, J. 1977. *Dětská encyklopedie*. 5. přepracované vyd. Praha: Albatros. 363 s.
7. SPURGEONOVÁ, M. 1991. *Turtles. Hrdinové z podzemí*. 1. vyd. Bratislava: EGMONT ČSFR, spol. s r. o. 94 s. ISBN 80-7134-147-9.
8. ŠKODOVI, H. a E., KUBAŠTA, V. 1987. *Už vím proč*. 2. vyd. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež. 144 s.

PŘÍLOHA 6 FOTOGRAFIE KNIH PRO PANÍ ANASTÁZII

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 7 CD Z PŘELOMU STOLETÍ

PŘÍLOHA 8 RADIOMAGNETOFON

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 9 SEZNAM KNIH PRO PANÍ BOŽENU

1. ANDĚRA, M., HORÁČEK, I. 1982. *Poznáváme naše savce*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta. 256 s.
2. BOUCHNER, M. 1972. *Kapesní atlas savců*. 2. upravené vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Vydáno jako pomocná kniha pro základní devítileté školy, gymnázia, zemědělské a pedagogické školy. 193 s.
3. ČAPEK, K. 1961. *Dášeňka, čili život štěněte*. 17. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 80 s.
4. HOROLDOVÁ, M. 1991. *Savci. Poznejte fascinující svět savců – jejich vývoj, stavbu těla a tajemství jejich života*. 1. vyd. Bratislava: Tatran, Edice Vidět - Poznat – Vědět. 64 s. ISBN 80-222-0283-5.
5. HŘEBEJKOVÁ, J. a kol. 1963. *Slabikář*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 123 s.
6. KŮS, E., KNOTKOVI, J. a J. 1993. *Mlád'ata v ZOO. Nejoblíbenější savci z celého světa v obrazech*. 1. Vyd. Praha: Artia a. s. a Grantit s. r. o. 120 s. ISBN 80-85805-08-1.
7. MÍČOVÁ, M. a kol. 1993. *Encyklopedie zvířat od A do Z*. Ostrava: BLESK. 561 s. ISBN 80-85606-22-4.
8. PLEVA, J. V. 1965. *Malý Bobeš*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 467 s.
9. SVEŠTAROV, G. 1981. *Tajemný svět zvířat*. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství. 232 stran.
10. ŠVARC, E. 1950. *Odvážná školačka*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 82 s.
11. TOMIN, J. 1963. *Nepište tátovi*. 1. vyd. Praha: Svět Sovětů. 188 s.
12. ZÁVADA, V. 1959. *U maminky, u tatínka*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy. 32 s.

PŘÍLOHA 10 FOTOGRAFIE KNIH PRO PANÍ BOŽENU

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 11 LP DESKY ZE 70. LET PRO PANÍ BOŽENU

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 12 FOTOGRAFIE GRAMOFON NA LP DESKY

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 13 SEZNAM KNIH PRO PANÍ CECÍLI

1. MAY, K. 1976. *Vinnetou*. 1. díl. 4. vyd. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež. 414 s.
2. MAY, K. 1976. *Vinnetou*. 2. díl. 4. vyd. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež. 384 s.
3. ŠILAROVÁ, J., ŠILAR, F. 1992. *Opakuj si o prázdninách*. 2. Opravené vyd. Praha: Nakladatelství Sinus. 64 s. ISBN 80-900617-0-2.
4. ŽÁČEK, J., ZMATLÍKOVÁ, H. 1993. *Moje první čítanka*. 1. vyd. Všeň: Alter, spol. s r. o. 72 s. ISBN 80-85775-20-4.
5. ŽÁČEK, J., ZMATLÍKOVÁ, H. 1992. *Slabikář*. 1. vyd. Všeň: Alter, spol. s r. o. 120 s. ISBN 80-901207-2-5.

ČEDOK 1920 – 1980 – Památný odznak k 60 letům služeb Čedoku

PŘÍLOHA 14 FOTOGRAFIE KNIH PRO PANÍ CECÍLI

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 15 MAGNETOFONOVÉ PÁSKY PRO PANÍ CECÍLI

PŘÍLOHA 16 RADIOMAGNETOFON PRO PANÍ CECÍLI

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 17 HRAD DOLNÍ KOUNICE

Zdroj: DOLNÍ KOUNICE [online] 2013 [cit. 2013-08-12]. Dostupné z:
<http://www.dolnikounice.cz/>

PŘÍLOHA 18 JIHLÁVKA

Zdroj: DOLNÍ KOUNICE [online] 2013 [cit. 2013-08-12]. Dostupné z:
[Http://www.dolnikounice.cz/](http://www.dolnikounice.cz/)

PŘÍLOHA 19 ZÁKLADNÍ ŠKOLA

Zdroj: ZŠ DOLNÍ KOUNICE [online] 2009 [cit. 2009-02-24]. Dostupné z:
<http://www.zsdolnikounice.cz/>

Zdroj: ZŠ DOLNÍ KOUNICE [online] 2009 [cit. 2009-02-24]. Dostupné z:
<http://www.zsdolnikounice.cz/>

PŘÍLOHA 20 FARNOST DOLNÍ KOUNICE

Zdroj: FARNOST KOUNICE [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://farnostkounice.webnode.cz/historie-farnosti/ze>

Zdroj: FARNOST KOUNICE [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://farnostkounice.webnode.cz/historie-farnosti/ze>

Zdroj: FARNOST KOUNICE [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://farnostkounice.webnode.cz/historie-farnosti/ze>

PŘÍLOHA 21 KOLEJE VĚTRNÍK

Zdroj: KOLEJ.CZ [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://www.kolej.cz/index.php?page=galerie&cat=74>; 2005-2008 ©

Zdroj: KOLEJ.CZ [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://www.kolej.cz/index.php?page=galerie&cat=74>; 2005-2008

PŘÍLOHA 22 FAKULTA ČVUT PRAHA

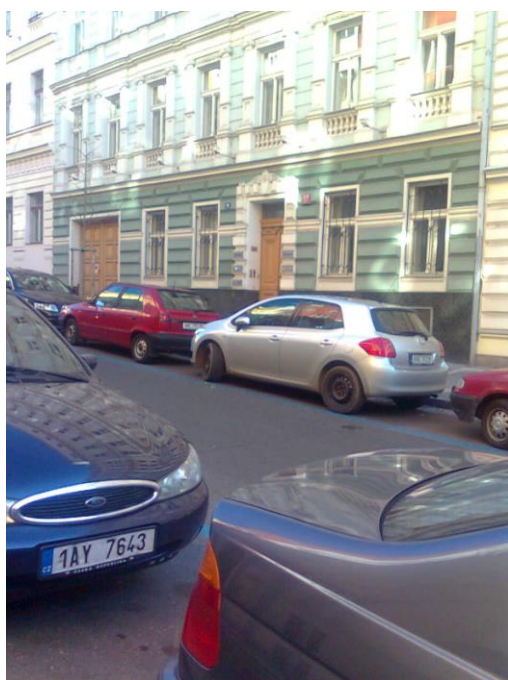
Zdroj: TURISTIK. CZ Zdroj: [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
<http://www.turistik.cz/cz/kraje/hlavni-mesto-praha/okres-hlavni-mesto-praha/praha-okres-hlavni-mesto-praha/budova-cvut-na-karlove-namesti/>; © Copyright 2000 - 2013

Zdroj: WIKIPEDIA [online] 2008 [cit. 2013-07-24]. Dostupné z:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Fakulta_architektury_%C4%8CVUT; © Copyright 2000 - 2013

PŘÍLOHA 23 BYDLIŠTĚ PANÍ BOŽENY – MÁCHOVA ULICE Č. 18

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 24 GRÉBOVKA – HAVLÍČKOVY SADY

Ústřední dům pionýrů a mládeže Júlia Fučíka

Zdroj: Fotografie autorky práce

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 25 KOSTEL SV. LUDMILY

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 26 KRUCIFIX, BIBLE, RŮŽENEC

Zdroj: Fotografie autorky práce

PŘÍLOHA 27 – ZÁZNAM Z ROZHOVORŮ S RESPONDENTKOU ANASTÁZIÍ

1. sezení v pondělí – 2. září 2013

T - Paní Anastázíe, my Vás nesrdečně vítáme. Jsme velice rádi, že jste nám vyšla vstříc, posadte se prosím a udělejte si pohodlí. Můžeme sem, k malému stolku a do křesílka, bude se nám hezky povídat. Snažili jsme se vytvořit příjemné prostředí, pustíme si krásnou tlumenou hudbu a budeme si spolu povídat, abychom se lépe poznaly a my se dozvěděly zajímavosti z Vašeho života. Můžu Vám nabídnout kávu nebo čaj?

A – Máte teplou kávu?

T – No jistě, uvaříme si kafičko. Jakou máte nejraději?

A – Nejraději mám tureckou, my jsme říkali kousavou, to jako že má zrnka.

T – Tak tureckou máte ráda. A co máte ještě ráda?

A - Makovicové pole a svoje místo na spaní.

T – Myslíte tu krásnou vůni a nádhernou rudou barvu makovicového pole?

A – Přesně tak. To je nádherná vůně. A jak dokážou lísky zamazat oblečení. To nemám ráda.

T – A co ještě nemáte ráda?

A - Zvědavé oči.

T – Zvědavé oči, jaké zvědavé oči, kde? Povězte mi o nich.

A – Někdy mi přijde, že jsou všude. Že mě neustále někdo pozoruje, sleduje, omezuje. Bohužel ten pocit mám asi jen já. Jen já sama. Protože moje přítelkyně jej prý nemá.

T - Máte přítelkyni?

A - Ano, přítelkyni, která se mi ujala, a bydlíme spolu.

T – Ale to je úžasné, mít někoho vedle sebe. Umět si popovídat, pochopit, nebo si pomoci. Také to tak cítíte?

A – Určitě, už jo. Dlouho jsem byla sama. Ona je sice o dvacet let starší, ale příjemná paní. Je bezvadná. Mám ji jako matku. Ví, co chce a ukazuje to také mně.

T - Co si dokážete představit v budoucnu?

A - Chtěla bych se zbavit zánětů na očích a na zubech, což je zoufalý. Hrozná bolest.

T – Máte ještě nějaké neduhy, nesnáze, které Vás trápí?

A - To právě povídám. Trpím častými záněty z těch všech chemikálií.

T – Co tím myslíte?

A - Dnes už nejsem na opiátech, a to považuji za velký klad. Beru subutex, což je taková náhražka opiátu. Je to něco jako metadon a dá se sehnat na předpis v lékárně.

T – Necítíte to spíš jako zápor, který by se měl odstranit?

A - Moc ne, potřebovala bych někoho, kdo by mi táhl za uzdu. Sama jsem to nikdy neuměla.

T – Zkuste si vzpomenout na začátky. Kdy začal tento životní kolotoč?

A – Je, to je krásná melodie, mohu chvíli poslouchat?

A na chvíli se odmlčela.

A – Víte, u nás doma se hodně pilo, už co si pamatuju jako malá holka. Nevzpomínám na domov ráda. Pocházím z Dolních Kounic...

T – Dolní Kounice, tam je hrad, že? Vzpomínáte na něj?

A ukazujeme nenápadně fotografii (příloha 17)

A - Jé, Vy máte fotografii z Dolních Kounic. Jo, tady jsem chodila na rande, to je náš Hrad. A tady, tady to také poznávám, okolo Jihlávky (reaguje na nový obrázek - příloha 18). To už není ani pravda. Máme v Kounicích takové zajímavé protáhlé náměstí. Mně se vždycky jeho tvar moc líbil. Byla tam pošta, obchody, život, hospoda, kam jsem chodila tátovi pro pivo. A cestou upíjela.

Odmlčela se.

Nabízíme obrázek kláštera, slyšíme, jak potichu zpívá Edith Piaf

A – No to je snad klášter Rosa coeli, nebo jak se jmenuje. To byly krásné letní večery. Hrávala zde v létě hudba. Stejně jako na prvního máje na náměstí, když byl průvod. Tak tady večer, při hvězdách. Snad byl vystavený v letech 1183, to si pamatuju, protože jsem narozena v listopadu v roce 1983.

Po malé pauze pokračuje

A - Tak dlouho jsem tam nebyla.

T - Proč?

A - Nevím

pokrčila rameny.

A - Není čas, nebo nechci a jen se vymlouvám?

T – Pamatujete se ještě na nějakou stavbu na náměstí?

A – Ale ovšem, moc sice ne, ale vím, že tam byla fara a kostel.

Ukazujeme obrázky farnosti (příloha 20)

A – Ježíš, to je nádhera. Ty ji krásně dali dohromady. To víte, v 90. letech jsme tam chodili na mši. Kázání a hlavně poslechnout varhany. Vždycky v neděli, v 7 hodin ráno. To takhle po zábavě bylo docela terno. Někdy se ani nešlo spát a rovnou z hospody do kostela, a zpět

do hospody. To jsme se svátečně oblékli, musela jsem si vzít sukni. S rodiči i prarodiči jsme šli do kostela. Stávala jsem na kůru a koukala, jak šlapou měch varhan. Byl zde příjemný chlad a atmosféra byla tak zvláštní... Všichni se měli rádi. Když farář odkázal „beránka“, podávali jsme si vzájemně ruce se sousedy kolem stojícími a já tuto chvíli měla nejraději. Na chvíli jsem někomu patřila. Pak dohrála hudba, my se rozloučili s farářem a šli. Nejčastěji na hřbitov, byl hned vedle kostela, pozdravit pozůstalé. A potom do hospody, jak už jsem říkala a domů na sváteční nedělní oběd.

T – A chodíte i dnes do kostela?

A – Ne, už mne to ani nenapadne. To zůstalo všechno v dětství.

T A co tahle budova, tu poznáváte také? (*ukazujeme obrázky základní školy – příloha 19*). No jistě, neměla jsem to daleko, ale přišla mi cesta do školy moc dlouhá. Nerada jsem tam chodila. Hm, tři patra. A také je opravená, vidím. To je také škola, ten malý obrázek?

T – No ano, nahoře je v původním stavu, z doby, co jste ji asi mohla navštěvovat a dole je renovovaná.

A – Hm. Hm. Já na dětství, jak už jsem řekla, nerada vzpomínám. Na školu, na kamarády, na domov, na učení. Jak jsem mohla, odjela jsem do Prahy.

T - Kde jste bydlela?

A - Na Větrníku. Rodiče prosazovali volnou výchovu, a já si mohla dovolit prakticky všechno. Tam jsem začala i s drogama. Když jsem si uvědomila, že musím rodičům něco vrátit, že jim něco dlužím, chtěla jsem přestat.

T - Plánovala jste změnu?

A – Plánovala. Ano.

T - Provedla jste ji?

A - Ano

T - Zkoušela jste to doopravdy?

A - Jistě, dvakrát. Jsem hrozná.

T - S jakým výsledkem?

A - Dvakrát, bezvýsledně. Cítím se fakt provinile.

Pauza.

A - Šla jsem na detox ale utekla jsem.

Mlčíme. Chceme, aby sama navázala, a dáváme ji prostor.

A - Podruhé jsem chtěla skončit, když mi zemřela babička. Uvědomovala jsem si, že ona mi dala strašně moc a já ji nic.

T - Co jste udělala?

A - Přihlásila se na odvykačku, ale chyběla mi volnost.

T - Přemýšlela jste o možnostech a následcích?

A - Někdy

T - Jak se cítíte nyní?

Mlčí

T - Problém nezmizí, bude-li ignorován. Můžeme se zastavit, uklidnit se a přemýšlet.

Vrhla nám pohled do očí.

T - Je to sice dlouhodobý deficit životní energie. Ale můžeme to zkusit spolu. Podržíme Vás, zařídíme léčbu.

Mlčí. Ve výrazu tváře vidíme úsměvnou nejistotu.

A - Nerada bych opět zklamala, zvláště Vás ne.

T - Z čeho máte strach?

A - Žiju na ulici, kam mne dostal strach z toho, že bych nezvládla žít normální život.

T - Ale vždyť už jste ho jednou žila, pamatujete? Vyčetli jsme to z karty. Chodila jste do práce, byla jste samostatně výdělečně činná. Měla jste práci i bydlení. Z čeho máte strach?

A - Jsem tady anonymní, bez identity.

T - Kde byste chtěla být za 5 let?

A - Přijít domů, kde mám postel, kde si můžu něco uvařit k jídlu, v klidu se umýt...

2. sezení v pondělí – 9. září 2013

T – Paní Anastázie, minule jste říkala, že jste bydlela v Praze na koleji. Kde to bylo? Nechcete nám dnes vyprávět o Praze?

A - Na Větrníku. To bylo nahoře, u Hvězdy, snad Břevnov. To byly koleje jih a sever. Děvčata bydlela na severu.

T - Máme tu fotografii kolejí, koukněte. Pamatujete se, kde?

Pomalou vytahujeme fotku (příloha 21) a podávám jí ji do ruky

A - Jéžíš, no jo, to je už dávno.

Mlčíme, jen se usmíváme

A - Tak takhle to tam dneska vypadá? To je doba.

T - No, tuto fotku máme z internetu, možná v reále je to jiné.

A - Jak ty stromy vyrostly. Vždyť tady někde, v tom zlomu budovy, jsem měla pokoj.

T - Ukažte, musíme se kouknout. *Nakláníme se nad fotku*

A - Ale už nevím přesně, kde. Už bych to asi nenašla. Jen vím, že to bylo v přízemí.

T – V přízemí? Bydlela jste na pokoji sama?

A - Ne, jen chvíli. Byli to dvojlůžkové pokoje. Pro dvě dívky. A za moji spolubydlící tam neustále lezli chlapci oknem.

T - Jak se kamarádka jmenovala, ještě víte?

A - Jo, to se nezapomíná. Hana.

T - Také studovala ČVUT? Povězte nám něco o Haně.

A - Také. Byla pro mne vzorem, ale i nejlepší kamarádkou. A také mne přivedla k drogám. Měly jsme toho moc společného.

Zasnila se a zadívala do okna. Chvíli bylo ticho, nechali jsme paní Anastázii vzpomínat na Prahu, kolej, spolužáky i rošťárny, které zde zažívala. Najednou zase bezděčně zvedla fotku kolejí a potřásla jí v ruce.

A – Víte, toto...víte, to bylo období, kdy jsem se hledala. Věděla jsem, že můžu všechno. Že můžu okolí nabídnout mnoho věcí.

T – Jakých mnoho věcí? Které máte na mysli?

A - No jistě. Já jsem toho hodně uměla, od všeho trochu. Ale vnitřně jsem byla strašně nespokojená.

Víc nekonkretizovala a my nechtěli tlačit rozhovor jinam. Byli jsme rádi, že spolupracujeme a nemlčíme. Proto jsme se otázali:

T - Proto ty drogy?

A - Jo, bylo to velice rychlé.

T - Co tím myslíte, rychlé?

A - To bylo...Počkejte, já si vzpomenu, seznámila jsem se s komunitou lidí, kam mne přivedla Hana. Jo, Hana to byla a ti vařili. A tak jsem do toho vlítla. Únik do pervitinového světa opojení mi pomáhal odpoutat se od problémů a najít si směr, uvolnit se. Alespoň na chvíli. Už jsem se necítila tak nezařazená, brala jsem drogy jako vzpouru proti společnosti, do které jsem nemohla zapadnout.

Po ukončení sezení a rozloučení se paní Anastázie ještě otočila ve dveřích a směrem ke mně pronesla „*Nezlobte se, mohla bych si ty fotky vzít? Udělaly na mne velký dojem*“.

3. sezení v pondělí – 16. září 2013

Na třetí sezení přišla paní Anastázie nastrojená, upravená, vzala si sako, černou košili a se slovy, že mi něco donesla, podala mi sušenku Mila.

Když jsme sedly k rozhovoru, i ona sama si jednu sušenku Mila rozbalila a mezi ukusováním jsme začaly popíjet opět tu kousanou kávu a pomalu povídat.

T - Pamatujete na tuto budovu? Povídejme si dneska o Praze....

A - Ale jistě, to je ČVUT v Praze. Ano, na Karláku. Ten se také změnil. Ten park, fontána, keře, stromy a metro. Studovala jsem obor bytovou architekturu. Jezdili jsme i na fakultu do Dejvic. Mohla bych Vám vyprávět historii některých domů v zapadlých uličkách, kolem nichž jsme chodívali, nebo i některých kostelů.

Zakoukala se na stůl a židle, nábytek kolem nás.

A – Koukám, už minule jsem si všimla, že zde máte knihu o stavbách rodinných domků. Mohu se kouknout?

T – Máte zájem si prohlídnout stavby z doby Vaší pracovní aktivity?

Otevírá knihu, opatrně listuje a její pohled se zamračil.

A – No to jsou ty domky systému Elcon. To byla móda, no jo, pamatuju na ně. Z tvárnice a panelů Durisol. Dnes nevím, jaké se používají. Tenkrát to byl prototyp. A terasové nebo montované domy – paráda. Člověk se cítil jak pták, když mu ruka litala po prkně a vymýšlel. Nebo obložené cedrem. Z ytongových prvků. Ještě se dnes používají?

To byly výjimečné stavby. Zaujaly jak svojí krásou, tak i půvabem vnější i vnitřní architektury. A přitom byly tak jednoduché a jejich konstrukce velmi hospodárné. Na přelomu století, teda milénia, byly ukázkou rozmanitosti řešení, místních zvyklostí i vkusu stavebníků.

T – Vidíme, že Vás stavby chytly. Zkusme namalovat projekt. Spolu.

A – To už asi ne, ale stavby a domy si maluju. Také jsem nějaký čas dělala restaurátora nábytku.

Najednou se odmlčela, jakoby zasnila a po malé pauze se konečně rozpovídala a vyprávěla. Zpívala nám Edith a nám bylo všem tak příjemně.

A – Víte, dřevo je hmota, která roste v kořenech, kmenech a větví stromů. Stromy narůstají do výšky a do tloušťky, stáří se pozná podle letokruhů. I když pro zajímavost, 15 letý stromek má pouze 11 kruhů, protože 4 roky vyrůstal jako mladý. Víte to? To jsou takové maličkosti, které lidem unikají. A na podélném řezu, zrcadlovém, vypadají rovnoběžně, zatímco na fládrovém, mají tvar do písmena V nebo O. Právě v řezech dřeva je jeho největší krása. Nejraději jsem měla dubové, tvrdé a husté dřevo z dubu, jasanu, ořechu; jehličnany mají dřevo řidší.

Kdysi dávno se dělal nábytek jenom z celých prken: lavice, stoly, truhly, police nebo postele, byly pevné a těžké. Aby byl nábytek lehčí, začal se vyrábět z měkkého dřeva a polepovat dýhou. Ta je vlastně odkrojení ze špalků tvrdého dřeva.

T - To musí být krásná práce.

A - Ano, je. Práce na výrobě dřevěného nábytku začínala vlastně už v lese. Nejdříve se strom pokácel, ořezal z větví, odvezl na pilu nebo do dýhárný a tam se nařezaly trámky, hranoly, prkna, latě. Nechalo se schnout v hrání, aby se nepokroutilo a nebortilo. Po schnutí i několika let dostal na hoblici truhlář. Používala jsem hoblík, uběrák, hladík, macka, ke spojování čepy a drážky. Neměla jsem lásku ke hřebíkům. Čepy se mazaly klihem a nakonec se kusy mořily. Nedokázala jsem si práci ale udržet.

T - Proč?

A - Nedokázala jsem přestat s drogama.

T - Takže to je Váš problém?

A - Cítím to tak. To je moje hlavní brzda. Miluju historii architektonických staveb a v Praze díky tomu, jsem znala skoro všechny architektonicky zajímavé budovy a jejich tvůrce. To mi všechno drogy vzaly. Nastudovala jsem mnoho odborných publikací a sama jsem chtěla (s naším studijním kruhem) udělat v historickém jádru města zajímavý projekt. Ten nám ale na magistrátě zamítli.

Na závěr jsme paní Anastázii připomněli, termín dalšího sezení, čeká ji ještě pětkrát. Když jsme se loučili, zeptali jsme se:

T - Jak vidíte naši spolupráci, co máte v plánu?

A - Asi si půjdu kreslit nějakou stavbu.

PŘÍLOHA 28 – ZÁZNAM ROZHOVORŮ S RESPONDENTKOU BOŽENOU

1. sezení ve středu – 4. září 2013

T - Paní Boženo, my Vás nesrdečně vítáme. Jsme velice rádi, že jste nám vyšla vstříc, posad'te se prosím a udělejte si pohodlí. Můžeme sem, k malému stolku a do křesílka, bude se nám hezky povídat. Snažili jsme se vytvořit příjemné prostředí, pustíme si krásnou tlumenou hudbu a budeme si spolu povídat, abychom se lépe poznaly a my se dozvěděly zajímavosti z Vašeho života. Můžu Vám nabídnout kávu nebo čaj?

B – Ano, ráda. Dám si kávu

T - Jak vzpomínáte na domov?

B - Doma se hodně pilo. Pamatuji se, že se jednou babička rozčilovala, že mi v 8 letech nechtěli v restauraci nalít pivo k obědu.

T - V 8 letech?

B - No jistě, byla přesvědčená, že mohu všechno.

T - Měla jste ráda babičku?

B - Říkáte správně, měla. Zemřela před několika lety. Byla přesvědčená, že já, coby dítě, mohu doopravdy všechno. V tom viděla moji svobodu.

T - Vy jste to také tak cítila?

B - Dnes vím, že to byly vlastně moje první zkušenosti s alkoholem. V jedenácti jsem začala pít pravidelně.

T - Co to znamená pravidelně?

B - Ne, že bych alkohol vyhledávala, ale když byla nějaká rodinná oslava, tak se popíjelo a byla veselá nálada.

T - Pilo se u vás často?

B - Často. A rodiče se jen smáli.

T - Smáli? Proč?

B - Že jsem to zase přehnala.

T – Kde jste bydleli?

B - Bydleli jsme v Praze, na Královských Vinohradech, nádherné čtvrti.

*Ukazujeme přílohu příloha 23 Bydliště paní Boženy – Máchova ulice č. 18
a pohled do Máchovy ulice z Francouzské.*

No ano, to je ten krásný pohled. Tady na rohu Máchovy a Rybálkový byla hospoda. Hospoda Na Kozačce a točil tam pan Molinari. To je právě zkáza nejen moje, ale i otce a celé naší rodiny.

V Máchově ulici č. 18, v přízemním bytě (*prohlíží si obrázky svého domu, příloha 23*), vytvořeného z původního obchodu. Na jednu stranu výhoda – okna byla tak nízko, že se dalo velice lehce do bytu vlézt z ulice oknem, a stejně tak snadno a lehce i vyskočit z bytu na ulici. Co to ale obnášelo? Dvě malé místnosti, o rozloze 20 m² pro 4 lidi – mne, moji o dva roky starší sestru a rodiče. Obě místnosti byly úplně holé, bez jakéhokoliv příslušenství, bez koupelny, WC. Kohoutek se studenou vodou s krásným litinovým umyvadlem byl na chodbě, hned naproti dveřím do bytu, stejně tak WC, společně užívané s naší sousedkou. Kdo potřeboval vodu, musel si ji natočit do plechového džbánu a odnést domů. A vody se potřebovalo s dvěma dětmi dost. Ať to bylo na mytí, vaření, praní, stále se chodilo pro vodu a stejně tak se i odnášela a vylívala. Vždy jsem obdivovala matku, jak to všechno zvládne. Každý den zatopila v kamnech, aby mohla uvařit, ohřát vodu na mytí, a aby v tomto studeném, přízemním bytě bylo aspoň trochu teplo.

Takže dominantou kuchyně byla kamna neboli kuchyňský sporák na uhlí. Hned vedle něj plechová kuchyňská linka na nádobí s dřezem, ve kterém se nádobí mylo. Na linku navazoval svářečský stůl, který matka využívala pro domácí práci. Svařovala plynem od rána do večera PVC pytle, což dodávalo našemu bytu charakteristické aroma – zcela vydýchaný vzduch bez kyslíku. Tyto pytle jsem já, sestra, někdy i obě a i s otcem počítali, protože matka byla přesvědčená, že musí být nejlepší pracovníci v podniku a sama by nezvládala. Proto jsme počítaly, dělali hromádky a označovali lístečky správný počet. Tyto nasvařované a spočítané pytle odkládala matka na gauč pod okny, kde původně spala setra, ale očividně pytle měli přednost a sestra ztratila místo na spaní. Před gaučem stál kuchyňský stůl se 3 židlemi. Na jedné seděla matka při svařování, na druhé otec, když přišel večer z práce a někdy třetí židle zůstávala volná. Mohla ji využít třeba návštěva, kdyby zavítala, ale k nám nikdo nikdy nechodil. Když jsem byla malá, psala jsem na tomto stole úkoly do školy. Ale jak šel čas, máti dostávala stále větší pytle, které na spočítání odkládala právě na jídelní stůl. A tak nebylo ani místo na psaní úkolů či učení se. Vedle gauče sestry a tohoto stolu jsem měla gauč já, na kterém jsem občas přespávala do svých 16 let, než jsem se odstěhovala na internát a studovala v knihovnách a studovnách.

Vedle mého gauče následovaly dveře do druhého pokoje a skříň, která oddělovala „koupelnu“ od kuchyně. Naše koupelna to bylo závěsem přepažený roh, ve kterém byla stará plechová vana bez přípojky vody i bez odpadu a umyvadlo, z něhož voda odtékala do kbelíku. V rohu stála 50 litrová lednice.

*Paní Božena tak krásně vyprávěla a moc hezky se poslouchala,
že jsme ji ani nepřerušovali.*

Druhý pokoj byl zaplněn nábytkem. Byl zde rozkládací gauč pro rodiče, tátova krásná rohová knihovna přeplněná klasiky, starý mohutný psací stůl, 3 trojdílné skříně na oblečení, šicí stroj Singrovka, dva noční stolky, konferenční stolek, dvě křesla, toaletka se zrcadlem a opět v rohu kamna. Když se zde někdo postavil, druhý měl velikánský problém projít. To samé bylo vlastně i v kuchyni. Ať si člověk stoupl kamkoliv, vždy měl pocit, že překáží.

Hned ráno zatopila, došla do sklepa pro uhlí a vařila. K tomu na dvorečku v neckách a na valše prala. Nikdy neměla pračku a nedokážu definovat, proč. Pouze velké prádlo, jako je ložní prádlo a tátovi košile jsem někdy nosila do prádelny do Makarenkovy ulice.

Odmlčela se. Zasnila. Poslouchá hudbu.

B - V této bezstarostné době jsem bydlela teda v Máchově ulici, úplně na kopečku Vinohrad, než tramvaj č. 22 nebo č. 1 sjela do Vršovic. Náš dům s okolními vytvářel zajímavý blok, v jehož středu byly dvorky se zahrádkami. Celkem šest dvorů a zahrádek oddělených nižšími zítkami, které jako děti rády přelézaly. To se zde hrávalo na schovávanou. A i když jsem si myslela, že to je pouze naše tajemství, kde nás nikdo nikdy nevidí a nenajde, na vlastní orosené oči jsem ve 13 letech sledovala, jak se na těchto dvorcích prohánějí ruští vojáci a těmi krásnými ulicemi, posetými dlažbou tzv. „kočičími hlavami“ se prohánějí tanky... O tom ale mluvit nechci.

T – Měla jste rodiče ráda?

B – Snad jako dítě. Pak jsme si už nerozuměli.

T - Co máte ráda?

B – Astora.

T - Co nemáte ráda?

B – Každého, kdo ubližuje zvířatům. A otrávené nástrahy v parku

T - Máte přátele?

B – Dnes již ne. Astor. Astor je můj přítel.

T - Co si dokážete představit v budoucnu?

B – Já do budoucna moc nekoukám. Musím myslet na dnešek.

T - Kde by chtěla být za 5 let?

B – Asi zpátky na Vinohradech.

2. sezení ve středu – 11. září 2013

T - Paní Boženo, my Vás nesrdečně vítáme. Jsme velice rádi, že jste nám vyšla vstříc,

posadíte se prosím a udělejte si pohodlí. Můžeme sem, k malému stolku a do křesílka, bude se nám hezky povídat. Snažili jsme se vytvořit příjemné prostředí, pustíme si krásnou tlumenou hudbu a budeme si spolu povídat, abychom se lépe poznaly a my se dozvěděly zajímavosti z Vašeho života. Můžu Vám nabídnout kávu nebo čaj?

B – Dnes bych brala čaj.

T – Určitě, není problém. Paní Boženo, minule jste nám vyprávěla o domově, v padesátých letech v Praze 2 jak jste celé dětství vyrůstala na Královských Vinohradech. Zajeli jsme tam a udělali několik fotek. Koukněte

Podáváme fotografie rodného domu (příloha 23)

B – Ano, no jo, to je moje Máchovka. Tady jsem bydlela celé dětství.

Hm, dnes je zelený. Tenkrát byl šedý. A tři schody do domu. Na levé straně dvě okna z kuchyně a dvě okna z pokoje. Ale koukám, že ty už tu nejsou.

T - Rodný dům v Máchově ulici č. 18, asi koupila nějaká firma. Je sice pravda, že před ním stále stojí dva krásné vzrostlé akáty, o kterých jste minule mluvila, které vždy nádherně voněly každý rok do oken.

B - Ale pohled na dům je smutný. Z bytu zde zůstaly pouze dvě okna, což znamená jen jedna místnost – a to kuchyň. Z pokoje okna zmizely. Je přestavěn na garáž.

Místností se nese ticho

B - A kde jsem měla svoji postel, kde jsem se dívala jako dítě na televizi, povídala si s otcem i matkou – je dnes garáž.

T – Hm. U vchodu zírají i kamery, co z přicházejícího nespouštějí svoje oči. Kdo a proč je sleduje před domem?

B - Chtěla bych zazvonit a jít se kouknout, zda na dvorku stojí ještě ty dva krásné vysoké topoly. Co zbylo ze zahrady, co z domu? Ale bojím se. Mám strach.

Vždyť se tu toho tolik změnilo. Už sem nepatří ani moje dětství, ani můj život. Už by tomu nikdo nevěřil. Ačkoliv - kdo ví?

Jen jsme si všimli, jak má orosené oči...A mně bylo smutno

B - Víte – Vinohrady je nádherná čtvrť naší matičky Prahy. A určitě ne jenom tím, že jsem se zde narodila a že zde jsou moje kořeny. Ale každý, kdo navštívil Vinohrady, poznal, jak jsou krásně rozlehlé. Sahají od Žižkova, okolo Vršovic, Nuslí až k Novému Městu pražskému.

T – Chcete nám o nich povídat?

B - Jejich dominantou vždy byly Havlíčkovy sady, známé také pod názvem Grébovka, které se kdysi prý pyšnily nádherným parkem, vinicí i Ústředním domem pionýrů a

mládeže Júlia Fučíka, ve kterém si mohly jako děti věnovat jakémukoliv kroužku, sportu, zálibě, chodit do kina či i jinak vyplnit mimoškolní aktivitu.

Paní Boženě ukazují fotky, které jsme jeli do Prahy vyfotit hned po prvním sezení (příloha 24 Grébovka – Havlíckovy sady a ÚDPMJF)

B – Ježíš, to je nádhera. Vy máte fotky? To, ano. Pamatuji se. Hned vedle bylo malé hřiště, kam jsem chodila v zimě bruslit. Měla jsem takové „šlajfky“, na kličku. Někdo nám je tenkrát dal. Nejraději jsem ale navštěvovala zdejší automotoklub, se kterým jsem se zúčastňovala mnoha rallye mládeže a nutno říci, že zde byly vyzdobeny i krásnými trofeji z jejich vítězství. Tak to tu krásně vonělo po benzínu a oleji.

Zato celý park v zimě byl přeplněn lyžaři, malými dětmi na saních nebo kluky na bobech, které si vyrobili z bruslí.

Od tohoto domu (ukazuje na Ústřední dům pionýrů a mládeže Júlia Fučíka), byl krásný rozhled na nádraží ve Vršovicích, z kterého každou chvíli vyjížděly parní lokomotivy. Byl vidět celý obzor Pankráce, Nuslí, Michle. Pod člověkem se rozprostíraly krásné úrodné vinice a napravo známá Mlenkovka, kopec, kam se jako děti chodili slunit nebo pouštět draky. Zde jsem stávala vždy hodiny a hodiny a nemohla se odtrhnout. Kam vedou ty dálky? A co je za tím obzorem? Otevírá se mi zrovna tady moje životní pout? Napadaly mě zde nespočetné množství myšlenek a mnoho tajemství.

Čas utíkal a já rostla. Osud tomu chtěl, musela jsem se z Královských Vinohrad odstěhovat. Bylo to někdy v 70. letech minulého století, když jsem ukončila základní školu a musela nastoupit na střední a bydlet na internátu. Zanechala jsem zde nejen své kořeny, rodný dům, kamarády ze školy i místa bydliště, ale i celé části Královských Vinohrad, které mě zcela očarovaly na celý život..

T – Chtěla byste ta místa navštívit?

B – Moc ráda bych si prohlédla „svůj“ park, svoje Havlíckovy sady. Často se ve vzpomínkách vracím na to místo. Mám je moc ráda, byla jsem tu jako dítě vlastně denně..

T - Bohužel, musíme dnešní sezení ukončit, ale budeme se těšit zase za týden, ve stejnou dobu.

B – Ráda přijdu. I s Azorem.

3. sezení ve středu – 18. září 2013

T - Paní Boženo, my Vás nesrdečně vítáme. Jsme velice rádi, že jste nám vyšla vstříc, posaďte se prosím a udělejte si pohodlí. Můžeme sem, k malému stolku a do křesílka, bude

se nám hezky povídat. Pustili si tlumenou hudbu a povídali si. Káva již byla připravená.

T – Paní Boženo, již víme, kde jste bydlela a kde jste jako dítě trávila volné chvíle. Jak jste se oblékala? Co se nosilo v té době?

B – Já skoro celé dětství odchodila pouze v džínách, takových obyčejných, hadrových, tričku a polokeckách.

Pouze v neděli jsme se oblékali svátečně, do svátečních sukní a nedělních bot. Do kostela nebo na návštěvu. Ale i nedělní procházky s rodiči. Jako děti.

T – chodila jste do kostela?

B – Na Mírák, teda náměstí Míru. Do kostela sv. Ludnily

T – Máme také jeho fotku.

Podáváme přílohu 25 Kostel sv. Ludmily

B – Sv. Ludmila. Dominanta Vinohrad. Tady mne křtili. Sem musel člověk pouze ve svátečním – nedělním oblečení. Pořádaly se před kostelem i trhy, jarmarky, bleší trhy, poutě. Na 1. máje zde vždy hrála hudba dechovky. A tančilo se. To musel být člověk nastrojen. Ale jinak džíny.

Pamatuji se, jak jsem si koupila první džíny z tuzexu. Za 40 bonů. Dlouho jsem na ně šetřila z brigád. No, a když jsem byla větší, mohla jsem si koupit i Pace za 200 bonů. To se ale stávaly v Kozácký ulici na ně dlouhý fronty. K tomu triko, a když měl člověk štěstí a sehnal i šusták, byl in.

T – Šusták?

B – No, takový lehký kabát. Spíš proti dešti, jako pláštěnka, ale byl moderní a chtěl ho každý. Tmavěmodrý. Nejlépe. Zelený už v módě nebyl. To ne.

Vedle kostela stojí Vinohradské divadlo. A za kostelem – ÚKDDS - Ústřední kulturní dům dopravy a spojů, dnes snad železničářů, tam jsem chodila do tanečních. Ale musela jsem si je zaplatit zase sama – z brigád. A nikdy jsem nešla s garde. Pouze jsem musela pro matku zaplatit 330,- Kč, to si pamatuju jako dneska, ale ona možnosti garde nikdy nevyužila.

T – Jak jste jako rodina trávili víkend?

B – Víkend? Já ještě v sobotu chodila do školy.

T – A v neděli?

B – V neděli jsme poslouchali písničky na přání od 11 hodin v rozhlase po drátě. Někdy teda ráno do kostela. Potom sváteční oběd – klasika: knedlo, zelo. Nebo kachna. Nic jiného se u nás v neděli nejedlo.

T – A pak?

B – Po obědě jsem musela k Molinarům Na Kozáčku tátovi pro točené. Když měli zavřino, šla jsem na Francouzskou do Restaurace u Bulínů, nebo do Hospody u sadu v Rybálkovy

k Pitnerovi, nebo Na Kozačku. Měli jsme okolo domu pět hospod. Nikdy jsem si nedovolila přijít s prázdným.

T – Upíjela jste?

B – No to je právě ta zkáza. Ta zhouba. Už tenkrát to všechno začalo. Ty hospody okolo nás neměli být.

T – Měla jste pivo ráda? Chutnalo Vám?

B – Už jako dítěti. Nota bene, matka ty restaurace uklízela. Výčepy, záchody, vyhazovala tuhý led. Chodila pro zásoby a tahala je v ruksaku na zádech z Uruquajský ulice. Pamatuji se, jak už tenkrát mi zatuchlá hospoda voněla.

T - A co důležití lidé – příbuzní, přátelé?

B – K nám nikdo nechodil. My měli tak malý byt, že si návštěva neměla nejen kam sednout, ale ani kam stoupnout. A když náhodou přijel otec matky na návštěvu z Příbrami, my jako děti jsme museli jít spát ke kamarádům. Ani nepamatuji na nějaký společenský život, taneční, bály. Chodili rodiče sami, nebo nikdo.

Těžké časy. V neděli odpoledne někdy návštěva známých a příbuzných, snad jen proto, abychom si mohli všichni někde sednout. Matka hlavně najíst. Vzpomínám, jak byla hladová a každou návštěvu doslova vyžrala. Styděla jsem se za ní.

PŘÍLOHA 29 – ZÁZNAM Z ROZHOVORŮ S RESPONDENTKOU CECÍLIÍ

1. sezení – pátek – 6. září 2013

T - Paní Cecílie, my Vás nesrdečně vítáme. Jsme velice rádi, že jste nám vyšla vstříc, posad'te se prosím a udělejte si pohodlí. Můžeme sem, k malému stolku a do křesílka, bude se nám hezky povídat. Snažili jsme se vytvořit příjemné prostředí, pustíme si krásnou tlumenou hudbu a budeme si spolu povídat, abychom se lépe poznaly a my se dozvěděly zajímavosti z Vašeho života. Můžu Vám nabídnout kávu nebo čaj?

Společně usedáme do křesílka

C – Ano, ráda. Dám si kávu. Mám ráda kávu. Ale nedávejte mi cukr, odvykla jsem sladit.

T – Vy jste vdaná, paní Cecílie?

C – Už ne, ale byla jsem.

T – Víte, rádi bychom se o Vašem manželství dozvěděli víc. Nechcete nám o něm vyprávět? Co třeba Vaše svatební šaty?

C – Svatební šaty? Měla jsem dlouhé, bílé, byly to vlastně dvoje šaty. Jedny takové růžové, jako podklad a na nich bílé, ten samý střih, ale krajka.

T – Takže vlastně ty růžové prosvítaly?

C – No ano, bylo to docela zajímavý.

T – A takové se nosily v té době?

C – Vdávala jsem se mladá, v 86 roce, to mi bylo 18 let.

T – Měla jste ráda svého muže? Jak se jmenovat?

C – Drahomír. No jistě že ano, měla. Dal mi hrozně moc. Byla jsem úplně sama a on mi dobrovolně pomáhal. Pomohl mi i komunikovat s lidmi.

T - Co máte ještě ráda?

C – Chození do cukrárny v nedělním oblečení. Nikdy jsem to nepoznala. Já chodila do hospod.

T - Co nemáte ráda?

C - Abst'áky. A svojí slabost. Nemám odvahu se sebou něco udělat.

T – Potřebujete správně motivovat, potřebujete mít cíl a znát odpověď na slůvko proč.

C – Jo, ale proč bych to měla dělat, když mi to stejně nepomůže.

T – Možná to zpočátku tak vypadá, že to k ničemu nevede, ale takovou těžkost zažívá každý, kdo s něčím začíná. Učila jste se třeba jezdit na kole?

C – No jo, učila

T – A šlo Vám to hned na první pokus?

C – To ne, museli mě držet a stejně jsem mnohokrát spadla.

T – Vidíte, podobně je to i tady. Několikrát spadnete na nos, ale musíte se snažit se udržet a ještě chvíli zkoušet a naučíte se to stejně snadno, jako byste jezdila dnes. Jaké máte vlastně koníčky, nebo zájmy?

C – Dnes už jsme omezila všechno, kromě víry v Boha. K tomu mne také přivedl manžel. Nikdy jsem sama nevěřila.

*Paní Cecílie si ke kafičku bere sušenku a kouká na Krucifix,
příloha 26 Krucifix, bible, růženec*

T – Co vlastně děláte, paní Cecílie celý den.

C – Někdy nic, někdy sháním věci pro sebe, někdy šlapu.

T – Jste šlapka? Prostitutka?

C – Ano, někdy ano. Ted' už vlastně ano.

T – A líbí se Vám to?

C – Nemám jinou možnost. Všechno je tak hrozně drahý.

T – Na to jste musela mít pořádnou odvahu, abyste to udělala.

C – No...Pořád mě bil. Já. Stejně brzo umřu, ale nechci, aby mě někdo dál bil.

T – Hm.

C – Vlastně už to ani nevadí.

T – Hm. Proč myslíte?

C – Stejně brzo umřu. Mám AIDS.

T – Máte AIDS, aha. A kdy jste se to dozvěděla?

C – Před sedmi lety jsem byla na testech a byly pozitivní.

T – Před sedmi lety?

C – Jo, jo..

T – To už je dlouhá doba, že?

C – Byla jsem testovaná na klinice, kam jsem přišla, když mne zbil. Testovali mne, aniž by něco řekli.

T – Hm. Vy jste to nechtěla vědět?

C – Ne, nechtěla.

To nás zaujalo

T – Jak jste to zvládla? Máte přátele?

C – Už moc ne.

T - Kdo to je?

C – Lidi z našich kruhů.

T - Jací jsou?

C – Myslí každý sám na sebe. Hrabe si pod sebe. Je to těžký.

Cecílie vyzařuje skeptickým dojmem

T – Jakou máte představu, že bychom dneska měli dělat?

C – To je to, co právě nevím. Vyzkoušela jsem snad už všechno, a nic nepomáhá. Potřebuju poradit, co bych ještě mohla dělat, nebo jestli už není naděje.

T – Můžeme hledat spolu. Pojd'me si nejdřív udělat seznam všeho, co jste už zkusila. Pak si uděláme jiný seznam toho, co jste nezkusila, a uvidíme, jaké další možnosti nám ještě vyjdou.

Pauza, posloucháme hudbu

T – Představte si, že je toto místo Vaše. Co byste udělala jinak, jak byste se změnila? Co by bylo jinačí? Co si dokážete představit v budoucnu?

C – No, kdybych měla nějakou svojí zodpovědnost. Jako bylo by to všechno těžší. Tady mi dají najíst, všechno, ale...

T – Aha, to znamená, že byste musela sama vařit, sama nakupovat. Je to to, co jste měla na mysli?

C – Ano.

T – A chtěla byste tohle všechno udělat?

C – Chtěla.

T – Aha, tak si představte, že toto všechno můžete sama dělat, že si můžete prát, vařit, žehlit, že třeba i chodíte do školy a dejme tomu, že tohle všechno tady můžete. Co by říkali Vaši přátelé tomu, jak jste se změnila?

C – To nevím. Mám své neduhy, které nedokážu odstranit.

T – Paní Cecílie, povězte nám na závěr, cítíte potřebu něco změnit? Kde byste chtěla být třeba za 5 let?

C – *Ani se dlouho nerozmýšlela.* U Boha.

Pro paní Cecílii jsme si připravili jak hudbu, knihy, tak i několik předmětů, ale dnes bylo očividně vidět, že ji nezajímají. Nespolupracovala, byla rozladěná, snad nervózní. Snažili jsme se jí přivést aspoň k problému, který jsme považovali za korunní. Jediný zájem, který projevila, byla o Bohu. Proto nás docela překvapilo, když se dostavila po 7 dnech na nové sezení. To už jsme byli na ni připraveni z jiného úhlu.

2. sezení – pátek – 13. září 2013

Opět jsme si uvařili kafičko a pohodlně sedli. Tentokrát ke stolu, abychom měli všechny předměty vzpomínkové krabice blíže po ruce. Byla dnes již na první pohled uvolněnější a vstřícnější, než minulé sezení. To jsme se natukli, že na svého manžela ráda vzpomíná, proto jsme se dnes zaměřili na toto téma.

T – Paní Cecílie, minule jste zde nastínila svoji svatbu. Myslíte, že byste nám mohla dnes vyprávět o svém manželství?

C – To je doopravdy chvíle, na kterou vzpomínám ráda a často, neboť mám z té doby odkazy v sobě ještě dnes.

Ztlumili jsme trochu hudbu a paní Cecílie se rozpovídala.

C – To bylo měsíc po mém propuštění z vazby, kdy mne odvezli na detoxikaci na psychiatrii. Můj návyk pít byl tak zlý, že jsem kupovala levná vína a míchala je s bílým alkoholem, aby to mělo větší sílu.

T – A mělo?

C – Někdy až do bezvědomí. Někdy. Teda často.

A já šla ulicí, bylo to večer, v roce 1984, byla zima a tma a já se cítila osamělá a nebylo mi dobře. Najednou jsem stála před kostelem a četla nápis nad vchodem: *Milostí jsme spaseni*.

Najednou se na schodech objevil mladý muž a povídá mi, zda nechci jít dovnitř.

Bůh nehledá takového člověka, jako jsem já, povídám jí. Ale on odpověděl: Bůh hledá všechny typy lidí. Trval na svém a sestupoval ke mně po schodech dolů. Byla to věčnost, než přišel. Byla to ta osudová chvíle, protože řekl: jmenuji se Drahomír. A vy?

Dodnes upamatuju světlo pouličních lamp. Nebyl žádný krasavec, ale v něm nějaká síla. A krása. Vnitřní přitažlivost, šarm a klid, jaký už jsem dlouho u nikoho neviděla. V očích se mu zobrazovala jemnost a láska, která mi napovídala, že i když mne vůbec nezná, má o mne zájem.

T – Co jste udělala?

C – Řekla jsem mu své jméno.

T – A co následovalo?

C - Za chvíli už jsme si povídali. Vyprávěl mi o Boží lásce, Spasiteli a pozval mne na shromáždění. Byla to lepší vyhlídka, než chodit studenými ulicemi plnými sněhu a marastu. Tak jsem souhlasila.

T – A přišla jste?

C – Přišla. Uvnitř byla tenkrát příjemná atmosféra, takový tajemný kouř, dodnes cítím vůni kadidla, lidé byli milí a přátelští, šťastní a zpívali radostí.

A když vystoupil kazatel, aby začal s kázáním, nemohla jsem se udržet a chtěla mu dokázat, že se mylí. Nechtěla jsem přijmout žádnou z těch hloupostí o Ježíšovi.

T – A udělala jste to?

C – Kdepak. Atmosféra davu mne pohltila a já se jen nadechla a nedokázala říci ani slovo. Jako bych byla němá. Jako by mi někdo držel hlasivky a nedovolil, abych se projevila. Nic z toho nakonec nebylo. Jen jsem stála a poslouchala.

Klidně posloucháme a jsme zvědaví, jak se příběh vyvine dál.

Už nechceme zasahovat do vyprávění.

C – Kazatel mluvil asi 5 minut a já najednou začala všechno vidět jinak. Říkala jsem si, jestli o mně něco neví. Jakoby odvíjel můj životní příběh.

Poprvé jsem si uvědomila, jak je špatný můj život. Začala jsem mít výčitky za trestní činy, které jsem páchala. Viděla jsem jak v zrcadle, jak děsivý je můj život. Tento muž se dostával do mého nitra a já se najednou začala stydět i za svoje oblečení a celkovou vizáž v tom svatostánku.

Po skončení mne vyhledal Drahomír a doprovodil mne. Courali jsme po městě a já věděla, že s nikým jiným již nechci být. A tak mne doprovodil nejen v ten den, ale i následně několik dalších. Měli jsme svatbu. Byli jsme šťastni. Chvíli. Pak jsem to všechno pokazila. On odjel a já už ho nikdy neviděla.

T – A chtěla byste?

C – Nevím, dnes už nevím. Byla doba, kdy ano. Ale už nevím.

T – Co Vás na něm nejvíce imponovalo?

C – Hodně věcí. Nebyla jsem na problémy sama. Ochránil mě před dotěrnými, opilými chlapi. Ale hlavně uměl vyprávět. Tak krásně uměl vyprávět. Už jsem znala, jak se dělají knihy, proč velkopekárna peče rychleji, než babička; proč sýry musí zrát; proč mydlí mýdlo a proč je voda vzácná a mnoho dalších krásných nesmyslů. Byly s ním hezké večery. Jenže já věděla, že jsem ztracena skrze hřích a oddělení od Boha. To mi bylo dvacet šest let a byla jsem v politování hodném stavu. Postižená, bez ledviny, závislá na alkoholu, drogách, rozvedená, rejstřík dlouhý jako celá ruka, série trestů, samá ostuda. A to je jenom jedna část obrazu. Uměla jsem v momentě sundat jednu masku a hned nasadit druhou, jako herec na jevišti. Ale náhle se všechno to sebeovládání a klid, které jsem zakoušela v minulých měsících, rozplynulo. Když jsem si zhodnotila svoji situaci, sevřela mě velká hořkost. Násilná povaha a agresivní přístup byly hned pod povrchem a čekaly na sebemenší provokaci.

T – Pozorujete od té doby změnu?

C – Našla jsem si místo. Abych měla jiné myšlenky. V hotelu vedoucí nevěděl nic o mé minulosti a tak mi poskytl klíče od vinného sklepa. \samozřejmě, že jsem brala všechno, co se dalo. Kradla jsem i jídlo, kuřata, steaky. Co jsem nesnědla sama, to jsme s přítelem prodali. Dlouhé měsíce jsme žili velice dobře. Měli jsme víno, jídlo a peníze z prodeje zásob. Ale jen do té doby, než jsem několikrát zapomněla jít do práce a byla jsem vyhozena. Myslím, že nikdy na chybějící jídlo a víno nepřišli.

Pauza

C – Ale v roce 1987 jsem se ocitla v nejhorším stavu, v jakém jsem kdy byla. Skončila jsem na psychiatrii, s diagnózou *psychická nerovnováha v důsledku otravy alkoholem*. Po několika dnech nucené abstinence v nemocnici se ze mne stala nervózní troska. Seděla jsem a trásla se celé hodiny, někdy si i schovávala hlavu do dlaní. Vystrašená svými vlastními myšlenkami, jsem propadala v pláč. A zase mi pomohl pouze přítel. A kazatel.

T – Už je líp?

C – Skoro. Ale bez alkoholu neudělám nic.

Čas vymezený na sezení se chýlil ke konci a my museli dnešní schůzku ukončit. Připomenuli jsme paní Cecílii další termín schůzky a spontánně se rozloučili. Slíbila, že za týden určitě přijde, neboť jí zde bylo moc fajn.

3. sezení – pátek – 20. září 2013

Po obvyklé ceremonii – uvítání, posazení, uvaření kávy – najednou paní Cecílie sama od sebe povídá:

C – Víte, minule mne zde bylo moc dobře.

T – Vážně, to jsme doopravdy moc rádi.

C – Když takhle člověk některé ty věci vysloví nahlas, leccos si uvědomí.

T – A co máte přímo na mysli?

C – Došlo mi, že se chovám tak, jako by byli ve mně uvnitř dva psi. Jeden chce být dobrý, něžný a přátelský, věrný svému pánu. Druhý chce kousat poláka, strašit ovce a být nepříjemný. Často jsem se ptala: Který z nich vyhraje?

T – A došla jste k nějakému výsledku?

C – Myslela jsem, že mi zde poradíte. Co myslíte?

T – Určitě ten, kterého víc krmíte. Takový je život.

C – Hm. Krmím zlého psa. Je to jako žít s Bohem a Satanem najednou.

Necháváme myšlenku dozrát. Mlčíme.

C – Několikrát jsem měla i dobrou práci. I dobře placenou. A mohla jsem žít pohodlně, opravdu pohodlně. Mé zkušenosti v restauraci mi otevíraly pohled do úplně jiného světa. Do světa hvězd a filmů. Kousek od restaurace bylo kino, co uvádělo dost často filmové premiéry. A později se velké celebrity hrnuly i do naší restaurace na speciálně zamluvené velké oslavy a já se s nimi mohla setkávat osobně.

T – Obdivovala jste je?

C – Zjistila jsem jednu zajímavou věc. Není žádný skutečný rozdíl mezi bohatým a chudým alkoholikem. Oba dva směřují do hrobu pro opilce. A v mém životě nenastala žádná změna. Pokračovala jsem v cestě dolů.

T – Co bylo dál?

C – Ušetřila jsem si dost peněz a chystala se na další sérii pití. Abych se zbavila myšlenek na Boha i svého muže, pustila jsem se do divokých flámů v hospodách, klubech i diskotékách. Hledala jsem potěšení všude, kde se dalo najít.

T – A našla?

C – Zdálo se mi, že utrácím obrovskou sumu peněz za pití, masážní salóny, sex, alkohol i drogy. Když peněz ubývalo, něco jsem ukradla a doplnila své zásoby.

Malá pauza

C – Jednou mi jeden muž v cele napsal adresu a požádal mi, že až mě propustí, abych zanesla zprávu na danou adresu. Udělala jsem to. Ten mladík se stal mým dobrým přítelem a společníkem v podvádění a krádežích.

T – V jakých třeba?

C – Vzpomínám, jak v poledních hodinách jsme navštívili staveniště, a když stavbaři ve svých maringotkách obědvali a měli pauzu, brali jsme všechno, co jsme viděli: ruční nářadí, pily, součástky k přenosným zařízením. Zase bylo na pití a drogy.

T – Byla jste spokojena?

C – Během týdne mne znovu a znovu pronásledovaly myšlenky o Bohu. Několikrát jsem se i modlila. Byl to zase ten starý příběh – když bylo všechno v pořádku, Bůh byl zapomenut, ale když se situace změnila, znovu jsem Ho hledala.

Pauza

C – A tak jsem se rozjela do toho kostela a řekla faráři, že chci věřit v Ježíše. Ale že s tím mám problémy. Vypadá to, že se nemohu odtrhnout od svého života. Celým srdcem chci sloužit Bohu, ale pokaždé znovu a znovu jdu cestou pití, drog a dalších špatností, které se s tím pojí.

T – Co bylo dál, vyprávějte.

C – Jeho laskavost a dobrota mě ještě více motivovaly být křesťankou. Musela jsem se však ještě naučit, že když se z člověka má stát Kristův následovník, chce to něco víc, než motivaci. A tak jsem často chodila na evangelické shromáždění. K tomu jsem také neustále něco hledala. Nevěděla jsem co, ale četla hodně knih: o Zen Buddhismu, Katolictví, Mormonech, knihy svědků Jehovových, Gurů, Dervišů, Východních kultů, knihy Židovského zákona, o filosofii, o vědě, o evoluci i o transcendentální meditaci.

T – Co Vám daly?

C – Rozšířila jsem si vědomosti, znalosti, naučila se lépe ovládat svůj temperament, a to bylo užitečné. Naučila jsem se lépe komunikovat s lidmi, zvláště z jiných kulturních a etnických pozadí, třeba jako černoši.

T - Našla jste, co jste hledala?

C – Všechny prohlašovaly, že mají odpovědi na otázky a problémy lidstva, ale žádná z nich neměla odpovědi pro mne. Všechny jsem přečetla a stále hledala.

T – Co bylo dál?

C – Každou neděli jsem stoupala po točitých schodech nahoru do vrchní místnosti, kde se konala shromáždění Armády spásy. Navštěvovalo je asi šest starších mužů a já, ale i přesto jsem se vždycky cítila dobře. Vedle laskavosti kapitána, který shromáždění vedl, si vzpomínám na písně, které ve mně vždy zanechaly hluboký dojem. Vnitřně mě hřály. Kapitán i já jsme se několikrát dlouze bavili. Byl to velice trpělivý muž. Vždycky měl čas odpovídat mi na otázky, které jsem mu kladla. Když se teď dívám zpátky, jsem si jistá, že byl jednou živou nití, která mě v mém hledání vedla na cestu života a spasení. Ale i přes všechnen vynaložený čas, přes všechnu trpělivost a jasné instrukce, nemohla jsem pochopit základní realitu spasení. Bylo to nad moje chápání.

T – Našla jste tedy konečně klid?

C – Právě naopak. Zase začaly divné a strašidelné halucinace. Mou mysl napadali černí démoni, přízraky a ďáblové. Vypadalo to, že jich je všude plno. Mě přepadl strach a v zoufalství jsem se modlila: *Prosím Bože, nedovol jim, aby mi ublížili. Ochraň mě!* To byl zážitek, při kterém jsem se bála nejvíce ve svém životě. Kouření drogy bylo únikem z reality, ale když se něco pokazilo, skoro mne to přivedlo k šílenství. Mělo to i vedlejší účinky. Byla jsem podrážděná, rozpačitá, velice nervózní a paranoidní. Celou noc jsem byla vzhůru a modlila se, čekala na svítání a světlo. Příští neděli jsem byla opět v horní místnosti a s Armádou spásy jsem Bohu zpívala chvály.

Jenže myšlenky se vracely. I po třech letech. Znovu a znovu se opakovaly, vynořovaly, otravovaly a já se ptala: proč? Bylo jich tolik. Proč tak hodně piju? Proč nemůžu být

lepším člověkem? Proč je svět nefér? Proč jsou války? Proč je také těžké věřit v Ježíše? A proč mi Bůh nepomoh?

3. 10 Kroky po reminiscenci

Následně jsme museli dojet všech osm sezení s respondentkami a zaměřit se na jejich specifické problémy (pozvali a hovořili i s přítelkyní paní Anastázie, atd). Do budoucna museli pracovat s institucemi v zájmu svých klientek, abychom v lednu mohly kladně hodnotit. To již vyžadovalo týmovou spolupráci, neboť jsme museli zaangažovat nejen samotné klientky, ale i vedoucí dalších zařízení a jiné subjekty. Museli jsme vytipovat, jaká míra angažovanosti byla pro naše respondentky únosná, vypracovat plán, aby resocializace byla úspěšná.

3. 11 Shrnutí

Svojí prací jsme chtěla napomoci tomu, aby se lidem bez domova, za jejich snahu současnou situaci efektivně a smysluplně řešit, následně podařilo integrovat zpět do společnosti, dostalo pozitivní odpovídající reakce.

Některé klientky se na reminiscenci doslova těšily (paní Anastázie i paní Božena), užívaly si ji, měli vysokou účast na aktivitách, dávaly přednost společnosti druhých lidí, udržovaly s nimi četné kontakty a měly celkově méně psychologických problémů. Tito jedinci vzpomínali často a rádi, reminiscence byla pro ně příjemná společenská aktivita. Ovšem paní Cecílie měla reminiscenci doslova spojenou s lítostí, smutkem, negací – jak říkala, vzpomínala sice často, ale vykazovala méně pozitivních emocí, vzpomínky u ní vyvolávaly sebelítost, která se týkala celého jejího života. Obtížněji se zapojovala do práce.

Pro lidi bez domova, kteří jsou ve svém současném životě nešťastní a cítí se odříznuti, měla reminiscence velký smysl. Nejen že zavzpomínali na „krásné zlaté časy“, ale i slyšeli o aktuálním dění kolem sebe. Celkově je ale možno konstatovat, že začlenění do reminiscenční terapie vedlo k posílení jejich sebevědomí, k příjemnému prožitku, uvolnění, připomenutí společných kořenů, jejich tvář se rozjasnila. Využití vzpomínek u nich napomohly k zlepšení jejich celkového psychického, funkčního i zdravotního stavu. *Domníváme se proto, že reminiscence je prostředkem, který může usnadnit přechod z*

„ulice“ do nového domova, umožní přemostění, propojení, udrží aspoň do určité míry kontinuity, která byla přerušena.

Snažia jsme se působit terapeuticky a povzbudivě, přesně volit slova a věnovat plnou pozornost tomu, co říkají klientky, aby ztratily zábrany a vytvořila se koheze. Vhodně kladené otázky a srozumitelná komunikace, schopnost naslouchat a empaticky reagovat, to vše pozitivně ovlivňovalo průběh celé resocializace. Klientky se setkaly s náhledem na svůj problém z jiného úhlu a naučily se o svém problému nejen hovořit, ale hlavně vyjadřovat názory. Byly nuceny se rozhodovat sami za sebe, učit se sebeprosazení.

STAŤ

Úvod

Tématem této diplomové práce je využití metody reminiscence v sociální práci s ženami – bezdomovkyněmi v sekundárním stadiu bezdomovectví jako možný způsob motivace k integraci do společnosti.

Magisterská práce je rozčleněna na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část se sestává ze dvou základních tematických celků, za prvé bezdomovectví jako sociální jev, a za druhé, metoda reminiscence jako metoda využitelná v sociální práci. V kapitole věnované bezdomovectví je uvedena definice bezdomovectví, kritéria a kategorizace bezdomovectví. Jsou zde uvedeny základní údaje o bezdomovcích v České republice, zvláštní pozornost je věnována bezdomovectví u žen. V části věnované metodě reminiscence je popsána technika, její základní vymezení, formy reminiscenční terapie a možnosti využití v sociální práci.

Cílem práce je demonstrovat využitelnost metody reminiscence v sociální práci s bezdomovci ve fázi reintegrace, zejména ke zjištění faktorů, které se podílely na vzniku jejich bezdomovectví a tím identifikovat faktory jejich vyloučení. Empirická část odpovídá na základní otázku: *Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinily vznik bezdomovectví u třech žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby?*

Odpověď je hledána formou kvalitativního výzkumu ve výzkumném souboru tří respondentek-bezdomovkyň v sekundárním stadiu bezdomovectví formou polostrukturovaného rozhovoru a reminiscenční terapie.

I. Teoretická část

1 Problematika bezdomovectví v ČR

Pro **pojem bezdomovectví** se v praxi aplikuje řada definic, neboť bezdomovectví není v České republice dosud legislativně definováno. Koncepční materiály MPSV (2013, s. 8) pracují s definicí společnosti ETHOS (Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení): *„Bezdomovectví je komplexní, dynamický a diferencovaný proces, v jehož rámci různí jednotlivci i skupiny procházejí různými vstupními a výstupními body.“* Z hlediska sociální práce jsou v některých pojetích zdůrazněny psychologické a sociální aspekty: *„Bezdomovectví představuje ...stav extrémní izolace bez možnosti nebo dovednosti či ochoty jedince tento stav změnit“* (Kajanová 2009, s. 81). Za bezdomovce lze obecně považovat osobu, která nemá domov, přístřeší.

Bezdomovectví je proměnlivý jev, u jednotlivých osob může mít charakter krátkodobý (přibližně do jednoho roku trvání), střednědobý (zpravidla od jednoho roku do pěti let), dlouhodobý (nad pět let), a epizodický, kdy osoby v nepravidelných intervalech kolísají mezi běžným způsobem života a ztrátou bydlení. Podle vnímání veřejnosti se bezdomovectví dělí na zjevné, skryté a potenciální.

K bezdomovectví obvykle nevede jedna **příčina**, nýbrž souhra několika faktorů objektivních i subjektivních. Objektivní příčiny jsou nejčastěji spojeny s problematikou dodržování lidských práv, respektováním zásad rovných příležitostí, politikou zaměstnanosti, vyloučením, sociální ochranou, zabezpečením na stáří, začleňováním mládeže na trh práce a řadou dalších. (Hradečtí, 1996) K subjektivním faktorům se řadí faktory materiální, vztahové, osobní a institucionální, které spoluvytváří celkovou sociální situaci.

Z občanů se obvykle stávají osoby bez domova čtyřmi způsoby, tzv. životními trajektoriemi. Za první, dlouhá trajektorie předpokládá podobu celoživotní dráhy do sociálního vyloučení, za druhé krátká trajektorie vzniká na základě souběhu několika nepříznivých vlivů, za třetí trajektorie spojená se zdravotní indispozicí pro zvládnutí obvyklých způsobů životního stylu, a za čtvrté bezdomovectví jako volba.

Počty osob bez domova byly v minulosti předmětem několika sčítání s odlišnými výstupy dle použité metodiky. Sčítání bezdomovců Českým statistickým úřadem z roku 2011 identifikovalo v ČR 11 496 osob, které byly označeny za osoby bez domova (využívající služeb azylových domů a dalších sociálních služeb), kraj Jihomoravský se početně umístil v ČR na třetí místo s počtem 1156 bezdomovců.

Takto sečtené osoby tvoří pouze pomyslný „vrchol ledovce“, neboť bezdomovců je ve skutečnosti několikanásobně více. Podle údajů MPSV z roku 2013 podle odhadů expertů se v naší republice nachází přibližně 30 tisíc bezdomovců a bezdomovectvím je aktuálně ohroženo až 100 tis. obyvatel.

Ženy-bezdomovkyně tvořily v roce 2010 podle „Sčítání bezdomovců 2010 v Brně“ 28% všech sečtených osob bez domova, každá druhá žena bez domova byla umístěna na lůžkovém zařízení, každá čtvrtá žena (24%) byla evidována u terénních sociálních služeb. Tato fakta jsou v souladu s obecným zjištěním, že ženské bezdomovectví je skryté, na veřejnosti jsou viděny jen zřídka.

Ženské bezdomovectví se v mnohém od mužského odlišuje. „Protože ženy většinou chtějí předejít riziku života v podmínkách zjevného bezdomovství, je u nich charakteristické bezdomovství skryté.“ (Hradečtí, 1996, s. 34)

Příčiny vzniku bezdomovectví u žen jsou většinou spojeny s problémy vztahovými, nejčastěji partnerskými. K častým příčinám bezdomovectví lze přiřadit problém domácího násilí a týrání spojené s nutností opustit společnou domácnost. Často se v této situaci ocitají i děti, které jsou závislé na péči matky. Situaci, kdy se ženy ocitnou bez domova, většinou řeší prostřednictvím sociální sítě. *„Ženy mají bohatší sociální síť, většinou jsou schopny vytěžit její zdroje a v krizi se obrátit na někoho, kdo se o ně postará“.* (Průdková, Novotný, 2008, s. 24)

Bezdomovecká situace představuje pro ženy větší tlak. Ztráta zázemí, jistoty, sociálních vztahů, celková nezakotvenost bez pocitu sounáležitosti znamená větší míru stresu a nutnost vyrovnávat se s neustálým ohrožením, které život, zejména pro ženy, na ulici přináší. (Vágnerová, 2013) Haasová (2005, s. 20-21) uvádí, že počet žen – bezdomovkyň narůstá, i když to není ze statistik azylových domů zřejmé. *„Ženy se tolik neobjevují ve statistikách, ani nejsou tolik vidět na ulicích. Spojujeme je se skupinou skrytých bezdomovců“.*

Bezdomovectví představuje **extrémní podobu sociálního vyloučení**, kdy chudoba je příčinou i důsledkem. (MPSV, 2013) Problémem je nejenom vyloučení jedince z participace na životě společnosti, ale také ztráta sociálních pout. *„Podstatou není problém vyloučení-chudoby, resp. distribuce bohatství ve společnosti, ale pout, která spojují jednotlivé segmenty společnosti, jakož i pout, která váží jedince k celku.“* (Mareš, Horáková, Rákoczyová, 2008, s. 45)

2 Reminiscence

Pojem reminiscence (z lat. *reminiscere* – vzpomenout si, rozpomenout se, obnovit v paměti) je definován jako vybavování událostí ze života člověka, které probíhá buď o samotě nebo spolu s jinou osobou či skupinou lidí. Při reminiscenci dochází ke znovuprožívání některých událostí života, jejich přehodnocení a začlenění do životního příběhu a do obrazu sebe sama. *„Jde o ožívání minulosti v představách, při vyprávění příběhů či při kreativní činnosti o subjektivní interpretaci minulé zkušenosti své vlastní i druhých lidí, osobních zážitků i historických událostí.“* (Janečková, Vacková, 2010, s. 14).

Pojem reminiscence znamená vybavování si událostí ze života člověka, zatímco reminiscenční terapie představuje rozhovor terapeuta se člověkem o jeho dosavadním životě, jeho dřívějších aktivitách, prožitých událostech a zkušenostech.

Reminiscence naplňuje tři základní **kategorie funkcí**: (Cohen in Janečková, Vacková, 2010).

Schéma: Základní kategorie funkcí reminiscence

– intrapersonální – napomáhá udržet vnitřní emoční rovnováhu a vědomí sebe sama, hraje zásadní roli při hledání smyslu života, pocitu identity a životní koherence,
– interpersonální (prosociální) – vzpomínky poskytují podněty pro přátelskou sociální interakci,
– poznávací, informační, výukové – pomáhají při řešení problémů, nabízejí dřívější zkušenost.

Zdroj: (Cohen in Janečková, Vacková, 2010)

Reminiscenční terapie je metodou, která se využívá zejména v práci se seniory a nemocnými (demence apod.), napomáhá klientům uvědomit si dřívější události v životě, popřípadě pomoci vyrovnat se s životními ztrátami. (Klevetová, Dlabalová, 2008)

Reminiscenční aktivity mají řadu pozitivních efektů (viz výše), k nejdůležitějším efektům z pohledu diplomové práce patří fakt, že se terapeut snaží o rozvíjení všeho zdravého u jedince, pomáhá ke kritickému náhledu na vzniklou situaci a k reálnějšímu pohledu na svět, tedy k co nejlepšimu znovu- začlenění do společnosti.

Reminiscenční metody zaměřené na životní bilancování a hodnocení prožitého života (životní rekapitulace, validace, exprese emocí) pomáhají vyrovnat se s problémy, pochopit význam různých životních událostí a nalézt smysl života a životní spokojenosti. (Janečková, Vacková, 2010)

II. Metodologická část

V metodologické části jsou definovány cíle, metoda, způsob vyhodnocení dat, je charakterizován výzkumný soubor.

Cíle metodologické části

Cílem metodologické části práce je demonstrovat využitelnost metody reminiscence u žen – bezdomovkyň ve druhé fázi bezdomovectví ke zjištění faktorů, které se podílely na vzniku jejich bezdomovectví a tím identifikovat faktory jejich vyloučení.

Základní výzkumná otázka zní: *Jaké jsou hlavní faktory, které zapříčinily vznik bezdomovectví u třech žen bez domova vyhledávající pomoc u organizace poskytující sociální služby?*

Schéma: Základní výzkumná otázka je následně operacionalizována do několika dílčích.

DVO 1: Jaká byla základní životní situace třech dotazovaných respondentek v období jejich dětství?

DVO 2: Jaké byly a jsou rodinné vazby dotazovaných žen bez domova vůči jejich rodičům, popř. vůči širšímu příbuzenstvu?

DVO 3: Jaké si kladly respondentky životní cíle?

DVO 4: Jaké jsou schopnost zvládat požadavky prostředí, úroveň kompetencí ke zvládnutí nároků?

DVO 5: Jaké jsou klíčové body (faktory) situace, kdy se respondentka stala bezdomovkyní?

DVO 6: Jaká je podpora širšího okolí?

DVO 7: Jaké jsou současné cíle respondentek?

Jednotka výzkumu a výzkumný vzorek

Jednotkou zkoumání jsou ženy-bezdomovkyně v sekundárním stadiu bezdomovectví využívající sociálních služeb Domu sociální prevence Podnásepní v Brně.

Respondentky tvoří tři ženy naplňující následující kritéria: a) pohlaví, ženy – bezdomovkyně, b) zkušenost s bezdomovectvím, nachází se v tzv. sekundárním stadiu bezdomovectví, c) věk - ženy ve středním věku, d) psychický a zdravotní stav (bez psychiatrického onemocnění), e) vlastnosti osobnosti – otevřenost, schopnost sebereflexe, f) motivace ke spolupráci, g) komunikativnost, ochota sdílet se.

Druhé stadium bezdomovectví neboli regrese představuje stav, kdy člověk bez domova poznává, že i nejjednodušší administrativní úkony jsou komplikované, neboť pro komunikaci s úřady chybí základní náležitosti, jako je adresa, telefon. Osoby – bezdomovci se registrují na úřadě práce, stravují se ve vývařovně polévek. Postupně ale ztrácejí sebeúctu, progresivně se přestanou zajímat i o zaměstnání a úpravu zevnějšku. (Kasanová, 2004)

Výzkumný vzorek byl vybrán po konzultaci s pracovníky uvedeného zařízení, kteří respondentkám poskytují služby sociální, psychologické a zdravotní. Jednotlivé

respondentky jsou v práci pojmenovány smyšlenými jmény dle prvních písmen abecedy- Anastázie, Božena a Cecílie.

Metoda a strategie výzkumu

Z povahy práce a cílů vyplynula jako nejvhodnější výzkumná strategie kvalitativního výzkumu. „*Kvalitativní přístup představuje řadu rozdílných postupů, které se snaží najít porozumění zkoumanému sociálnímu problému.*“ Tento přístup nepracuje s měřitelnými charakteristikami, jeho cílem je popsat fenomén, aspekt, proces, v našem případě vznik bezdomovectví, co nejkomplexněji včetně vztahů s dalšími aspekty. (Reichel, 2009, s. 40)

Jako metoda byl zvolen polostrukturovaný rozhovor (interview). Vycházeli jsme z konstatování, že *základem všech reminiscenčních technik je rozhovor, jehož předpokladem je aktivní a empatické naslouchání.*“ (Janečková, Vacková, 2010, s. 71)

Technika sběru dat a průběh sběru dat

Pro získávání dat byl zvolen již zmiňovaný polostrukturovaný rozhovor. S každou respondentkou jsem se několikrát setkala za účasti pracovníka střediska, který byl v roli facilitátora a zároveň supervizora.

Průzkum začal seznamovacím kolem v prvním týdnu v září 2013. S každou klientkou jsme vedli rozhovor, na který byla osobně pozvána, jeden den v týdnu, trvajícím jednu hodinu. Pro účely práce jsou vyhodnoceny první tři rozhovory s klientkami, které považujeme za zcela klíčové do proniknutí do definovaného problému.

K rozhovorům byly využity prostory střediska Podnásení v Brně, v samostatné místnosti určené pro práci s klienty. Prostředí bylo uspořádané tak, aby vzbuzovalo pozitivní emoce (upravené, vybavené dekorativními předměty), navíc jsme připravili reminiscenční pomůcky pro každou respondentku zvlášť (např. fotografie známých míst, knihy, CD, hudba apod., viz příloha). Rozhovory byly nahrávány na diktafon a následně přepisovány, jejich písemný záznam viz příloha.

III. Analytická část

Analytická část se skládá z vyhodnocení odpovědí respondentek na výzkumné otázky a shrnutí zjištěných poznatků.

Příčiny bezdomovectví a tedy vyloučení ze společnosti byly u respondentky Anastázie a Boženy podmíněny z velké části subjektivními faktory, tedy osobnosti a osobní situací klientek včetně anamnézy rodinné, která, jak se ukázalo v rozhovorech,

schrávala velmi důležitou roli. U respondentky Boženy významnější roli navíc sehrává malá podpora společnosti v situaci znevýhodnění na trhu bydlení i práce.

U Anastázie se jako příčina bezdomovectví jeví především osobnostní výbava - pocit vlastní nízké kompetence zvládat nároky okolního prostředí, nedostatečné kompetence sociální (udržet si rovnoprávné vztahy), nedostatek životních aspirací. Podstatnou roli sehrála původní rodina, která nebyla schopna naplnit emoční potřeby dítěte a následná drogová závislost od doby vysokoškolského studia. Objektivní faktory, nedostatek finančních prostředků k zajištění bydlení je sekundární, nicméně samozřejmě se podílí na bezdomovecké životní situaci.

V případě respondentky Boženy se kombinují faktory subjektivní, podmíněné z velké části původní nefunkční rodinou (alkoholová závislost, nefunkční vztahy, nízká sociokulturní úroveň) a faktory objektivní, představující nedostatečnou podporu osobám ohroženým vyloučením – osoby po návratu z výkonu trestu. Za významné objektivní faktory lze označit nedostatek odpovídajícího bydlení a omezená možnost uplatnění na trhu práce, čímž došlo prakticky k sociálnímu vyloučení. Na straně druhé respondentka svými názory a postoji dává najevo, že o začlenění v tomto smyslu nemá zájem a život na okraji společnosti jí vyhovuje.

V případě respondentky Cecílie byla zřetelně zastoupena složka subjektivní i objektivní. Je patrné, že společnost v příběhu paní Cecílie selhala systémově, neboť na její situaci, která je závažná sociálně, ale především ze zdravotního hlediska (dosud neléčitelnou chorobou), není schopna reagovat potřebnou reintegrací v odpovídajícím zařízení naplňující potřeby sociální, zdravotní i psychické.

Celkově lze konstatovat, že příčiny bezdomovectví jsou ve všech případech podmíněny multifaktoriálně, jde vždy o souběh mnoha faktorů subjektivního i objektivního charakteru.

Závěr

Z rozhovorů s respondentkami vyplynulo, že metoda reminiscence pomohla velmi dobře odhalovat subjektivní faktory vedoucí k bezdomovectví. Umožnila u respondentek hledat potenciál k motivaci ke změně, vzpomínat, zažít pozitivní emoce, které se váží k minulosti, pokusit se na ně navázat. Výstupem byl i vzájemný vztah důvěry mezi sociální pracovníci a klientkou, na který je možné navázat cílenou intervencí.

Reminiscence, jako osvědčená terapeutická metoda u seniorů a některých nemocných, by podle mého názoru, a na základě zkušeností uvedených v práci, mohla nalézt odpovídající uplatnění při sociální práci s některými klienty bez domova. Možnost

rozpomínání na situaci před etapou bezdomovectví, opakované prožití pozitivních emocí spojených s dobou, kdy měli „střechu nad hlavou“, uvědomění si úspěchů v životě a naopak realistický náhled na současnou situaci by mohl být inspirující pro povzbuzení a udržení motivace k návratu zpět do společnosti.

Podle mého názoru je metoda reminiscence vhodná pro klienty, u nichž se příčiny bezdomovectví váží především k subjektivním faktorům na úrovni osobnosti, ke kterým se v určité fázi přidruží nepříznivé faktory objektivního charakteru (ztráta zaměstnání, rozpad rodiny apod.) Klientů, kteří jsou osobnostně dostatečně vybaveni pro nezbytnou dávku sebereflexe, motivace a zaměření na naplnění cíle. Reminiscenční terapie jim může napomoci získat nezbytný náhled, posílit interpersonální kompetence, posílit kompetence řešit situaci, nalézat zdroje podpory a řešit svůj zdravotní a psychický stav. Metoda je náročná na čas, prostor, pomůcky, ale především odborné kompetence sociálního pracovníka k vedení rozhovorů, řešení situace, schopností navazovat vztahy. Riziko metody se pojí především s dekompenzací psychického stavu v důsledku nezpracovaných traumat předešlých životních etap. Využití metody předpokládá vysoké odborné i kvalifikační předpoklady.

V závěru této práce si dovoluji vyjádřit základní přesvědčení, že reminiscence jako metoda může být za určitých okolností prostředkem, který může motivovat k návratu do společnosti, má tedy integrační charakter, jenž může usnadnit přechod z „ulice“ do nového domova, umožnit přemostění, propojení, udržení alespoň určité míry kontinuity, která byla přerušena.

Literatura použitá ve statí

- HAASOVÁ, J. 2005. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova: sedm skutečných příběhů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1238-1.
- HRADEČTÍ, V., I. 1996. *Bezdomovectví – extrémní vyloučení*. 1. vyd. Praha: Naděje, občanské sdružení. 111 s. ISBN 80-902292-0-4.
- JANEČKOVÁ, H., HOLMEROVÁ, I., KAŠLÍKOVÁ, T. 2008. *Úloha vzpomínek a možnosti jejich terapeutického využití při práci se seniory. Rezidenční péče*. Odborný čtvrtletník pro management ústavů sociální péče. 2008, č. 1, Roč. 4. s. 18 – 19. ISSN 1801-8718.
- JANEČKOVÁ, H., VACKOVÁ, M. 2010. *Reminiscence: využití vzpomínek v práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Portál. 152 s. ISBN 078-80-7367-581-3.
- KAJANOVÁ, A., URBAN, D., DAVDOVÁ, E., ELICHOVÁ, M. 2009. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami. Etnické, marginální a rizikové skupiny*. 1. vyd. České

- Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2009. 104 s. ISBN 978-80-7394-181-9.
- KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. 1. vyd. Praha: Grada. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- MARTINEK, M. a kol. 2008. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. 1. vyd. Praha: JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická. 176 s. ISBN 978-80-904137-2-6.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. 2013. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Praha: 2013. s. 61. ISBN neuvedeno.
- PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P. 2008. *Bezdomovectví*. 2008. 1. vyd. Praha: Triton. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ŠPATENKOVÁ, N., BOLOMSKÁ, B. 2011. *Reminiscenční terapie*. 1. vyd. Praha: Galén. 112 s. ISBN 978-80-7262-711-0.
- VÁGNEROVÁ, M. a kol. 2012. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. 1.vyd. Praha, UK. ISBN 978-80-246-2209-5.